

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ :
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΟΜΕΑΣ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
‘ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΝΟΜΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ’

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2015-2016

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΕΛΕΝΗ ΛΕΩΝ. ΜΑΡΚΑΚΟΥ

A.M. 861

**«Το νομικό καθεστώς των συμφώνων συμβιώσεως που
καταρτίζονται στην αλλοδαπή»**

Επιβλέποντες

Χρυσafώ Σπ. Τσούκα
Ελίνα Ν. Μουσταίρα
Χάρης Π. Παμπούκης

Αθήνα 2017

ΕΛΕΝΗ ΛΕΩΝ. ΜΑΡΚΑΚΟΥ

A.M. 861

**«Το νομικό καθεστώς των συμφώνων συμβιώσεως που
καταρτίζονται στην αλλοδαπή»**

Copyright © [Ελένη Λεων. Μαρκάκου], 2017

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Στη μνήμη του πολυαγαπημένου μου πατέρα, Λεωνίδα, που με έμαθε να σκέφτομαι και στην λατρεμένη μου μητέρα, Ευαγγελία, που με έμαθε να πράττω.

Σας ευχαριστώ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<u>ΕΙΣΑΓΩΓΗ</u>	6
<u>Μέρος Α'</u>	
<u>Κεφάλαιο Ι.</u>	
Το σύμφωνο συμβίωσης στον ευρωπαϊκό χώρο	7
Το σύμφωνο συμβίωσης στην Ελλάδα	
Α. Εισαγωγικές Παρατηρήσεις	13
Β. Ο νόμος 4356/2015	16
<u>Κεφάλαιο ΙΙ.</u>	
Η σημασία του συμφώνου συμβίωσης από την άποψη του Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου	24
Η προβληματική του νομικού χαρακτηρισμού	28
Ζητήματα εφαρμοστέου δικαίου στις αλλοδαπές έννομες τάξεις	34
Ζητήματα εφαρμοστέου δικαίου στην Ελλάδα	
Σύμφωνο συμβίωσης που καταρτίζεται στην Ελλάδα – Έννομες συνέπειες	38
Κατάρτιση συμφώνου συμβίωσης ενώπιον ελληνικής προξενικής αρχής	44
Κατάρτιση του συμφώνου συμβίωσης στην αλλοδαπή	46
<u>Μέρος Β'</u>	
<u>Κεφάλαιο Ι.</u>	

Η μέθοδος της αναγνώρισης και οι συνέπειες αυτής	56
Η λειτουργία της μεθόδου της αναγνώρισης	
Σχέση της μεθόδου αναγνώρισης με τη μέθοδο των κανόνων σύγκρουσης	59
Τα προβλήματα που εντοπίζονται στη μέθοδο αναγνώρισης	61
Αποτύπωση της μεθόδου αναγνώρισης στο σύμφωνο συμβίωσης	62
<u>Κεφάλαιο II.</u>	
Ο ρόλος της Διεθνούς Επιτροπής για την προσωπική κατάσταση	65
Ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης	70
Εξελίξεις σχετικά με την αναγνώριση του συμφώνου συμβίωσης στον Ευρωπαϊκό χώρο	70
Νομολογία ΔΕΕ σχετικά με τις καταχωρημένες συμβάσεις	74
Νομολογία ΕΔΔΑ	78
Η δημόσια τάξη Ορισμός	80
Η διεθνής έκφανση της δημοσίας τάξεως	83
<u>ΕΠΙΛΟΓΟΣ</u>	85
<u>ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ</u>	87
<u>ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ</u>	90

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το σύμφωνο συμβίωσης αποτελεί έναν θεσμό που δίχασε όσο τίποτε άλλο το χώρο του οικογενειακού δικαίου, τόσο στην ημεδαπή όσο και στις αλλοδαπές έννομες τάξεις. Αποτελεί μία πραγματικότητα και αποτυπώνει εκείνες τις ρυθμίσεις, υπό τις οποίες ζευγάρια, ανεξαρτήτως φύλου, οργανώνουν από κοινού τη συμβίωσή τους. Η ρύθμιση ωστόσο του θεσμού είναι αρκετά δύσκολη, εξαιτίας της ιδιαιτερότητας του τομέα του οικογενειακού δικαίου, ο οποίος όμως, όπως και εν γένει το δίκαιο, οφείλει να προσαρμόζεται στις εκάστοτε κοινωνικές ανάγκες, ώστε να καλύπτει και να προστατεύει τους πολίτες.

Η συζήτηση σχετικά με την πρόβλεψη του θεσμού του συμφώνου συμβίωσης ξεκίνησε ως μία απάντηση στις αλλαγές που διαφαίνονταν στο οικογενειακό δίκαιο, όπου ο γάμος έχει πάψει να αποτελεί τη μοναδική μορφή οικογένειας. Καθόσον η εξώγαμη συμβίωση δεν κατοχυρωνόταν νομοθετικά, μοναδική οδό για την ασφάλεια και την ομοιομορφία του δικαίου αποτελούσε η παρέμβαση του νομοθέτη της κάθε έννομης τάξης. Αν και διεθνώς, ο θεσμός του συμφώνου συμβίωσης κατοχυρώνεται ήδη από το έτος 1989, με πρώτο κράτος ρύθμισης τη Δανία, στην Ελλάδα έπρεπε να παρέλθουν αρκετά ακόμα χρόνια για τη ρύθμιση αυτής της πραγματικότητας. Μόλις το 2008 η ελληνική έννομη τάξη υποδέχθηκε το σύμφωνο συμβίωσης, προχωρώντας δειλά στο μονοπάτι των εξελίξεων. Ήδη, με το νόμο 4356/2015 ο Έλληνας νομοθέτης θέσπισε το σύμφωνο συμβίωσης και για τα ομόφυλα ζευγάρια, ανταποκρινόμενος στις επιταγές για σεβασμό και ανεκτικότητα στις ελεύθερες επιλογές. Ο εκσυγχρονισμός αυτός του ανωτέρω νόμου δεν αφορά μόνο το πεδίο αυτό, καθώς είναι πολύ σημαντικός ο νέος κανόνας σύγκρουσης που εισάγεται στο άρθρο 13, εφαρμοζομένου πλέον του δικαίου του τόπου κατάρτισης στα αλλοδαπά σύμφωνα συμβίωσης, ως προς τις περισσότερες σχέσεις που απορρέουν από αυτά.

Η παρούσα μελέτη έχει σκοπό να σκιαγραφήσει το θεσμό της καταχωρημένης συμβίωσης, όπως αυτός διαμορφώνεται στον ευρωπαϊκό χώρο αλλά και στην ημεδαπή έννομη τάξη. Όπως θα γίνει αντιληπτό, ο θεσμός αυτός προσπαθεί να επιβιώσει ανάμεσα σε πληθώρα ρυθμίσεων, καθώς στην εκάστοτε έννομη τάξη ισχύουν διαφορετικές ρυθμίσεις, αναλόγως του βαθμού της κοινωνικής προόδου και εξέλιξής της.

Στο Μέρος Α' επιχειρείται μία ανάλυση του θεσμού, όπως αυτός αποτυπώνεται σε αλλοδαπές και στην ημεδαπή έννομη τάξη και θα καταγραφούν ενδιαφέροντα ζητήματα ιδιωτικού διεθνούς δικαίου που προκύπτουν σχετικά με το εφαρμοστέο δίκαιο, όπως αυτό προβλέπεται από τις επιμέρους ρυθμίσεις. Στο Μέρος Β' ερευνάται η δυνατότητα εφαρμογής της μεθόδου αναγνώρισης συγκριτικά με τη μέθοδο των κανόνων σύγκρουσης ως προς την αναγνώριση αλλοδαπών συμφώνων συμβίωσης και, τέλος, αναδεικνύεται η εξέλιξη της νομοθετικής αντιμετώπισης από το ΔΕΕ και το ΕΔΔΑ ως προς την εν γένει ελεύθερη ή με σύμφωνο συμβίωση.

Μέρος Α'

Κεφάλαιο Ι

Το σύμφωνο συμβίωσης στον ευρωπαϊκό χώρο

Στις ευρωπαϊκές έννομες τάξεις είναι γεγονός ότι η ελεύθερη συμβίωση έχει λάβει αρκετές μορφές, έχει δε διαβαθμισθεί η δέσμευση αλλά και οι έννομες συνέπειες που απορρέουν από αυτήν. Σε καμιά έννομη τάξη όμως η ελεύθερη συμβίωση δεν στερείται εντελώς συνεπειών. Ειδικότερα, συναντάται η μορφή συμβίωσης που μεταβάλλει την προσωπική κατάσταση των μερών και βρίσκεται κοντά στο μοντέλο του γάμου, εκείνη στην οποία οι σύντροφοι πρέπει να καταρτίσουν και να καταχωρίσουν ένα συμβόλαιο προκειμένου να ισχύσει ή να καταρτίσουν μία απλή δήλωση, καθώς και αυτή που απευθύνεται αποκλειστικά σε ομόφυλα ζευγάρια ή και σε ετερόφυλα. Προκύπτει επομένως ότι το περιεχόμενο και τα έννομα αποτελέσματα αυτών των μορφών συμβίωσης δεν είναι ενιαία, αλλά ποικίλλουν από χώρα σε χώρα.

Παρά τις διαφορές, θα μπορούσε να γίνει μία προσπάθεια κατηγοριοποίησης των μορφών συμβίωσης στον ευρωπαϊκό χώρο. Μία πρώτη κατηγορία θα αποτελούσε η συμβίωση που εξαρτάται αποκλειστικά από το φύλο των συμβαλλομένων. Σε μία δεύτερη κατηγορία, θα λαμβάνονταν υπόψη οι έννομες συνέπειες που απορρέουν από την κάθε μορφή συμβίωσης και την τρίτη κατηγορία θα απασχολούσε η λειτουργία των συμφώνων στην εκάστοτε έννομη τάξη. Ενδεικτικότερη όμως και για την καλύτερη κατανόηση της λειτουργίας του θεσμού είναι η παράθεση κάποιων κοινών χαρακτηριστικών που απαντώνται σε όσες έννομες τάξεις προβλέπουν το σύμφωνο συμβίωσης¹. Τα χαρακτηριστικά αυτά αφορούν κυρίως τις προϋποθέσεις σύστασης και τα κωλύματα, τα οποία, εφόσον συντρέχουν, η καταχωρημένη συμβίωση που τυχόν έχει συσταθεί πάσχει ακυρότητας.

Πρώτο κοινό χαρακτηριστικό αποτελεί η αποκλειστικότητα μεταξύ των συντρόφων. Το σύμφωνο δηλαδή πρέπει να καταρτίζεται μόνο μεταξύ δύο ατόμων, χωρίς να υπάρχει άλλο σύμφωνο ή γάμος, τόσο μεταξύ των συντρόφων όσο και των συντρόφων με τρίτα πρόσωπα. Ένα δεύτερο κοινό χαρακτηριστικό είναι η ηλικία των συμβαλλομένων μερών, τα οποία θα πρέπει να έχουν πλήρη δικαιοπρακτική ικανότητα ώστε να καταρτίσουν ένα έγκυρο σύμφωνο, χωρίς να υπάρχουν βέβαια κάποιες εξαιρέσεις σε κάποιες ισπανικές κοινότητες, στο Ηνωμένο Βασίλειο και στην Ολλανδία. Επόμενο κοινό χαρακτηριστικό είναι η αναγκαιότητα ελεύθερης βούλησης των μερών προς τη κατάρτιση της μεταξύ τους ελεύθερης συμβίωσης και ως τελευταίο κοινό θα πρέπει να αναφερθεί η πρόβλεψη για απουσία συγγένειας μεταξύ των συντρόφων, ο βαθμός της οποίας ποικίλλει στην κάθε χώρα.

---

¹Harnois Caroline, Hirsch Juliane, Notes sur les développements en droit interne et droit international privé sur la cohabitation hors mariage, y compris les partenariats enregistrés, HccH Mars 2008, <https://assets.hcch.net/docs/2ac5c1bc-af74-464d-9be4-cfe184eadba3.pdf>.

Ιστορικά, ο θεσμός εμφανίστηκε στη Δανία το 1989, η οποία υπήρξε η πρώτη χώρα που προέβη αφενός στη θεσμοθέτηση της ελεύθερης συμβίωσης, αφετέρου προέβλεψε το θεσμό μεταξύ ομοφύλων. Η νομοθεσία της Δανίας προβλέπει την αναλογική εφαρμογή των διατάξεων του γάμου, ο οποίος προβλέπεται για τα ετερόφυλα ζευγάρια, στην καταχωρημένη συμβίωση μεταξύ ομόφυλων ζευγαριών. Χαρακτηριστικό είναι ότι στις διατάξεις αυτές περιλαμβάνονται και οι ποινικές κυρώσεις για τη διγαμία, εάν ένα εκ των συμβαλλομένων μερών καταχωρήσει ένα νέο σύμφωνο με άλλο σύντροφο ή παντρευτεί με ένα τρίτο πρόσωπο².

Στη συνέχεια το παράδειγμα της Δανίας ακολούθησαν οι Σκανδιναβικές χώρες με πρώτη τη Νορβηγία το 1993 και αμέσως μετά τη Σουηδία το 1994, στην οποία ξεκίνησαν παράλληλα και συζητήσεις σχετικά με τον γάμο μεταξύ ομόφυλων³. Το ίδιο μοντέλο, το οποίο αποκαλείται «σκανδιναβικό», υιοθέτησαν τα επόμενα χρόνια η Γροιλανδία και η Ισλανδία. Το μοντέλο αυτό αφορά ελεύθερη συμβίωση μόνο μεταξύ ομόφυλων ζευγαριών, η οποία λειτουργεί σαν υποκατάστατο του γάμου και λόγω αυτού αποκαλείται και οιονεί γάμος από τη θεωρία, καθώς προσφέρει δικαιώματα και υποχρεώσεις ίδιες με αυτές του γάμου⁴. Επιπλέον, ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η περίπτωση της Ολλανδίας. Η χώρα αυτή υιοθέτησε το αναφερόμενο ανωτέρω «σκανδιναβικό» μοντέλο, επεκτείνοντας το και στα ετερόφυλα ζευγάρια. Στην ουσία ο νομοθέτης ικανοποίησε την επιθυμία των Ολλανδών σχετικά με τη νομική κατοχύρωση των ομόφυλων ζευγαριών και της ύπαρξης μίας διαφορετικής μορφής δέσμευσης για τα ετερόφυλα ζευγάρια, για τα οποία μέχρι τότε ίσχυε η νομική δέσμευση του γάμου⁵.

Στην Κεντρική Ευρώπη, οι συζητήσεις σχετικά με την πρόβλεψη του θεσμού της ελεύθερης συμβίωσης ξεκίνησαν από τη Γαλλία και συγκεκριμένα αφορμή στάθηκαν δύο υποθέσεις που αφορούσαν την αντιμετώπιση ομόφυλων ζευγαριών, για τις οποίες κλήθηκε να αποφασίσει το Ανώτατο Δικαστήριο⁶. Στις δύο αυτές υποθέσεις το αντίστοιχο Εφετείο έκρινε πως οι όροι «*conjoint en union libre*», «*concubine*» και «*vie marital*» αφορούν στις ενώσεις μόνο

² Kessler Guillaume, Les partenariats enregistrés en droit international privé, L.G.D.J, 2004, σελ. 30.

³ Boele -Woelki Katharina, The legal recognition of same-sex relationships within the European Union, Tulane Law Review, vol.82, 2008, σελ. 1956.

⁴ Curry-Summer Ian, Same-sex relationships in Europe: trends towards tolerance?, Amsterdam L.F. 2011, σελ. 48.

⁵ ό.π., σελ. 49.

⁶ Secher v. Air France, Cour de Cassation, Chambre sociale, 11-07-1989, Bull.civ.1989, v.311, No 514 και Ladijka v. Caisse, Cour de Cassation, Chambre sociale, 11-07-1989, Bull.civ.1989, v.311, No 515, αναλυτικά Daniel Borillo, Th "Pacte Civil de solidarité" in France-Midway between Marriage and Cohabitation σε Legal Recognition of Same-Sex Partnerships: A Study of National, European and International Law (επιμ. Robert Wintemute – Mads Andenaes), HART Publishing, Oxford-Portland Oregon 2001, σελ. 478-479, διαθέσιμο στον ιστότοπο:

<https://books.google.gr/books?id=eMzbBAAQBAJ&pg=PA477&lpg=PA477&dq=Secher+v.+Air+France&source=bl&ots=tfRdUiocGb&sig=tBsT06T7V0bqfQja0q-CwLmSso&hl=el&sa=X&ved=0ahUKEwj61MLZirDRAhVDPPhQKHfvvBTAQ6AEILTAC#v=onepage&q=Secher%20v.%20Air%20France&f=false>

ετερόφυλων ζευγαριών, αποφάσεις που και το Ανώτατο Δικαστήριο της Γαλλίας επικύρωσε. Έτσι, ξεκίνησε μία συζήτηση σχετικά με τα δικαιώματα των ομόφυλων ζευγαριών, ενώ κοινή ήταν η άποψη ότι αυτά έπρεπε να κατοχυρώνονται και νομοθετικά. Κατόπιν αρκετών προτάσεων, ο Γάλλος νομοθέτης κατέληξε στο τελικό μοντέλο, το PACs (pacte civil de solidarité). Το τελευταίο, όπως και η αντίστοιχη πρόβλεψη του θεσμού στο Βέλγιο, διαφέρουν από το «σκανδιναβικό» μοντέλο, διότι κινούνται ανάμεσα στο πεδίο του συμβατικού και του οικογενειακού δικαίου και προβλέπονται για όλα τα ζευγάρια ανεξάρτητα από το φύλο τους, ενώ το «σκανδιναβικό» συνιστά έναν οιονεί γάμο και προβλέπεται μόνο για τα ομόφυλα ζευγάρια, όπως προαναφέρθηκε.

Καθώς συνέβαιναν τα ανωτέρω, ο θεσμός του συμφώνου ελεύθερης συμβίωσης ολοένα κέρδιζε έδαφος στην Ευρώπη. Στην κατοχύρωση του θεσμού προχώρησαν η Γερμανία το 2000, η Φινλανδία το 2001, η Ελβετία το 2005, το Ηνωμένο Βασίλειο το 2005, η Ουγγαρία το 2009, η Ιρλανδία το 2010 και τελικώς η Αυστρία το 2010, όλες αυτές οι χώρες δε προβλέπουν το σύμφωνο συμβίωσης μόνο για τα ομόφυλα ζευγάρια.

Διαφορές στην κατοχύρωση του θεσμού παρουσιάζει η Ισπανία, στην οποία η κάθε περιφέρεια έχει υιοθετήσει το δικό της σύστημα. Η Καταλονία ήταν η πρώτη αυτόνομη ισπανική κοινότητα η οποία το 1998 υιοθέτησε το θεσμό της καταχωρημένης συμβίωσης, το οποίο ομοιάζει αρκετά με τις ρυθμίσεις της Γαλλίας και του Βελγίου⁷. Ακόμα, στην Πορτογαλία το 2001 αναγνωρίστηκε η ένωση ομόφυλων ζευγαριών, δεν προβλέπεται όμως καμία επίσημη καταχώριση ή δήλωση⁸, ενώ στην Ιταλία η πρόταση που είχε πραγματοποιηθεί για τη νομοθετική κατοχύρωση του θεσμού, εν έτει 2007 τελικά δεν έγινε δεκτή και μετά από πολυετείς αντιπαραθέσεις τελικά την 25-02-2016 ψήφισε υπέρ του συμφώνου συμβίωσης, αναγνωρίζοντας έτσι τα νομικά δικαιώματα των ομόφυλων και όχι μόνο ζευγαριών.

Τέλος, ο θεσμός της καταχωρημένης συμβίωσης, προβλέπεται και χώρες της ανατολικής Ευρώπης. Συγκεκριμένα στην Τσεχία και στη Σλοβενία⁹, προβλέπεται το σύμφωνο συμβίωσης μεταξύ ομόφυλων ζευγαριών, χωρίς όμως να έχει τις ίδιες έννομες συνέπειες με έναν γάμο. Εντελώς αντίθετη με τα ανωτέρω είναι η στάση της Λετονίας, στην οποία όχι μόνο δε προβλέπεται ο εν λόγω θεσμός, αλλά υπάρχει συνταγματικός περιορισμός σχετικά με την κατοχύρωσή του¹⁰.

Μετά από τη σύντομη ανάλυση της ευρωπαϊκής πραγματικότητας σχετικά με την νομοθετική κατοχύρωση του συμφώνου συμβίωσης, συμπεραίνεται ότι ο θεσμός στην Ελλάδα βρίσκεται περισσότερο κοντά στην εξέλιξη και στις τελικές ρυθμίσεις του γαλλικού PACs, αλλά και στην εν γένει θεώρησή του. Σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να συγκριθεί με το

⁷Curry-Summer Ian, Same-sex relationships in Europe: trends towards tolerance?, Amsterdam L.F. 2011, σελ. 51.

⁸Boele -Woelki Katharina, The legal recognition of same-sex relationships within the European Union, Tulane Law Review, vol.82, 2008, σελ. 1959.

⁹Curry-Summer Ian, ό.π., σελ. 51.

¹⁰Boele -Woelki Katharina, ό.π., σελ. 1960.

«σκανδιναβικό» μοντέλο, διότι δεν προβλέπονται οι ίδιες έννομες συνέπειες, αφού δεν αντιμετωπίζεται ως οιονεί γάμος το ελληνικό σύμφωνο συμβίωσης, όπως επίσης δεν έχει κάποια σχέση με το παράδειγμα της Λετονίας, όπως αναφέρεται ανωτέρω, αφού το ελληνικό Σύνταγμα στο άρθρο 21παρ.1 προστατεύει την οικογένεια, χωρίς να επιβάλλει μία αποκλειστική μορφή της.

Βάσει των ανωτέρω, θα πρέπει να πραγματοποιηθεί μία σύντομη αναφορά στο θεσμό, όπως αυτός κατοχυρώνεται στη Γαλλία. Με το νόμο 99-944 της 15.11.1999, επήλθαν δύο θεμελιακές αλλαγές. Πρώτον, θεσμοθετήθηκε νομικά ένας καινούριος τύπος συμβίωσης τόσο για τα ετερόφυλα όσο και για τα ομόφυλα ζευγάρια, το «αστικό σύμφωνο αλληλεγγύης» (*pacte civil de solidarite*: PACS), βασισμένος σε μεγάλο βαθμό στο πρότυπο του γάμου. Δεύτερον, εισήχθη στο άρθρο 515-8 του Code Civil (γαλλΑΚ) ένας νομοθετικός ορισμός της ελεύθερης συμβίωσης, ήτοι «*concubinage*», στον οποίο υπάγονται όχι μόνο τα ετερόφυλα, αλλά και τα ομόφυλα ζευγάρια που συμβιώνουν. Οι ρυθμίσεις για το PACS βρίσκονται στο τέλος του πρώτου βιβλίου του Code Civil, το οποίο αναφέρεται στα «πρόσωπα», γεγονός το οποίο συμβάλλει στο συμπέρασμα ότι με το PACS ιδρύεται μία σχέση προσωπικού δικαίου. Παρά όμως τον προσανατολισμό στο πρότυπο του γάμου, αυτό δε σημαίνει ότι δε συνάντησε αντιδράσεις, οι οποίες είχαν ως αποτέλεσμα την εισαγωγή του νέου θεσμού στο γαλλικό δίκαιο χωρίς τη συναίνεση της Γερουσίας.

Σύμφωνα με το άρθρο 515-1 του Code Civil το PACs ορίζεται ως «*μια σύμβαση που καταρτίζουν δύο ενήλικα φυσικά πρόσωπα, διαφορετικού ή ίδιου φύλου, για να οργανώσουν την κοινή ζωή τους*». Ήδη από τον ορισμό αυτό προκύπτει ότι το PACs επιτελεί δύο λειτουργίες: αφενός παρέχει στα ομόφυλα ζεύγη τη νομική κατοχύρωση της σχέσης τους, αφετέρου δημιουργεί στα ετερόφυλα ζεύγη μία παραπάνω δυνατότητα συμβίωσης, παράλληλα προς αυτήν της ελεύθερης ένωσης (*concubinage*), η οποία δε ρυθμίζεται νομοθετικά και αυτή του γάμου (*marriage*), που προβλέπονταν ήδη. Στα επόμενα άρθρα, διαρθρώνεται το ρυθμιστικό πεδίο του PACs, όπως και στον ελληνικό νόμο 4356/2015, δηλαδή προβλέπονται τα κωλύματα, τα οποία επιφέρουν ακυρότητα του συμφώνου, ο τρόπος κατάρτισης και καταχώρησης του PACs, οι σχέσεις των μερών μεταξύ τους, τόσο οι προσωπικές όσο και οι περιουσιακές, καθώς και ο τρόπος λύσης του. Με τον νόμο 2006-728 της 23.06.2006 εισήχθησαν κάποιες νέες διατάξεις σχετικά με το PACs, με τις οποίες ομοιάζει ακόμα περισσότερο στην έγγαμη συμβίωση. Πλέον προβλέπεται η υποχρεωτική επισημείωση της σύναψης του PACs στις ληξιαρχικές πράξεις γέννησης του κάθε συμβαλλόμενου μέρους, ενώ επεκτάθηκαν και οι φορολογικές και κοινωνικοασφαλιστικές ρυθμίσεις υπέρ των μερών¹¹.

Κατόπιν των ανωτέρω και για να ενισχυθεί η άποψη της ομοιότητας με το ελληνικό σύμφωνο συμβίωσης, όπως αυτό εξελίχθηκε στην ελληνική

¹¹Μαυρομιχάλης Μ. Η λειτουργία του Συμφώνου Συμβίωσης σε άλλες Ευρωπαϊκές χώρες (Γερμανία– Γαλλία) ΕφΑΔ 1(2), σελ. 26-30, 2009.

έννομη τάξη, πρέπει να αναφερθεί ότι το PACs έχει χαρακτηριστεί ως ένα μεταβατικό νομοθετικό στάδιο για τη Γαλλία. Σε αυτόν το χαρακτηρισμό συμβάλλει η άποψη ότι ο Γάλλος νομοθέτης δεν είχε ως πρωταρχικό σκοπό την αναγνώριση των ομόφυλων ζευγαριών μέσω της καταχωρημένης συμβίωσης. Ακόμα, εφόσον στο γαλλικό δίκαιο αναγνωρίζεται ως ένα βαθμό η ελεύθερη ένωση (concubinage), η οποία δεν ρυθμίζεται μεν νομοθετικά, υπάρχει δε ως έννοια, με την κατοχύρωση του PACs αυτή υποβαθμίζεται¹², ειδικά ως προς την αναγνώριση δικαιωμάτων των ελευθέρως συμβιούντων, οι οποίοι δεν επιθυμούν να συνάψουν PACs μεταξύ τους, φαινόμενο το οποίο έχει υποστηριχθεί ότι είναι πολύ πιθανό να παρατηρηθεί και στην Ελλάδα¹³. Τέλος, το PACs δεν προσφέρει τα έννομα αποτελέσματα που προσφέρει η έγγαμη συμβίωση, τουλάχιστον στα ομόφυλα ζευγάρια, γεγονός που δημιουργεί μεγαλύτερη ανισότητα μεταξύ ομόφυλων και ετερόφυλων ζευγαριών ως προς την κατοχύρωση των δικαιωμάτων τους και την αναγνώριση τους σε σχέση με το παρελθόν¹⁴.

Άξια αναφοράς είναι και η κατοχύρωση του θεσμού στη Γερμανία¹⁵, η οποία φαινομενικά δεν έχει καμία σχέση με την ελληνική και γαλλική ρύθμιση, ωστόσο παρουσιάζει αρκετές δομικές ομοιότητες. Στη χώρα αυτή έχει επιλεγεί η λύση της ρύθμισης της συμβίωσης ομόφυλων ζευγαριών αποκλειστικά, για τα οποία καθιερώθηκε ο υπό κρίση θεσμός με νόμο της 16.02.2001, ο οποίος τέθηκε σε ισχύ την 01.08.2001. Με αυτή την επιλογή η Γερμανία επανέφερε το «σκανδιναβικό» πρότυπο της δεκαετίας του 1990, όπως αναλύεται ανωτέρω και αφορά τη θέσπιση ενός οιονεί γάμου για τα ομόφυλα ζευγάρια. Κατά τη ψήφιση του LPartG, ήτοι του γερμανικού νόμου για τον θεσμό, υπήρξαν έντονες αντιδράσεις, καθόσον θεωρήθηκε αντισυνταγματική η παράκαμψη του Bundesrat (Ομοσπονδιακού Συμβουλίου), ώστε να αποφευχθεί το ενδεχόμενο καταψήφισης του νόμου από τη χριστιανοδημοκρατική παράταξη CDU/CSU, η οποία κατείχε την πλειοψηφία στο Ομοσπονδιακό Συμβούλιο. Οι αντιδράσεις όμως δεν σταμάτησαν στο τυπικό κομμάτι του νόμου, αλλά προχώρησαν και στο ουσιαστικό, καθώς υποστηριζόταν έντονα ότι ο νόμος αυτός εξομοιώνει τις καταχωρημένες συμβιώσεις ομοφύλων με τον γάμο, προσβάλλοντας τον συνταγματικά προστατευόμενο αυτό θεσμό. Η άποψη αυτή στην ακραία της έκφραση, έφτασε να θεωρεί ότι ο LPartG δεν συνιστά νόμο που αποσκοπεί στον τερματισμό των διακρίσεων εις βάρος των ομόφυλων ζευγαριών (όπως δηλώνει ο τίτλος του), αλλά αντίθετα εισάγει

¹² Παναγόπουλος Κωνσταντίνος, Γάμος, Σύμφωνο Συμβίωσης και Ελεύθερη Ένωση, Εκδόσεις Βας. Κατσαρού, Αθήνα, 2010, σελ. 156.

¹³ Παντελίδου Κ., Κριτικές Παρατηρήσεις στο σχέδιο νόμου «Σύμφωνο Ελεύθερης Συμβίωσης», ΕΔΑΔ 4/2008, σελ. 386επ.

¹⁴ Claude Martin, Irène Th'ery. The PACS and marriage and cohabitation in France. International Journal of Law, Policy and the Family, Oxford University Press (OUP), 2001, 14 (3), σελ.151, διαθέσιμο στον ιστότοπο: <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00199963/document>

¹⁵ Μαυρομιχάλης Μ. Η λειτουργία του Συμφώνου Συμβίωσης σε άλλες Ευρωπαϊκές χώρες (Γερμανία– Γαλλία) ΕφΑΔ 1(2): 26-30, 2009, Σπύρου Κ. Το επώνυμο των συζύγων στις σύγχρονες έννομες τάξεις, ΕφΑΔ, 2(1), σελ 42-46, 2009.

διακρίσεις εις βάρος του γάμου και της οικογένειας, αναγνωρίζοντας κατά τρόπο αδικαιολόγητο προνόμια υπέρ των ομόφυλων συντρόφων και εξισώνοντάς τους πλήρως προς τους συζύγους.

Ο Γερμανός νομοθέτης, παρά τις έντονες αντιδράσεις πραγματοποίησε αρκετές αλλαγές στο αρχικό νομοθετικό πλαίσιο, ωστόσο περιορίστηκε σε ζητήματα, για τα οποία δεν ήταν αναγκαία η συναίνεση του Bundesrat, καθώς δεν ήταν εφικτό να εξασφαλισθεί σε αυτά η απαιτούμενη πλειοψηφία. Έτσι την 01.01.2005 τέθηκαν σε ισχύ και οι διατάξεις του LPartRUG, μέσω των οποίων η καταχωρημένη συμβίωση ομοφύλων προσεγγίζει ακόμα περισσότερο το καθεστώς της έγγαμης συμβίωσης¹⁶.

Κατά τα λοιπά, το γερμανικό σύμφωνο συμβίωσης επιφέρει μία σειρά από έννομες συνέπειες σχετικά με την περιουσιακή κατάσταση και την κοινωνική ασφάλιση των συντρόφων. Από τις πιο σημαντικές διατάξεις που ενσωματώθηκαν στον LPartG με τον LPartRUG θεωρείται αυτή της § 8 εδ. 7, η όποια καθιερώνει το δικαίωμα του ενός συντρόφου να υιοθετήσει το βιολογικό παιδί του άλλου, παραπέμποντας αναλογικά στις ισχύουσες ρυθμίσεις αναφορικά με τους συζύγους. Δεν επιτρέπεται ωστόσο διαδοχική υιοθεσία, δηλαδή η υιοθεσία του θετού παιδιού του ενός συντρόφου από τον άλλον και εξακολουθεί να αποκλείεται η από κοινού υιοθεσία τέκνου.

Εν συνεχεία, όπως και ανωτέρω αναφέρθηκε, η Ιταλία είναι η χώρα η οποία μόλις πριν από ένα χρόνο, ήτοι το 2016 θεσμοθέτησε το σύμφωνο συμβίωσης, λύση που έγινε δεκτή μετά από πολλούς κόπους και αρκετές συζητήσεις¹⁷. Το πρόβλημα που αντιμετώπιζε η χώρα, είναι η απάντηση στο ερώτημα της ανομοιογένειας και της ανυπαρξίας κοινών δικαιϊκών αντιλήψεων στο ζήτημα του συμφώνου συμβίωσης στην Ευρώπη, και έγκειται ακριβώς στη στενή σύνδεση κράτους και Εκκλησίας. Η Εκκλησία ήταν εξ αρχής αντίθετη στη νομιμοποίηση του θεσμού, προβάλλοντας ως βασικό επιχείρημα την αλλοίωση του γάμου. Οι αντιδράσεις προφανώς είχαν και ως αφορμή τη δυνατότητα κατάρτισης συμφώνου συμβίωσης μεταξύ ομόφυλων ζευγαριών. Μέσα από πληθώρα κηρυγμάτων και ομιλιών, η Εκκλησία της Ιταλίας υποστήριζε ότι ο θεσμός του συμφώνου συμβίωσης θα αποτελέσει ένα κίνητρο για τους νεότερους να μην αναλαμβάνουν τις ευθύνες τους, χαρακτήριζε δε το θεσμό ως μέσο με το οποίο θα κυριαρχήσει η απάτη και η κατάχρηση και επίσης θεωρούσε αδιανόητο τα ομόφυλα ζευγάρια να υιοθετούν τέκνα¹⁸.

¹⁶Lagarde Paul, Loi du 16 février 2011 relative à l'élimination de la discrimination à l'égard des unions homosexuelles: Partenariats, RevCrDIP 2001, p.772.

¹⁷ Πρόκειται για το νόμο 76/2016 της 21-05 -2016.

¹⁸ Ενδεικτικά αναφέρεται η δήλωση στην οποία προέβη ο Πάπας Φραγκίσκος κατά την πρώτη συζήτηση του νομοσχεδίου, τον Φεβρουάριο 2016 «*Non può esserci confusione tra la famiglia voluta da Dio e ogni altro tipo di unione*», δηλαδή: δεν μπορεί να προκαλείται σύγχυση ανάμεσα στην οικογένεια που θέλησε ο Θεός και σε οποιοδήποτε άλλο τύπο ένωσης, διαθέσιμο στον ιστότοπο: http://www.huffingtonpost.it/2016/01/22/papa-unioni-civili_n_9048850.html

Μετά από το παράδειγμα της Ιταλίας, γίνεται αντιληπτή η αιτία της ύπαρξης τόσο διαφορετικών αντιλήψεων αλλά και ρυθμίσεων στον θεσμό του συμφώνου συμβίωσης. Παρατηρείται ότι η διαφορά στη νομοθεσία αλλά και στην τόσο επιφυλακτική αντιμετώπισή του από την εκάστοτε έννομη τάξη, εξαρτάται από το επίπεδο του κοινωνικού και πολιτικού γίνεσθαι που ισχύει στο κάθε κράτος, χωρίς βεβαίως να λησμονείται ότι η καταχωρημένη συμβίωση αποτελεί μία νέα έννοια στον χώρο του δικαίου.

Το σύμφωνο συμβίωσης στην Ελλάδα

A. Εισαγωγικές Παρατηρήσεις

Για πολλά χρόνια, στην ελληνική κοινωνία η οικογενειακή ζωή ξεκινούσε αποκλειστικά από τη σύναψη γάμου, αφενός επειδή νομοθετικά δε προβλεπόταν κάποιος άλλος τρόπος οργάνωσης της οικογενειακής ζωής εν γένει, αφετέρου κοινωνικά δεν ήταν επιτρεπτή κάποια άλλη μορφή συμβίωσης. Προϊόντος του χρόνου, με την κοινωνική εξέλιξη και τη σταδιακή απομάκρυνση των ανθρώπων από τα αυστηρά κοινωνικά στερεότυπα, εμφανίσθηκε η δέσμευση των ζευγαριών εκτός γάμου, ή αλλιώς ελεύθερη ένωση. Όπως γίνεται αντιληπτό η ένωση αυτή είναι συμβίωση η οποία ιδρύεται ελεύθερα και λύεται χωρίς περιορισμούς, εξαρτάται δε από τη βούληση του ζεύγους αποκλειστικά.

Με την πάροδο των ετών, η ελεύθερη συμβίωση έπαυε να είναι κοινωνικά κατακριτέα. Έτσι η ολοένα και συχνότερη εμφάνιση των εκτός γάμου συμβιώσεων δημιούργησε την ανάγκη για ρύθμιση των ζητημάτων, ώστε να καθορισθούν οι συνέπειες της συμβίωσης και να προκύπτει ασφάλεια δικαίου, τόσο για τα μέρη, όσο και για τους τρίτους.

Πριν το 2008 η Ελλάδα αποτελούσε μία από τις χώρες της Ε.Ε. που δεν κατοχύρωνε νομοθετικά το θεσμό του συμφώνου συμβίωσης, παρά το γεγονός ότι η εκτός γάμου συμβίωση αποτελούσε για πολλά χρόνια πριν τη νομοθετική κατοχύρωσή της, μία αδιαμφισβήτητη πραγματικότητα στην ελληνική κοινωνία. Πρέπει όμως να σημειωθεί ότι, παρά την έλλειψη ρητής πρόβλεψης, το ελληνικό δίκαιο έστω και έμμεσα αναγνώριζε την ύπαρξη ελεύθερων ενώσεων εκτός γάμου. Πηγαίνοντας πίσω στο χρόνο, συγκεκριμένα στο έτος 1983 και στο νόμο 1329/1983 προβλεπόταν ότι το δικαίωμα διατροφής των διαζευγμένων συζύγων έπαυε, εάν ο δικαιούχος αυτής ξαναπαντρεύονταν ή συζούσε μόνιμα με τρίτο πρόσωπο σε ελεύθερη ένωση, όπως ακριβώς προβλέπεται και από το σημερινό άρθρο 1444παρ.2 ΑΚ¹⁹.

¹⁹Αναλυτικά, Αγγαλοπούλου Πηνελόπη, Οι έννομες συνέπειες της ελεύθερης συμβίωσης, ΝοΒ 37/1989, σελ. 865επ. και Κουγιουμτζή Ε., Η αναγνώριση της ελεύθερης συμβίωσης από το δίκαιο-εννοιολογική προσέγγιση, Αρμ1991,10, σελ. 1053επ.

Ακόμα, αν και από απλή ανάγνωση του ελληνικού Συντάγματος, δε προκύπτει κάποια κατοχύρωση της ελεύθερης συμβίωσης, από το συνδυασμό του άρθρου 5 παρ. 1²⁰, το οποίο διασφαλίζει την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας και του 9 παρ.1²¹, το οποίο εγγυάται το δικαίωμα στην ιδιωτική και οικογενειακή ζωή, συνάγεται το συμπέρασμα ότι κατοχυρώνεται έμμεσα το δικαίωμα στην ελεύθερη συμβίωση. Άλλωστε, σημαντικό ρόλο στην κατοχύρωση του θεσμού διαδραματίζει και το άρθρο 21 παρ.1 του Συντάγματος²², στο πεδίο προστασίας του οποίου ανήκουν τόσο ο γάμος όσο και η οικογένεια. Από τη γραμματική ερμηνεία της ανωτέρω διάταξης, εννοείται ότι εάν ο συνταγματικός νομοθέτης ήθελε να περιορίσει την προστατευτική δύναμη του άρθρου αποκλειστικά στις έγγαμες συμβιώσεις, δε θα προσέθετε τη λέξη «οικογένεια» και θα γινόταν αποκλειστικά μνεία στη λέξη «γάμος».

Εκτός συνόρων, το δικαίωμα στην εκτός γάμου συμβίωση κατοχυρώνεται στην ΕΣΔΑ, η οποία, ως διεθνής σύμβαση, αποτελεί κατ' άρθρο 28 παρ.1 Συντάγματος, αναπόσπαστο τμήμα του εθνικού δικαίου, το οποίο υπερισχύει κάθε άλλης αντίθετης διάταξης νόμου. Συγκεκριμένα, στο άρθρο 8 παρ. 1 ΕΣΔΑ²³ προβλέπεται το δικαίωμα προστασίας και σεβασμού της οικογενειακής και ιδιωτικής ζωής, στο πεδίο προστασίας του άρθρου αυτού δε περιλαμβάνεται και το σύμφωνο συμβίωσης, όπως έχει κριθεί και από τη νομολογία του ΕΔΔΑ. Στο δεύτερο μέρος της παρούσας εργασίας, παρατίθεται πλούσια νομολογία του ανωτέρω Δικαστηρίου, από την οποία προκύπτει ότι ο όρος «οικογενειακή ζωή» καταλαμβάνει οικογενειακές σχέσεις, ανεξάρτητα από το εάν αυτές έχουν δημιουργηθεί από την έγγαμη συμβίωση ή από ελεύθερες εν γένει ενώσεις.

Εν όψει των νέων δεδομένων, το έτος 2004 ξεκίνησαν οι συζητήσεις για την πραγματοποίηση του νομοθετικού άλματος της κατοχύρωσης του θεσμού του συμφώνου συμβίωσης στην Ελλάδα. Μετά από αρκετά χρόνια και πλήθος εργασιών και διαβουλεύσεων, υποβλήθηκε το έτος 2008 το σχέδιο νόμου με τίτλο «Μεταρρυθμίσεις για την οικογένεια, το παιδί, την κοινωνία και άλλες διατάξεις». Έτσι, με το νόμο 3719/2008²⁴ η νομοθετική κατοχύρωση του συμφώνου συμβίωσης αποτελεί πραγματικότητα στην Ελλάδα.

---

²⁰ Το άρθρο 5 παρ.1Σ έχει επί λέξει ως εξής: «Καθένας έχει δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του και να συμμετέχει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας, εφόσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και δεν παραβιάζει το Σύνταγμα ή τα χρηστά ήθη.»

²¹ Το άρθρο 9 παρ.1Σ έχει επί λέξει ως εξής: «Η κατοικία του καθενός είναι άσυλο. Η ιδιωτική και οικογενειακή ζωή του ατόμου είναι απαραβίαστη. Καμία έρευνα δεν γίνεται σε κατοικία, παρά μόνο όταν και όπως ορίζει ο νόμος και πάντοτε με την παρουσία εκπροσώπων της δικαστικής εξουσίας.»

²² Το άρθρο 21 παρ.1Σ έχει επί λέξει ως εξής: «Η οικογένεια, ως θεμέλιο της συντήρησης και προαγωγής του Έθνους, καθώς και ο γάμος, η μητρότητα και η παιδική ηλικία τελούν υπό την προστασία του Κράτους.»

²³ Το άρθρο 8 παρ. 1 ΕΣΔΑ έχει επί λέξει ως εξής: «Παν πρόσωπον δικαιούται εις σεβασμόν της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του, της κατοικίας του και της αλληλογραφίας του»

²⁴ ΦΕΚ Α' 241/26-11-2008

Παρά τη γραμματική διατύπωση, ο όρος «σύμφωνο ελεύθερης συμβίωσης» δεν σηματοδοτεί μια συμβίωση χωρίς περιορισμούς και χωρίς καμία έννομη συνέπεια. Δεδομένης της νομοθετικής ρύθμισης είναι λογικό να υπάγεται η συμβίωση σε συγκεκριμένους νομοθετικούς περιορισμούς, μέσω των οποίων θα επιτευχθεί και μία ενιαία και ασφαλής αντιμετώπισή της. Η επιλογή του επιθέτου «ελεύθερη» παραπέμπει στη σημασία που έχει για τη σύναψη, τη ρύθμιση και τη λύση του συμφώνου η ελευθερία των μερών. Στο πλαίσιο της ιδιωτικής αυτονομίας, αυτοί που θα επιλέξουν το σύμφωνο, θα το καταρτίζουν χωρίς παρέμβαση πολιτειακού οργάνου ή θρησκευτικού λειτουργού, με συστατική συμβολαιογραφική πράξη, η οποία απλώς θα καταχωρίζεται στο ληξιαρχείο, ενώ παράλληλα θα καθορίζουν τις μεταξύ τους σχέσεις ως βούλονται. Βεβαίως, όπως η σύσταση, έτσι και η λύση του συμφώνου συμβίωσης μπορεί να επιλέγεται ελεύθερα από τα συμβαλλόμενα μέρη. Η ελευθερία αυτή εξηγεί τον χαρακτηρισμό «ελεύθερη συμβίωση».

Σχετικά με τη χρησιμότητα του συμφώνου, δεν ήταν λίγες οι αντίθετες φωνές, επιχείρημα των οποίων ήταν κυρίως ότι αποτελεί μία «χαλαρή» μορφή γάμου, χωρίς να εξυπηρετεί κάποιον άλλο σκοπό²⁵. Ωστόσο, ο χαρακτήρας του συμφώνου συμβίωσης αποτυπώνεται επακριβώς στην αιτιολογική έκθεση του προσχεδίου του νόμου 3719/2008, στην οποία αναφέρεται ότι *«Το σύμφωνο ελεύθερης συμβίωσης δεν είναι ένας ατελής γάμος, αλλά ένα θεσμικό μόρφωμα εναλλακτικής συμβίωσης ετερόφυλων προσώπων. Το σύμφωνο ελεύθερης συμβίωσης δεν συνιστά επομένως υποκατάστατο ενός ανέφικτου γάμου, δεν απευθύνεται σε εκείνους που αδυνατούν να συνάψουν γάμο αλλά αποτελεί ένα allium σε σχέση με τον γάμο...»*. Δεν πρόκειται επομένως για μία μορφή γάμου, απλώς αποτελεί εναλλακτική μορφή συμβίωσης, η οποία σαφώς και δεν εξαρτά την ύπαρξη της από την κατάρτιση του συμφώνου. Με τον τρόπο αυτό όμως, δίδεται η ευκαιρία στα ζευγάρια που συμβιώνουν εκτός γάμου να υπαχθούν σε μία νομική ρύθμιση, η οποία θα τους προσφέρει έννομα αποτελέσματα και θα εξασφαλίσει ασφάλεια δικαίου²⁶. Επιπλέον, εκφράστηκε ακόμα η άποψη ότι το σύμφωνο προσκρούει στη συνταγματική κατοχύρωση του γάμου, γιατί, όντας ελευθέρως διαλυτό, θα είναι ελκυστικότερο της έγγαμης συμβίωσης. Προσεγγίζεται δηλαδή το σύμφωνο ως «αντίπαλο δέος» σε σχέση με το γάμο, ενώ στην πραγματικότητα ο γάμος δεν απειλείται από την εναλλακτική αυτή μορφή συμβίωσης. Έτσι και αλλιώς, και στις έγγαμες συμβιώσεις ενδέχεται να υπάρξουν ανεύθυνες και βραχύβιες επιλογές, οι οποίες θα οδηγήσουν κάποια στιγμή στο τέλος τους, οπότε και σε αυτή τη περίπτωση οι σύζυγοι θα οδηγηθούν σε μία λύση του γάμου, πολλές φορές μονομερή. Η σύγκριση των δύο θεσμών δηλαδή θεωρείται ατελής, διότι εξυπηρετούν εντελώς

²⁵ Παπαχρίστου Θ. Σύμφωνο Ελεύθερης Συμβίωσης: αντίπαλο δέος του γάμου ή εναλλακτική μορφή συμβίωσης; (Αντίλογος στις κριτικές παρατηρήσεις) ΕφΑΔ 4(1): 393-394, 2008.

²⁶ Χριστοδούλου Κ. Σύμφωνο Συμβίωσης: Κατάλυση ή ενδοτικοποίηση του θεσμού του γάμου; Προς μια αξιολογική ομογενοποίηση του δικαίου της συμβίωσης, ΕφΑΔ, 2(1), σελ 50-55, 2009, Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Ε., Κοτζάμπαση Α., Αναστασιάδου – Νικηφόρου Σ. Σύμφωνο Συμβίωσης και Μεταρρυθμίσεις στο Οικογενειακό Δίκαιο (Ν. 3719/2008). Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2009.

διαφορετικές κοινωνικές ανάγκες. Το γεγονός δε ότι παρουσιάζουν ανάλογες δεσμεύσεις και δημιουργούν ανάλογους οικογενειακούς δεσμούς δε θα πρέπει να αποτελεί επιχείρημα περί εκτόπισης του θεσμού του γάμου²⁷.

Πριν εξετασθούν τα ζητήματα του Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου που προκύπτουν, πρέπει να εξετασθεί η νομοθετική κατοχύρωση του συμφώνου συμβίωσης στην ελληνική έννομη τάξη. Συγκεκριμένα, θα επιχειρηθεί μία σύντομη αναφορά στις ρυθμίσεις που εισάγονται με τον νόμο 4356/2015, ώστε να γίνει κατανοητή η λειτουργία του θεσμού.

B. Ο νόμος 4356/2015

Σύμφωνα με το άρθρο 1 του νόμου 4356/2015, σύμφωνο συμβίωσης είναι η συμφωνία μεταξύ δύο ενήλικων προσώπων, ανεξάρτητα από το φύλο τους με την οποία ρυθμίζουν τη συμβίωση τους. Το σύμφωνο καταρτίζεται αυτοπροσώπως με συμβολαιογραφικό έγγραφο και η ισχύς της συμφωνίας αρχίζει από την κατάθεση αντιγράφου του συμβολαιογραφικού εγγράφου στον ληξιαρχο του τόπου κατοικίας τους, το οποίο καταχωρείται σε ειδικό βιβλίο του Ληξιαρχείου.

Δίδεται, όπως διαπιστώνεται, έμφαση στην αυτονομία των μερών²⁸ και, επειδή τα συμβαλλόμενα μέρη μπορούν να καθορίσουν αρκετά σημεία της συμφωνίας τους όπως τα ίδια επιθυμούν, διασπάται η αρχή της τυπικότητας²⁹. Πρώτη προϋπόθεση κατάρτισης του συμφώνου είναι η ύπαρξη συμφωνίας για συμβίωση από τους συμβαλλόμενους, η οποία αποτελείται από τις δηλώσεις βουλήσεως των μερών, οι οποίες θα πρέπει να συγκλίνουν προς την επίτευξη ενός κοινού σκοπού, την οργάνωση του κοινού τους βίου και κατ' επέκταση των προσωπικών και περιουσιακών τους σχέσεων. Μπορεί να μην υπάρχει εκ του νόμου περιορισμός σχετικά με το περιεχόμενο της συμφωνίας των μερών και αυτά να είναι ελεύθερα να διατυπώσουν τους ειδικότερους όρους της συμφωνίας τους, θα πρέπει όμως να καθοριστεί ο όρος «συμβίωση», για την καλύτερη κατανόηση του θεσμού. Έτσι, υποστηρίζεται ότι η έννοια της συμβίωσης είναι αυτή που απαιτείται και για τη έγγαμη συμβίωση, αφορά δηλαδή την ύπαρξη δύο στοιχείων, του υλικού (corpus) και του βουλητικού (animus)³⁰. Όπως και στον γάμο, έτσι και στο σύμφωνο συμβίωσης το corpus εντοπίζεται στη συγκατοίκηση και στον κοινό βίο των συζύγων, ενώ το animus

²⁷ Περάκη Β. Η εκτός γάμου συμβίωση: ελεύθερη ή με σύμφωνο. Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2010. Κονδύλη Ι. Σύμφωνο Συμβίωσης και δικαίωμα στη νόμιμη μοίρα, ΕφΑΔ, 2(1), σελ 36-41, 2009.

²⁸ Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Έφη, Κοτζάμπαση Αθηνά, Αναστασιάδου-Νικηφόρου Σοφία, Σύμφωνο Συμβίωσης και μεταρρυθμίσεις στο οικογενειακό δίκαιο (Ν.3719/2008), Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2009, σελ. 11.

²⁹ Βαθρακοκόιλης Βασίλης, Το σύμφωνο συμβίωσης (Ν.3719/2008) και οι τροποποιήσεις οικογενειακού δικαίου, Αθήνα, 2009, σελ. 22.

³⁰ Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Έφη, Οικογενειακό Δίκαιο, Τόμος ΙΙ, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2016, σελ. 606.

αποτελείται από τα αισθήματα σεβασμού, συμπαράστασης, πίστης και αγάπης³¹.

Η αυτονομία των μερών ενισχύεται και από το γεγονός ότι το σύμφωνο συμβίωσης καταρτίζεται ενώπιον συμβολαιογράφου, χωρίς να απαιτείται κάποιο άλλο δημόσιο όργανο για την έγκυρη σύστασή του. Τα συμβαλλόμενα μέρη θα πρέπει να εμφανισθούν αυτοπροσώπως στον συμβολαιογράφο, μετά δε την ολοκλήρωση της κατάρτισης θα πρέπει να καταχωρηθεί αντίγραφο του συμφώνου σε ειδικό βιβλίο του ληξιαρχου του τόπου κατοικίας των μερών. Το σύμφωνο συμβίωσης αποκτά ισχύ και παράγει τα έννομα αποτελέσματά του από τη στιγμή της καταχώρησης στο Ληξιαρχείο και όχι από την υπογραφή του συμφώνου από τα μέρη ενώπιον του συμβολαιογράφου³².

Από τη διάταξη αυτή φανερώνεται η εξέχουσα σημασία του συμβολαιογράφου στην κατάρτιση του συμφώνου. Δεν γίνεται τυχαία η επιλογή του συμβολαιογράφου για την ανάληψη ενός τέτοιου καθήκοντος, ο οποίος αποκτά έτσι έναν ιδιαίτερα απαιτητικό ρόλο εν προκειμένω, καθώς επιφορτίζεται με τη βεβαίωση της δικαιοπρακτικής ικανότητας ή μη των συμβαλλομένων μερών. Σύμφωνα με το άρθρο 8 παρ.2 του Κώδικα περί Συμβολαιογράφων³³ η ταυτότητα των δικαιοπρακτούντων αποδεικνύεται από έγγραφα που ορίζονται από το νόμο και σε περίπτωση έλλειψης τους βεβαιώνεται από δύο μάρτυρες, των οποίων η ταυτότητα αποδεικνύεται με κάποιο από τα έγγραφα αυτά για τους οποίους δεν ισχύει κώλυμα συγγένειας. Η διάταξη αυτή λειτουργεί σε συνδυασμό με τις διατάξεις του ΑΚ αλλά και με τη διάταξη 243 ΠΚ, με τίτλο «παράλειψη βεβαίωσης ταυτότητας»³⁴. Η βεβαίωση από τον συμβολαιογράφο ότι τα μέρη έχουν πλήρη δικαιοπρακτική ικανότητα αποτελεί απόδειξη, σύμφωνα με το άρθρο 440 ΚΠολΔ, επιτρεπόμενης όμως ανταποδείξεως. Τυχόν βεβαίωση περί εμφανίσεως ενός εκ των μερών, το οποίο όμως δεν εμφανίστηκε, καθώς επίσης και σε περίπτωση εμφανούς ανικανότητας προς δικαιοπραξία, ο συμβολαιογράφος τελεί το έγκλημα της ψευδούς βεβαίωσης, σύμφωνα με το άρθρο 242ΠΚ.

Αναφορικά με την υποχρέωση του συμβολαιογράφου να ελέγχει την ύπαρξη κωλυμάτων κατά τη κατάρτιση του συμφώνου συμβίωσης, αυτή δεν ορίζεται ρητά. Έτσι, υποστηρίζεται ότι ο συμβολαιογράφος απλώς υποχρεούται προς καταχώριση των δηλωθέντων ενώπιον του κι όχι να έχει γνώση των πραγματικών περιστατικών. Ωστόσο διατυπώνεται και η άποψη ότι σε περίπτωση γνώσης του κωλύματος και εφόσον προβεί σε κατάρτιση του συμφώνου, τελεί ψευδή βεβαίωση³⁵. Σε κάθε περίπτωση όμως δεν απορρέει ρητώς εκ του νόμου υποχρέωση τους συμβολαιογράφου να προβεί σε

³¹ ό.π., σελ. 24.

³² Κουτσουράδης Αναστάσιος, Ο Ν, 3719/2008: Audietur et altera pars et Cetera!, ΕφΑΔ 2, 2009, σελ. 61.

³³ νόμος 2830/2000

³⁴ Ρήγα Α., Ο θεσμικός ρόλος του συμβολαιογράφου στο σύμφωνο συμβίωσης, Ν. 3719/2008, ΕφΑΔ 1/2009, σελ.32.

³⁵ Ο.π., σελ. 32.

προληπτικό έλεγχο των κωλυμάτων, ωστόσο υποχρέωση του είναι να απέχει από τη σύνταξη πράξεων αντιθέτων στο νόμο και στα χρηστά ήθη.

Υποχρέωση του συμβολαιογράφου είναι επιπλέον το σύμφωνο ελεύθερης συμβίωσης να περιέχει το ελάχιστο κατά το νόμο περιεχόμενο. Θα πρέπει να αναφέρονται τα αναγκαία στοιχεία του συμβολαιογραφικού εγγράφου, όπως αυτά ορίζονται στο άρθρο 8 του Κώδικα περί Συμβολαιογράφων, ήτοι α) *Την ημέρα, το μήνα, το έτος και τον τόπο της υπογραφής του*, β) *Το ονοματεπώνυμο και την έδρα του συμβολαιογράφου*, γ) *Το ονοματεπώνυμο, το όνομα του πατέρα και της μητέρας, το επάγγελμα, τον τόπο, το έτος γέννησης και την κατοικία καθενός από τους όικαιοπρακτούντες*, δ) *Τα στοιχεία του εγγράφου από το οποίο αποδεικνύεται η ταυτότητα των δικαιοπρακτούντων*. Αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία είναι ότι αρκεί μόνο η δήλωση των συμβαλλομένων ότι επιθυμούν και συμφωνούν να συμβιώνουν. Τα λοιπά εκ του νόμου ρυθμιζόμενα ζητήματα δύνανται να ρυθμιστούν και με μεταγενέστερο συμβολαιογραφικό έγγραφο. Τέλος αυτό που θα πρέπει να υπενθυμίζεται από τον συμβολαιογράφο κατά την ρύθμιση των ζητημάτων αυτών είναι ότι το σύμφωνο συμβίωσης δεν χρήζει λεπτομερειακών κι εξαντλητικών ρυθμίσεων, σαν να επρόκειτο συναλλαγή³⁶.

Ένα ακόμα ζήτημα που προκύπτει είναι αυτό της χορήγησης αντιγράφων του συμφώνου από τον συμβολαιογράφο. Κατά το άρθρο 13 του νόμου 2830/2000, ο συμβολαιογράφος χορηγεί αντίγραφα στους συμβαλλομένους, στους καθολικούς ή ειδικούς διαδόχους και σε κάθε τρίτο εφόσον το συμβολαιογραφικό έγγραφο καταχωρήθηκε στα οικεία δημόσια βιβλία. Παρόλα αυτά, λόγω της φύσης του συμφώνου, θα πρέπει να αρνείται τη χορήγηση αντιγράφων σε κάθε τρίτο κατ' εφαρμογή των άρθρων 2 επ. του Ν.2472/1992, περί δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Συνεπώς αντίγραφο θα χορηγείται μόνο στον έχοντα έννομο συμφέρον και κατόπιν εισαγγελικής παραγγελίας³⁷.

Ολοκληρώνοντας τη σύντομη αναφορά στον ρόλο και την ευθύνη του συμβολαιογράφου αξίζει να αναφερθεί πως η ratio της επιλογής του συμβολαιογραφικού εγγράφου από τον νομοθέτη ερείδεται στη θέση που έχει ο συμβολαιογράφος στην ελληνική κοινωνία. Ο συμβολαιογράφος μπορεί να διασφαλίσει το κύρος των δικαιοπρακτικών δηλώσεων, ιδιαιτέρως σε ζητήματα τόσο ευαίσθητα όπως η οικογενειακή κατάσταση. Επιπλέον δύναται να καθοδηγήσει τα μέρη σχετικά με το περιεχόμενο του συμφώνου, τη σκοπιμότητα ρυθμίσεως ή μη, ορισμένων ζητημάτων και τέλος να περιορίσει τις ακυρότητες, αιτούμενος την προσκόμιση πιστοποιητικών ή άλλων απαραίτητων εγγράφων.²²

Συνεχίζοντας, στο άρθρο 2 παρ. 1 ο νομοθέτης αναφέρει πως για τη σύναψη συμφώνου συμβίωσης απαιτείται πλήρης δικαιοπρακτική ενότητα. Από το συνδυασμό των άρθρων 128, 129, 1666 επ. ΑΚ, πλήρη δικαιοπρακτική

³⁶ Ρήγα Α., Ο θεσμικός ρόλος του συμβολαιογράφου στο σύμφωνο συμβίωσης, Ν. 3719/2008, ΕφΑΔ 1/2009, σελ.32-33.

³⁷ Ο.π., σελ. 32.

ικανότητα έχουν τα πρόσωπα που έχουν συμπληρώσει το δέκατο όγδοο έτος της ηλικίας τους. Σε αντίθεση με την έγγαμη συμβίωση, δεν παρουσιάζεται η δυνατότητα εξαίρεσης από το κατώτατο αυτό όριο ηλικίας. Η ρύθμιση αυτή του νομοθέτη δικαιολογείται, εάν αναλογισθεί κανείς το χαρακτήρα της «εναλλακτικής» μορφής οικογένειας που σχηματίζεται με το σύμφωνο, για τη δημιουργία και διατήρηση της οποίας απαιτείται τα μέρη να έχουν προσεγγίσει έστω και ένα μικρό βαθμό ωριμότητας³⁸. Κατά συνέπεια, δε μπορούν να συνάψουν σύμφωνο συμβίωσης όσοι βρίσκονται σε στερητική δικαστική συμπαράσταση, πλήρη ή μερική³⁹, καθώς και όσοι βρίσκονται στις αναφερόμενες από το άρθρο 131 ΑΚ καταστάσεις, ήτοι όποιος δεν έχει συνείδηση των πράξεών του ή βρίσκεται σε ψυχική ή διανοητική, η οποία περιορίζει αποφασιστικά τη λειτουργία της βούλησης του.

Στην παρ. 2 του άρθρου 2 εντοπίζονται τα κωλύματα της σύναψης του συμφώνου⁴⁰ και, όπως διαπιστώνεται από απλή ανάγνωση του άρθρου, ο νομοθέτης επαναλαμβάνει όσα ισχύουν ως αρνητικές προϋποθέσεις για τη σύναψη γάμου⁴¹.

Ως πρώτο κώλυμα αναφέρεται η ύπαρξη άλλου γάμου ή συμφώνου, το οποίο κώλυμα διατηρείται ακόμα και αν πάσχουν ακυρότητα ή ακυρωσία. Επιπλέον σε περίπτωση διαζυγίου κατ' αντιμωλία απαιτείται η έκδοση αμετάκλητης δικαστικής αποφάσεως, ενώ σε περίπτωση συναινετικού διαζυγίου η έκδοση τελεσίδικης αποφάσεως. Επόμενο κώλυμα, το οποίο διαφοροποιείται ελαφρώς από αυτό του γάμου, είναι η συγγένεια. Η συγγένεια εξ αίματος, όπως και στον γάμο, δημιουργεί κώλυμα σε ευθεία γραμμή απεριόριστα και εκ πλαγίου ως τον τέταρτο βαθμό. Από την άλλη, η συγγένεια εξ αγχιστείας δημιουργεί κώλυμα μόνο στους συγγενείς σε ευθεία γραμμή απεριόριστα και όχι και εκ πλαγίου, όπως στον γάμο. Τελευταίο κώλυμα αποτελεί η υιοθεσία,, δηλαδή η σύναψη συμφώνου συμβίωσης μεταξύ υιοθετούντος και υιοθετημένου, το οποίο επεκτείνεται και στους κατιόντες του υιοθετούντος και διατηρείται και μετά τη λύση της υιοθεσίας, κατ' αναλογία του άρθρου 1360 ΑΚ. Επιπλέον, η σύναψη του συμφώνου μεταξύ του θετού τέκνου και του θετού γονέα, είτε ιδίου είτε διαφορετικού φύλου, επιφέρει αυτοδίκαιη λύση της υιοθεσίας, σύμφωνα με το άρθρο 1576 ΑΚ, όπως αυτό τροποποιήθηκε με το άρθρο 14 του νόμου 4356/2015.

³⁸ Παντελίδου, Κριτικές παρατηρήσεις στο Σχέδιο Νόμου «Σύμφωνο ελεύθερης Συμβίωσης», ΕφΑΔ 1, 2008, σελ. 389.

³⁹ Παπαχρίστου σε Παπαχρίστου, Κουμουτζής, Τσούκα, Το Σύμφωνο Συμβίωσης, Ερμηνευτικός Οδηγός στα άρθρα 1-13 του Ν. 3719/2008, Δίκαιο & Οικονομία, Π.Ν. Σάκκουλας, 2009, σελ. 17.

⁴⁰ Βαθρακοκοίλης Βασίλης, Το σύμφωνο συμβίωσης (Ν.3719/2008) και οι τροποποιήσεις οικογενειακού δικαίου, Αθήνα, 2009, σελ. 25.

⁴¹ Η δικαιολόγηση δίδεται από την Αιτιολογική Έκθεση του προηγούμενου νόμου 3719/2008, όπου αναφέρεται ότι δε θα πρέπει το σύμφωνο συμβίωσης να αποτελεί υποκατάστατο του γάμου εάν υπάρχει κάποιο κώλυμα για τη σύναψη έγγαμης συμβίωσης. Δε προβλέπεται όμως κώλυμα για την εκ πλαγίου συγγένεια εξ αγχιστείας, διότι θεωρήθηκε υπερβολικό, θεωρείται έτσι και αλλιώς αναχρονιστικό ακόμη και για το γάμο, Αναλυτικά βλ. Σταμπέλου, Σύμφωνο Συμβίωσης και Ισότητα, ΧρίΔ Θ/2009, σελ. 191.

Επομένως, η σύμπτωση των δηλώσεων βούλησης των μερών αποτελεί δικαιοπραξία, δηλαδή σύμβαση, η οποία, σύμφωνα με το άρθρο 2 παρ.3 του νόμου είναι άκυρη ένα παραβιασθούν όσα ορίζονται στην παρ. 2 του ίδιου άρθρου. Ερμηνευτικά, συνάγεται ότι το σύμφωνο είναι άκυρο εάν παραβιασθεί η προϋπόθεση της ενηλικότητας, ενώ η έλλειψη συμβολαιογραφικού τύπου δε δημιουργεί ακυρότητα, απλά το σύμφωνο είναι ανυπόστατο⁴². Στο άρθρο αυτό ορίζονται και τα σχετικά με την εικονικότητα του συμφώνου, η οποία επιφέρει την ακυρότητα αυτού. Υποστηρίζεται ότι ως επιπλέον λόγοι ακυρότητας θα πρέπει να ληφθούν υπόψη οι γενικοί λόγοι ακυρότητας των δικαιοπραξιών, συνεπώς προς τη θεώρηση του συμφώνου συμβίωσης ως σύμβαση⁴³.

Η ακυρότητα του συμφώνου κηρύσσεται με διαπλαστική δικαστική απόφαση, επί της ασκηθείσας από τα μέρη αγωγής ακυρώσεως του συμφώνου, η αγωγή αυτή δε μπορεί να ασκηθεί από οποιονδήποτε αποδεικνύει έννομο συμφέρον οικογενειακής φύσης. Σε εξαιρετικές περιπτώσεις και συγκεκριμένα λόγω αντίθεσης στη δημόσια τάξη, την αγωγή αυτή μπορεί να την ασκήσει και ο Εισαγγελέας αυτεπαγγέλτως. Η αγωγή αυτή ασκείται ενώπιον του Μονομελούς Πρωτοδικείου του τόπου της κατοικίας του εναγομένου ή της τελευταίας κοινής διαμονής των μερών και εκδικάζεται κατά την ειδική διαδικασία των οικογενειακών διαφορών⁴⁴. Τα αποτελέσματα του συμφώνου αίρονται αναδρομικά από τη στιγμή που θα γίνει αμετάκλητη η σχετική απόφαση του Δικαστηρίου.

Εν συνεχεία, στα άρθρα του νόμου 4356/2015 που ορίζονται τα σχετικά με τις προσωπικές και περιουσιακές σχέσεις των συντρόφων, εντοπίζονται πολλές ομοιότητες με το γάμο. Συγκεκριμένα, σχετικά με τις προσωπικές σχέσεις, στο άρθρο 4 του νόμου 4356/2015 ρυθμίζεται το επώνυμο των μερών ουσιαστικά με τον ίδιο τρόπο που το ρυθμίζει το άρθρο 1388 ΑΚ. Επόμενη ομοιότητα με το γάμο προέρχεται από το άρθρο 256παρ.1 ΑΚ στο οποίο ορίζεται η αναστολή της παραγραφής των συζύγων αλλά και των συμβαλλομένων μερών με σύμφωνο. Τέλος, το άρθρο 5παρ.1 του νόμου 4356/2015 προβλέπει την αναλογική εφαρμογή των διατάξεων για το γάμο, ήτοι τις διατάξεις 1386, 1387 ΑΚ. Τα ανωτέρω, ισχύουν και για το σύμφωνο που συνάπτεται μεταξύ ομόφυλων ζευγαριών, καθώς η αντιμετώπιση αυτή επιβάλλεται ως απορρέουσα από τις αρχές της ισότητας και της προστασίας της οικογένειας.

Στην παρ. 2 του άρθρου 5 παρατηρείται η εφαρμογή της ιδιωτικής αυτονομίας στις μη προσωπικές σχέσεις των συζύγων, καθώς τα μέρη μπορούν να ρυθμίζουν όπως επιθυμούν τα ζητήματα αυτά. Η ρύθμιση θα πρέπει να γίνει κατά το στάδιο της κατάρτισης του συμφώνου ενώπιον του

⁴² Παπαχρίστου Θ. σε Παπαχρίστου, Κουμουτζής, Τσούκα, Το Σύμφωνο Συμβίωσης, Ερμηνευτικός Οδηγός στα άρθρα 1-13 του Ν. 3719/2008, Δίκαιο & Οικονομία, Π.Ν. Σάκκουλας, 2009, σελ. 12, με παράθεση και της αντίθετης άποψης.

⁴³ Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Έφη, Οικογενειακό Δίκαιο, Τόμος II, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2016, σελ. 603

⁴⁴ Σχετικά εφαρμόζονται τα άρθρα 17παρ.1, 22, 39 και 592παρ.1εδ.β' ΚΠολΔ.

συμβολαιογράφου και ο μόνος περιορισμός που επιβάλλεται είναι η συμφωνία των ρυθμίσεων με τις αρχές της ισότητας και της αλληλεγγύης. Βεβαίως, όπως ορίζεται σχετικά, ελλείψει της ρυθμίσεως αυτής θα εφαρμόζονται αναλογικά οι διατάξεις του ΑΚ που εφαρμόζονται για τις οικείες περιπτώσεις στο γάμο, δηλαδή τα άρθρα 1389-1396 ΑΚ.

Η αρχή της ιδιωτικής αυτονομίας δεσπόζει και στη ρύθμιση των περιουσιακών σχέσεων των συμβαλλομένων, όπως ορίζεται στο άρθρο 6 του νόμου 4356/2015. Τα μέρη μπορούν να επιλέγουν οποιαδήποτε ρύθμιση σχετική με την περιουσία τους, όπως την επιλογή κοινοκτημοσύνης, τα τεκμήρια για τα κινητά πράγματα στις μεταξύ τους σχέσεις, τη διαχείριση της περιουσίας του ενός μέρους από το άλλο και την αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα. Αναλογικά με το προηγούμενο άρθρο, οι συμφωνίες πρέπει να γίνονται με σεβασμό στις αρχές της ισότητας και της αλληλεγγύης, επιφύλαξη η οποία ερμηνεύεται από την απαγόρευση παραίτησης από την αξίωση αποκτημάτων πριν αυτή γεννηθεί, ένδειξη της επιθυμίας του νομοθέτη να προστατεύσει τον οικονομικά ασθενέστερο σύντροφο. Στην περίπτωση έλλειψης σχετικής συμφωνίας των μερών, θα εφαρμόζονται αναλογικά οι διατάξεις του γάμου, ήτοι τα άρθρα 1397-1402 ΑΚ.

Οι σημαντικότερες ρυθμίσεις είναι αυτές με τις οποίες κατοχυρώνεται η νομική θέση των τέκνων, εξομοιώνοντάς τα με τέκνα γεννημένα σε γάμο. Συγκεκριμένα, η ρύθμιση αυτή περιέχεται στο άρθρο 9, το οποίο εισάγει αναγκαστικό δίκαιο, εκφράζοντας έτσι την ανάγκη προστασίας των τέκνων. Γίνεται αντιληπτό ότι δεν υφίσταται πρόβλημα για την ίδρυση της συγγένειας με τη μητέρα και η προβληματική ερείδεται στην συγγένεια του τέκνου με τον πατέρα. Έτσι, το τέκνο που θα γεννηθεί κατά τη διάρκεια του συμφώνου συμβίωσης ή μέσα σε τριακόσιες ημέρες από τη λύση ή την ακύρωση του συμφώνου, τεκμαίρεται ότι έχει πατέρα τον άνδρα με τον οποίο η μητέρα κατάρτισε το σύμφωνο. Συνεπώς, η ακυρότητα του συμφώνου δεν επηρεάζει την πατρότητα των παιδιών και προφανώς κανένα δικαίωμα σχετικό με αυτήν, όπως είναι η διατροφή από τον πατέρα και το κληρονομικό δικαίωμα, αναλογικά δε εφαρμόζεται το άρθρο 1465 ΑΚ και στην περίπτωση αυτή.

Το συμφέρον του τέκνου προασπίζεται και στη διάταξη του άρθρου 11 του νόμου 4356/2015, στο οποίο ρυθμίζεται το πολύ σημαντικό ζήτημα της γονικής μέριμνας. Οι διατάξεις για τα τέκνα που γεννιούνται σε γάμο, εφαρμόζονται αναλογικά στα τέκνα του συμφώνου, τόσο κατά την ισχύ του όσο και μετά τη λύση ή ακύρωση του.

Αναλογικά εφαρμόζονται οι διατάξεις του ΑΚ για τους συζύγους και για το κληρονομικό δικαίωμα των μερών του συμφώνου συμβίωσης, όπως ορίζεται στο άρθρο 8 του νόμου 4356/2015. Προβλέπεται ωστόσο η δυνατότητα παραίτησης εκάστου των μερών από το δικαίωμα της νόμιμης μοίρας, ρύθμιση που δικαιολογείται λόγω της εφαρμογής της αρχής της αυτονομίας της βούλησης εν γένει στο σύμφωνο συμβίωσης. Όπως και στα υπόλοιπα άρθρα, εάν τα μέρη δεν ρυθμίσουν τις μεταξύ τους σχέσεις ως βούλονται, θα εφαρμοσθούν αναλογικά οι διατάξεις του ΑΚ για το γάμο.

Τέλος, στο άρθρο 7 του νόμου προβλέπεται η δυνατότητα λύσης του συμφώνου⁴⁵ και εξειδικεύονται οι τρόποι αυτής, όπως επίσης ορίζεται ότι αυτή θα ισχύει από τη στιγμή της καταχώρησης του σχετικού συμβολαιογραφικού εγγράφου στο Ληξιαρχείο, όπου είχε καταχωρηθεί και η σύσταση του συμφώνου. Ειδική μνεία γίνεται στην παρ. 3 για το δικαίωμα της διατροφής, όπου τα μέρη εξομοιώνονται με τους συζύγους, εφαρμοζομένων αναλογικά των οικείων διατάξεων του ΑΚ. Ωστόσο, λόγω της αρχής της αυτονομίας της βούλησης που διαπνέει το θεσμό, προβλέπεται το δικαίωμα των μερών να παραιτηθούν από το δικαίωμα διατροφής κατά την κατάρτιση του συμφώνου.

Ολοκληρώνοντας την επισκόπηση του περιεχομένου του νόμου 4356/2015 και αφού αναφέρθηκαν τα βασικά σημεία των ρυθμίσεων που προβλέπονται, δέον κρίνεται να αναφερθούν κάποια βασικά μειονεκτήματα του προηγούμενου νόμου 3719/2008 για το σύμφωνο συμβίωσης, τα οποία οδήγησαν στη ψήφιση του νέου νομοθετικού κειμένου.

Στο νόμο 3719/2008, ο Έλληνας νομοθέτης νομιμοποίησε στην ουσία τις ελεύθερες συμβιώσεις των προσώπων, τα οποία δεν επιθυμούσαν κάποια ανάμειξη πολιτειακής ή θρησκευτικής αρχής, αλλά ήθελαν να οργανώνουν τα ίδια από κοινού τον βίο τους. Η κίνηση αυτή αποτέλεσε ένα σημαντικό βήμα για την ελληνική έννομη τάξη, η οποία έπρεπε να προσαρμοσθεί στα νέα κοινωνικά δεδομένα εντός και εκτός Ευρώπης, αλλά και να αντιμετωπίσει ρεαλιστικά την νομική κατοχύρωση του φαινομένου των ελεύθερων συμβιώσεων. Έτσι, κατά τα ανωτέρω, ο νομοθέτης προώθησε το στοιχείο της ιδιωτικής αυτονομίας στο ελληνικό οικογενειακό δίκαιο, διαδικασία η οποία είχε ξεκινήσει ήδη από το 1983 στον τομέα αυτόν. Εξάλλου, η εξέλιξη της δομής και των λειτουργιών της οικογένειας στη σημερινή εποχή, αλλά και η ανάπτυξη των αισθημάτων αγάπης και στοργής τα οποία αναπτύσσονται εντός της οικογενειακής ζωής, εναρμονίζονται απόλυτα με το σύμφωνο συμβίωσης⁴⁶.

Σχεδόν αμέσως κρίθηκε ότι η έντονη έκφραση της ιδιωτικής αυτονομίας των μερών και η δυνατότητά τους να διαμορφώνουν τα ίδια τις μεταξύ τους σχέσεις, αποτελούσε σημαντικό εμπόδιο στη θεώρηση του θεσμού ως μορφή οικογενειακής ζωής, ως εκ τούτου δε τα μέρη δεν απολάμβαναν τα ίδια δικαιώματα με τους συζύγους, αλλά πολύ λιγότερα. Το μεγαλύτερο μειονέκτημα του προηγούμενου νόμου όμως ήταν η πρόβλεψη του θεσμού μόνο για ετερόφυλα ζευγάρια. Η κριτική υπήρξε δριμεία, αφού η ρύθμιση ερχόταν σε αντίθεση με θεμελιώδη κείμενα, όπως η ΕΣΔΑ, η ΣΛΕΕ και ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε., λόγω της παραβίασης των αρχών της ισότητας, του σεβασμού της διαφορετικότητας και της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού.

---

⁴⁵ Αναλυτικά και για τη δικαιοπρακτική ικανότητα των μερών: Παπαχρίστου Θ. σε Παπαχρίστου, Κουμουτζής, Τσούκα, Το Σύμφωνο Συμβίωσης, Ερμηνευτικός Οδηγός στα άρθρα 1-13 του Ν. 3719/2008, Δίκαιο & Οικονομία, Π.Ν. Σάκκουλας, 2009, σελ. 37επ.

⁴⁶ Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Έφη, Οικογενειακό Δίκαιο, Τόμος II, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2016, σελ. 598.

Αναμφισβήτητα, την πρόβλεψη της κατάρτισης του συμφώνου και ως προς τα ομόφυλα ζευγάρια πυροδότησε η καταδίκη της Ελλάδας ενώπιον του ΕΔΔΑ, στην υπόθεση Βαλλιανάτος κ.ά. κατά Ελλάδας⁴⁷. Οι προσφεύγοντες, επικαλούμενοι το άρθρο 8 σε συνδυασμό με το άρθρο 14 ΕΣΔΑ, ισχυρίστηκαν ότι το γεγονός ότι το σύμφωνο συμβίωσης που προβλέπει ο νόμος 3719/2008 απευθύνονται μόνο σε ζευγάρια που αποτελούνται από ετερόφυλους ενήλικες παρεβίαζε το δικαίωμά τους στον σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής τους ζωής, με αποτέλεσμα την αδικαιολόγητη διάκριση ανάμεσα σε ετερόφυλα και ομόφυλα ζευγάρια εις βάρος των τελευταίων. Επί της υπόθεσης, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι όντως παραβιάστηκαν τα ανωτέρω άρθρα της ΕΣΔΑ με δεκαέξι ψήφους έναντι μιας.

Όλα τα ανωτέρω συνετέλεσαν στην αλλαγή των ρυθμίσεων του νόμου 3719/2008, αφενός ως προς την νομοθέτηση του συμφώνου και για τα ομόφυλα ζευγάρια, αφετέρου στην εξισορρόπηση του συμβατικού με το οικογενειακό στοιχείο ως χαρακτηριστικά απορρέοντα από το θεσμό. Η αλλαγή πραγματοποιήθηκε με τον ανωτέρω αναλυθέντα νόμο 4356/2015. Ενώ κάποιες διατάξεις αποτελούν απλή επαναδιατύπωση των αντίστοιχων του προηγούμενου νόμου, το περιεχόμενο των περισσότερων παρουσιάζει διαφορά ως προς την αρχή της αυτονομίας της βούλησης, η οποία εξακολουθεί να προωθείται, γίνεται όμως προσπάθεια μετατόπισης του κέντρου βάρους των ρυθμίσεων προς την ανάλογη εφαρμογή των διατάξεων του ΑΚ σχετικά με το γάμο. Με αυτή την έννοια, καθιερύεται μία νέα θεώρηση του θεσμού, ο οποίος προσεγγίζει ακόμα περισσότερο την έννοια του γάμου, καθιστώντας πλέον σαφές ότι αποτελεί μία εναλλακτική μορφή οικογένειας, προβλεπόμενη από το νόμο, και όχι έναν πιο χαλαρό γάμο. Ταυτόχρονα, προς αυτή τη κατεύθυνση κινείται και ο χαρακτηρισμός διατάξεων ως αναγκαστικού δικαίου σχετικά με τις σχέσεις γονέων και τέκνων, οι οποίες, ως προεκτέθηκε, σκοπούν αποκλειστικά στο συμφέρον των τέκνων και την αποφυγή τυχόν λύσεων, οι οποίες τελικά δε θα τα προστατεύουν.

Τέλος, πλέον αναγνωρίζεται νομοθετικά και η συμβίωση μεταξύ ομόφυλων ζευγαριών, παρά τις έντονες αντιδράσεις που σημειώθηκαν κυρίως από τους χώρους της Εκκλησίας και των ακραίων πολιτικά κύκλων⁴⁸. Τουλάχιστον σήμερα αναγνωρίζονται τα ίδια οικονομικά δικαιώματα όπως και στα ετερόφυλα ζευγάρια, ενώ το ζήτημα της υιοθεσίας τέκνων από κοινού ακόμα δε προβλέπεται. Βεβαίως, το κάθε μέρος δύναται να ξεκινήσει τη σχετική διαδικασία της υιοθεσίας μόνο του, στοιχείο σημαντικό αλλά όχι αρκετό. Ενδεχομένως η ελληνική κοινωνία δεν είναι ακόμα έτοιμη για το τελικό βήμα της πλήρους ισότητας σε όλα τα δικαιώματα ανάμεσα στα ετερόφυλα και τα ομόφυλα ζευγάρια, ίσως πάλι πρέπει να τολμήσει ο Έλληνας

⁴⁷ Απόφαση της 07-11-2013, αρ. προσφυγών. 29381/09 και 32684/09, διαθέσιμη στον ιστότοπο: <http://www.constitutionalism.gr/echr-vallianatos-el/>, Νικολόπουλος, Ο αποκλεισμός των ομοφύλων από το σύμφωνο ελεύθερης συμβίωσης του ν. 3719/2008 και η απόφαση της 07-11-2013 του ΕΔΔΑ, Βαλλιανάτος και άλλοι κατά Ελλάδας, ΝοΒ 62, 2014, σελ. 1785επ.

⁴⁸ Ενδεικτικά, <http://www.ert.gr/to-simfono-simviosis-meta-apo-katadikes-alla-ke-antidra-sis-ginete-pragmatikotita-ke-stin-ellada>

νομοθέτης και να συμβάλλει στην απομάκρυνση όλων των ομοφοβικών διλημμάτων.

Κεφάλαιο II.

Η σημασία του συμφώνου συμβίωσης από την άποψη του Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου

Όπως αναλύεται και στον Τίτλο Α' της παρούσας, το σύμφωνο συμβίωσης είναι μία μορφή ελεύθερης ένωσης, η οποία θεσπίστηκε νομοθετικά στην Ελλάδα λόγω των κοινωνικών εξελίξεων και της συνειδητοποίησης της νέας πραγματικότητας που έπρεπε να αντιμετωπισθεί και νομοθετικά. Αυτή η νέα μορφή δεν επηρέασε μόνο τον τομέα του ελληνικού οικογενειακού δικαίου αλλά και αυτόν του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου. Γνωστό είναι ότι από τη στιγμή που η Ελλάδα εισήλθε στην Ε.Ε., ξεκίνησε η διαδικασία εναρμόνισης και κωδικοποίησης του δικαίου της, η οποία σαφώς και επηρεάζει το πεδίο του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου. Η τάση αυτή αποτυπώνεται ήδη στα ιδρυτικά κείμενα της τότε Ε.Ο.Κ., με την πρόβλεψη της εναρμόνισης του κάθε δικαίου με ευρωπαϊκή κατεύθυνση. Κάθε νομοθετική αλλαγή δηλαδή που συντελείται στο forum, επηρεάζει και τη σχέση του forum με την αλλοδαπή.

Καθόσον ο γάμος αποτελούσε την αρχική και βασική μορφή οργάνωσης της οικογένειας στις περισσότερες 'έννομες τάξεις, υπήρχε εν γένει συμφωνία αναφορικά με τη φύση και το σκοπό που αυτός εξυπηρετούσε, ακόμα και αν και παρατηρούνταν διαφορές στο εκάστοτε εθνικό δίκαιο σχετικά με τις περιουσιακές και προσωπικές σχέσεις των συζύγων και τον τρόπο οργάνωσής τους. Άλλωστε, οι ανωτέρω διαφορές στα εθνικά δίκαια δικαιολογούνται, καθόσον οι οικογενειακές σχέσεις διαμορφώνονται αναλόγως των πολιτισμικών και κοινωνικών διαφορών που επικρατούν σε κάθε κράτος ξεχωριστά.

Σταδιακά, η έγγαμη συμβίωση δεν ήταν η μοναδική μορφή συμβίωσης που παρατηρούνταν κοινωνικά. Την εξέλιξη αυτή δρομολόγησε η απομάκρυνση της κοινωνίας από τις θεοκρατούμενες αντιλήψεις, οι οποίες επέβαλαν την παραδοσιακή θεώρηση του γάμου, ως του μοναδικού μέσου δέσμευσης. Έτσι, ενώ μέχρι τότε δεν εννοείτο οποιαδήποτε παρέκκλιση από τους κανόνες της κάθε θρησκείας, οι οποίοι καθόριζαν αποκλειστικά ως μέσο αιώνιας δέσμευσης το γάμο, παρατηρήθηκε μία μαζική κοινωνική αλλαγή, με την οποία όχι μόνο απενοχοποιήθηκε το διαζύγιο αλλά έγιναν αποδεκτές και νέες μορφές ενώσεων, όπως το σύμφωνο ελεύθερης συμβίωσης.

Στον ευρωπαϊκό χώρο, η τάση αυτή κέρδιζε συνεχώς έδαφος, ενώ στην Ελλάδα πολύ πρόσφατα κατοχυρώθηκε ο θεσμός του συμφώνου, μόλις το έτος 2008. Πλέον, πολλά κράτη, αναλόγως της κοινωνικής ανάπτυξής τους,

προβλέπουν έγγαμη συμβίωση και για ομόφυλα ζευγάρια, άλλα έχουν θεσπίσει ένα είδος καταχωρημένης συμβίωσης μόνο για ομόφυλα ζευγάρια, το οποίο επιφέρει ανάλογες έννομες συνέπειες με αυτές του γάμου και άλλα τα οποία δημιούργησαν απλά έναν νέο θεσμό, ανεξάρτητα από το φύλο των συμβαλλομένων μερών, προκειμένου να νομιμοποιηθούν οι σχέσεις των ανθρώπων που δεν εκφράζονται από την μορφή του γάμου⁴⁹.

Αυτή η αλλαγή που γίνεται ολοένα και περισσότερο αντιληπτή, καθόσον αποτυπώνεται σε αρκετά κράτη, κυρίως στον ευρωπαϊκό χώρο, σηματοδοτεί μια νέα εποχή και για το ιδιωτικό διεθνές δίκαιο. Προφανώς οι νομοθετικές εξελίξεις πραγματοποιούνται ώστε να προστατευθούν αυτές οι μορφές ελεύθερης συμβίωσης και να αποφευχθεί το φαινόμενο της ανασφάλειας δικαίου και της έλλειψης ρυθμίσεων σχετικά με τα νέα δικαιώματα και τις νέες υποχρεώσεις που προκύπτουν. Σε επίπεδο ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, οι προσπάθειες της κάθε εθνικής νομοθετικής ρύθμισης αποκτούν πολύ μεγάλη σημασία, λόγω της συνεχούς μετακίνησης των ανθρώπων και της ανάγκης για ασφάλεια και συνέχεια της οικογενειακής τους ζωής. Αναλόγως και εξαιτίας της θεσμοθέτησης του συμφώνου συμβίωσης στον ελληνικό χώρο, πρέπει να διερευνηθούν οι έννομες συνέπειες που συνεπάγονται τη κυκλοφορία του διεθνώς.

Η σημασία του νέου αυτού θεσμού εμφανίζεται στην περίπτωση κατά την οποία το σύμφωνο συμβίωσης εμφανίσει στοιχεία αλλοδαπότητας, τα οποία θα ενεργοποιήσουν την εφαρμογή των κανόνων σύγκρουσης προκειμένου να ρυθμιστούν οι σχέσεις που το απαρτίζουν⁵⁰. Το στοιχείο αλλοδαπότητας μπορεί να είναι οποιοδήποτε, είτε η διαφορετική ιθαγένεια των συμβαλλομένων μερών τα οποία θα καταρτίσουν ένα σύμφωνο ενώπιον της εκάστοτε αλλοδαπής αρχής, είτε η σύναψη συμφώνου μεταξύ προσώπων με διαφορετική ιθαγένεια, είτε η κατάρτιση ενός συμφώνου συμβίωσης ενώπιον μίας προξενικής αρχής στο εξωτερικό.

Η προβληματική που εμφανίζεται στο σημείο αυτό θα γίνει κατανοητή μόνο με την παράθεση παραδειγμάτων. Συγκριμένα, το ιδιωτικό διεθνές δίκαιο απασχολεί η περίπτωση της εγκυρότητας ή όχι ενός συμφώνου, το οποίο καταρτίζεται, όπως αναφέρεται στο ανωτέρω παράδειγμα, ενώπιον αλλοδαπής αρχής, μεταξύ αλλοδαπών, εάν στη χώρα του ενός μέρους δε προβλέπεται νομοθετικά ο θεσμός αυτός. Στη συνέχεια, απασχολεί η δικαιοπρακτική ικανότητα του αλλοδαπού, εάν μπορεί μεν να συνάψει ένα σύμφωνο συμβίωσης σύμφωνα με το forum της κατάρτισης του συμφώνου, όχι όμως και με το δικό του δίκαιο. Επίσης, με τον τομέα του δικαίου αυτού θα ανευρεθεί

---

⁴⁹ Probert Rebecca - Barlow Anne, Regulating Marriage and Cohabitation: Changing Family Values and Policies in Europe and North America-An Introductory Critique, *Law and Policy*, Vol. 26, No. 1, pp. 1-11, January 2004, σελ. 1-3, διαθέσιμο στον ιστότοπο https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=553249

⁵⁰ Παπασιώπη-Πασιά Ζ., Το εφαρμοστέο δίκαιο στον τύπο του Συμφώνου Ελεύθερης Συμβίωσης (άρθρο 13 Ν. 3719/2008 και συνέπειες στην προσωπική κατάσταση των αλλοδαπών, ΕφΑΔ 11/2010, σελ. 1148.

λύση σχετικά με την αναγνώριση ενός αλλοδαπού συμφώνου συμβίωσης στο *forum* ή θα αντιμετωπισθεί ως πρόκριμα ενώπιον του δικάζοντος δικαστή.

Κατά τα ανωτέρω, ο ρόλος που καλείται να διαδραματίσει το ιδιωτικό διεθνές δίκαιο, λόγω της αυξανόμενης κινητικότητας και της ευκολίας της μετακίνησης ανά τον κόσμο αποδεικνύεται ιδιαίτερος σημαντικός. Το δίκαιο αυτό είναι που θα καθορίσει τις έννομες συνέπειες στο εκάστοτε κράτος, καθόσον ειδικά το σύμφωνο συμβίωσης εμφανίζει έντονες διαφοροποιήσεις σε κάθε έννομη τάξη, η ανομοιογένεια δε αυτή απειλεί την ανάπτυξη των εννόμων αποτελεσμάτων που πηγάζουν από το σύμφωνο στη χώρα κατάρτισής του, εάν αυτά δεν προβλέπονται στην αλλοδαπή. Επιπλέον, ακριβώς επειδή δεν υπάρχει ενιαία ρύθμιση για το θεσμό αυτό διεθνώς, προκύπτει ότι ούτε η θεώρηση του από την εκάστοτε έννομη τάξη θα είναι η ίδια και προφανώς ούτε και οι συνέπειες που προβλέπονται αντίστοιχα. Έτσι, το ιδιωτικό διεθνές δίκαιο καλείται να απαντήσει και στο δύσκολο ερώτημα του νομικού χαρακτηρισμού της καταχωρημένης συμβίωσης, λόγω της ποικιλίας εννόμων αποτελεσμάτων που παρατηρούνται, αφού σε κάποια δίκαια ο θεσμός εμφανίζει μικτή νομική φύση, δηλαδή συγκεντρώνει στοιχεία τόσο ενοχικού όσο και οικογενειακού δικαίου.

Αυτό δικαιολογείται, εν προκειμένω, λόγω του ρόλου της *lex voluntatis*, ήτοι του εφαρμοστέου δικαίου που επιλέγουν τα μέρη ώστε να καθορίσουν τις μεταξύ τους σχέσεις, η οποία δεν εμφανίζεται μόνο στο επίπεδο του ενοχικού διεθνούς δικαίου, αλλά διεισδύει και στα ζητήματα του οικογενειακού διεθνούς δικαίου. Η τάση αυτή είναι πολύ πρόσφατη, καθώς στο παρελθόν τα ζητήματα του οικογενειακού δικαίου επιλύονταν με τους αρμόδιους κανόνες σύγκρουσης του εκάστοτε *forum*, ενώ δεν υπήρχε καν η δυνατότητα να καθορίσουν άμεσα τα μέρη το εφαρμοστέο δίκαιο.

Η λύση αυτή δεν είναι άγνωστη στο ευρωπαϊκό ιδιωτικό διεθνές δίκαιο, κατά κανόνα όμως αναγνωρίζεται σε συμβατικού δικαίου σχέσεις⁵¹. Οι οικογενειακού δικαίου σχέσεις δε μπορούσαν να ρυθμισθούν αφήνοντας στα μέρη την δυνατότητα επιλογής του εφαρμοστέου δικαίου, ακριβώς λόγω της ιδιομορφίας τους και των προς ρύθμιση δικαιωμάτων, για τα οποία τα μέρη δεν έχουν εξουσία διάθεσης. Σήμερα, οι ισχύοντες κανόνες σύγκρουσης προάγουν την αυτονομία των ενδιαφερομένων μερών με χαρακτηριστικά παραδείγματα επιλογής της *lex causae*, τους κανόνες σύγκρουσης που προβλέπονται σε υποθέσεις διαζυγίου και δικαστικού χωρισμού, όπως αναφέρεται στην πρόταση Κανονισμού για την τροποποίηση του Κανονισμού 2201/2003. Ακόμα, ήδη έχει τεθεί σε εφαρμογή ο Κανονισμός 1259/2010 (Ρώμη III), με τον οποίο καθιερώνεται, μέσω της αρχής της αυτονομίας της βούλησης, η ευχέρεια των συζύγων να επιλέξουν το εφαρμοστέο δίκαιο που θα διέπει τη λύση του γάμου. Η δυνατότητα επιλογής του εφαρμοστέου δικαίου είναι περιορισμένη, υπό την έννοια ότι μπορεί να γίνει μόνον μεταξύ συγκεκριμένων δικαίων που κατά τεκμήριο εμφανίζουν σύνδεσμο με την προς

⁵¹ Ενδεικτικά, βλ. άρθρο 3 Κανονισμού Ρώμη I, άρθρα 5 και 6 Σύμβασης Ρώμης, άρθρο 14 Κανονισμού Ρώμη II.

ρύθμιση έννομη σχέση, η οποία είναι η περισσότερο συνετή και φρόνιμη λύση, καθόσον η αυτονομία της βούλησης στο οικογενειακό διεθνές δίκαιο δύναται να επηρεάσει ζητήματα ιδιαίτερα λεπτά και να επιφέρει αρνητικά αποτελέσματα.

Συμπεραίνεται επομένως ότι το σύμφωνο συμβίωσης επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό το ιδιωτικό διεθνές δίκαιο, ακριβώς επειδή η κάθε έννομη τάξη ρυθμίζει διαφορετικά το συγκεκριμένο θεσμό. Γεννώνται ζητήματα τα οποία μόνο ο τομέας αυτός μπορεί να επιλύσει, απαντώντας στις μεγάλες προκλήσεις της ολοένα και αυξανόμενης κυκλοφορίας των ανθρώπων σε διαφορετικά κράτη και ρυθμίζοντας κατάλληλα τέτοιου είδους σχέσεις, στις οποίες εμφανίζεται συνεχώς το στοιχείο της αλλοδαπότητας, χαρακτηριστικό που ενεργοποιεί αυτόματα το μηχανισμό του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου.

Μετά την ανωτέρω περιγραφή, σκιαγραφήθηκε σε γενικό πλαίσιο η προβληματική που το ιδιωτικό διεθνές δίκαιο καλείται να επιλύσει. Στη συνέχεια θα γίνει μία σύντομη αναφορά και μία προσπάθεια κατάταξης των εν γένει κανόνων σύγκρουσης που προβλέπονται στις ευρωπαϊκές έννομες τάξεις, σχετικά με το θεσμό του συμφώνου συμβίωσης, οι οποίοι καλούνται σε εφαρμογή όταν παρατηρούνται στοιχεία αλλοδαπότητας, με κατάληξη την ανάλυση του κανόνα σύγκρουσης του ελληνικού νόμου 4356/2015⁵², ο οποίος προβλέπεται στο άρθρο 13 αυτού, το οποίο έχει ως εξής:

«1. Ο νόμος αυτός εφαρμόζεται σε κάθε σύμφωνο συμβίωσης, εφόσον τούτο καταρτίζεται στην Ελλάδα ή ενώπιον ελληνικής προξενικής αρχής.

2. Οι προϋποθέσεις σύναψης, οι σχέσεις των μερών μεταξύ τους και οι προϋποθέσεις και συνέπειες της λύσης των συμφώνων συμβίωσης, που δεν υπάγονται στην παράγραφο 1 του παρόντος άρθρου, διέπονται από το δίκαιο του τόπου όπου καταρτίστηκαν. Για την κληρονομική διαδοχή εφαρμόζονται οι σχετικοί κανόνες του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου. Κατά τα λοιπά, τα σύμφωνα συμβίωσης της παρούσας παραγράφου δεν αναπτύσσουν στην ελληνική έννομη τάξη περισσότερα αποτελέσματα από αυτά που προβλέπονται στον παρόντα νόμο.»

Από την ανάγνωση του άρθρου αυτού προκύπτει ότι ο έλληνας νομοθέτης, στην παρ. 1 εξακολουθεί να προβλέπει τον ίδιο μονομερή κανόνα σύγκρουσης με τον προηγούμενο νόμο, όσον αφορά τα σύμφωνα συμβίωσης που έχουν καταρτισθεί στην Ελλάδα ή ενώπιον ελληνικής προξενικής αρχής⁵³. Περαιτέρω, έχει επιλέξει να ορίσει ποιο θα είναι το εφαρμοστέο δίκαιο για το αλλοδαπό σύμφωνο συμβίωσης, αυτό δηλαδή που δεν έχει «καταρτισθεί στην Ελλάδα ή ενώπιον ελληνικής προξενικής αρχής». Τα σύμφωνα αυτά, όπως

⁵² ΦΕΚ Α' 181/24-12-2015.

⁵³ Το άρθρο 13 του νόμου 3719/2008 είχε ως εξής: «Ο νόμος αυτός εφαρμόζεται σε κάθε σύμφωνο συμβίωσης, εφόσον αυτό έχει καταρτισθεί στην Ελλάδα ή ενώπιον ελληνικής προξενικής αρχής. Σε κάθε άλλη περίπτωση, εφαρμόζεται το δίκαιο που ορίζεται από τους κανόνες του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου.». Για μια συνολική επισκόπηση της προηγούμενης νομοθετικής ρύθμισης, βλ. ΦΕΚ Α' 241/26-11-2008.

χαρακτηριστικά αναφέρεται, «διέπονται από το δίκαιο του τόπου όπου καταρτίστηκαν», χωρίς δηλαδή να ενδιαφέρει εν προκειμένω η ιθαγένεια των συμβαλλομένων μερών. Ειδική μνεία γίνεται για την κληρονομική διαδοχή, όπου εφαρμόζονται οι κανόνες του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου του *forum*, όπως όμως θα αναλυθεί κατωτέρω, πρέπει να γίνει δεκτό ότι οι κανόνες του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου του *forum* θα εφαρμοσθούν και στις υπόλοιπες σχέσεις που απορρέουν από ένα αλλοδαπό σύμφωνο συμβίωσης, όπως για παράδειγμα η υποχρέωση διατροφής, οι σχέσεις γονέων και τέκνων.

Πριν όμως από την ανάλυση των κανόνων σύγκρουσης, πρέπει να ορισθεί το ζήτημα του νομικού χαρακτηρισμού του θεσμού, το οποίο εξαιτίας της διαφορετικής θεώρησης του συμφώνου, ανάγεται σε βασικότατο εργαλείο για τον προσδιορισμό του εφαρμοστέου σε αυτόν δικαίου. Μετά την αναφορά αυτή, θα επιχειρηθεί μία καταγραφή των επιμέρους ζητημάτων που εμφανίζονται ως προς το εφαρμοστέο δίκαιο, τόσο στις αλλοδαπές έννομες τάξεις, όσο και στην ημεδαπή ως προς τα αλλοδαπά σύμφωνα συμβίωσης.

Η προβληματική του νομικού χαρακτηρισμού

Ο νομικός χαρακτηρισμός ορίζεται ως η διανοητική διεργασία η οποία έχει ως στόχο την ανεύρεση ενός συγκεκριμένου κανόνα σύγκρουσης, ο οποίος και θα ρυθμίσει την προς ρύθμιση βιοτική σχέση. Ο χαρακτηρισμός της σχέσης που θα επικρατήσει τελικά είναι αυτός που θα οδηγήσει στο εφαρμοστέο δίκαιο, μέσω της επιλογής του κατάλληλου κανόνα σύγκρουσης⁵⁴. Προκειμένου να δοθεί απάντηση στο ζήτημα του νομικού χαρακτηρισμού του συμφώνου συμβίωσης που απασχολεί εν προκειμένω, αναγκαία είναι η επεξήγηση της διαδικασίας που ακολουθείται ώστε να πραγματοποιηθεί ορθά ο χαρακτηρισμός.

Ιστορικά, το ζήτημα του νομικού χαρακτηρισμού έγινε συνειδητά αντιληπτό στο νομικό κόσμο και τη νομική επιστήμη περί τα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Αρχικά, στη Γερμανία από τον Franz Kahn και στη συνέχεια στη Γαλλία από τον E. Bartin, ο οποίος προσέδωσε και στο ζήτημα αυτό τον όρο «νομικός χαρακτηρισμός». Σε διεθνές επίπεδο επικράτησε ο όρος «qualifications». Ο Kahn στη θεωρία του, έχει επηρεασθεί από τη σκέψη του Savigny, αναφέροντας ότι θεμέλιο του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου είναι η ρυθμιστέα έννομη σχέση, από την οποία θα πρέπει να ξεκινά τόσο ο νομοθέτης όσο και ο δικαστής. Ο Kahn επιπλέον προχώρησε την μελέτη του σε σχέση με τον Savigny, αναπτύσσοντας την άποψη ότι η κάθε έννομη τάξη διαμορφώνει ξεχωριστά την κάθε έννομη σχέση.

Ο Bartin κατέληξε στη χρήση του ανωτέρω αναφερόμενου όρου μελετώντας αποφάσεις δικαστηρίων της Γαλλίας εκείνης της εποχής, στις οποίες διαφαινόταν ο προβληματισμός των δικαστών σχετικά με το ποιος

⁵⁴ Βρέλλης Σπυρίδων, *Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο*, Γ' Έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, 2008, σελ. 72.

κανόνας σύγκρουσης ήταν περισσότερο αρμόδιος να εφαρμοσθεί σε κάθε περίπτωση. Έτσι, ξεκινά από τη σκέψη ότι αντικείμενο του νομικού χαρακτηρισμού πρέπει να είναι η αξίωση του εκάστοτε διαδίκου, οπότε ο δικάζων δικαστής θα πρέπει πρώτα να χαρακτηρίσει την επίδικη αξίωση, προκειμένου να προβεί στον εντοπισμό του εφαρμοστέου κανόνα δικαίου.

Η σημασία του νομικού χαρακτηρισμού στο πεδίο του Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου είναι θεμελιώδης, καθώς η υπαγωγή των εκάστοτε πραγματικών περιστατικών σε συγκεκριμένο κανόνα ιδιωτικού διεθνούς δικαίου του *forum* μπορεί να οδηγήσει σε διαφορετικό κάθε φορά αποτέλεσμα ως προς τη ρύθμιση της υπό κρίση βιοτικής σχέσης. Επιπλέον, πρόβλημα δημιουργείται και στην περίπτωση κατά την οποία, δύο ή και περισσότερα κράτη έχουν τον ίδιο κανόνα σύγκρουσης στο κομμάτι του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, τα δικαστήρια της κάθε χώρας δεν ρυθμίζουν όμως κατά τρόπο ομοιόμορφο την ίδια υπόθεση, καθώς ο δικάζων δικαστής μπορεί να χαρακτηρίσει εντελώς διαφορετικά τη κάθε σχέση, σύμφωνα πάντα με τη *lex fori*⁵⁵.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αποσαφηνισθεί η διαδικασία μέσω της οποίας γίνεται πράξη ο νομικός χαρακτηρισμός μίας βιοτικής σχέσης. Από την όλη διαδικασία, αναζητείται η προς ρύθμιση βιοτική σχέση, μέσω της οποίας θα ανευρεθεί και το εφαρμοστέο δίκαιο. Ήδη από τον 19^ο αιώνα, όταν δηλαδή πρωτοξεκίνησε η ανάπτυξη της θεωρίας του νομικού χαρακτηρισμού, είχαν δημιουργηθεί διαφορετικές απόψεις, στηριζόμενες κυρίως στο ζήτημα με ποιο δίκαιο θα γίνει ο νομικός χαρακτηρισμός από το δικάζοντα δικαστή. Ο Kahn και ο Bartin υποστήριξαν ότι ο ημεδαπός δικαστής θα εφαρμόσει τον ημεδαπό κανόνα ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, αναζητώντας τη βούληση του δικού του νομοθέτη και μελετώντας την δική του έννομη τάξη. Στη περίπτωση που ο δικάζων δικαστής θα πρέπει να ακολουθήσει τον αλλοδαπό χαρακτηρισμό, θα το πράξει μόνο εφόσον αυτός δεν αντιτίθεται στον χαρακτηρισμό που επιφυλάσσει στην προς ρύθμιση βιοτική σχέση η ημεδαπή έννομη τάξη. Οι διαφορετικές απόψεις ως προς το δίκαιο, με βάση το οποίο θα πρέπει ο δικάζων δικαστής να πράξει το νομικό χαρακτηρισμό, υποστηρίζουν ότι θα πρέπει να ακολουθείται η *lex causae*, δηλαδή το δίκαιο το οποίο θα εφαρμοσθεί επί της υπό κρίση βιοτικής σχέσης, ημεδαπό ή αλλοδαπό.

Ωστόσο, ο νομικός χαρακτηρισμός μπορεί στην πραγματικότητα να γίνει μόνο μέσω της *lex fori*⁵⁶. Αυτό διότι, ο νομικός χαρακτηρισμός αποτελεί στην πραγματικότητα πρόκριμα της λύσης που θα δοθεί, ενώ ακόμα δεν έχει λόγο εφαρμογής ένα αλλοδαπό δίκαιο. Το τελευταίο θα εφαρμοσθεί εφόσον προσδιορισθεί από το δικαστή μέσω του κατάλληλου κανόνα σύγκρουσης, οπότε η αφετηρία του δικαστή είναι το δίκαιο του *forum*. Θα πρέπει δηλαδή να

⁵⁵ Γραμματικάκη-Αλεξίου, Παπασιώπη-Πασιά, Βασιλακάκης, *Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο*, Ε' Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2012, σελ. 58-60.

⁵⁶ Ωστόσο, χρήσιμη είναι και η μελέτη της θεωρίας του «συγκριτικού» νομικού χαρακτηρισμού, σύμφωνα με τον οποίο οι έννοιες που περιέχονται στους κανόνες σύγκρουσης του κάθε *forum*, πρέπει να είναι ανεξάρτητες από την αντίστοιχη έννοια που επικρατεί στο ουσιαστικό δίκαιο του *forum*, αναλυτικά και για το μη εφικτό της θεωρίας αυτής βλ. ό.π., σελ. 62-63.

υπάγει τα πραγματικά περιστατικά της ένδικης σχέσης στον ημεδαπό κανόνα ιδιωτικού διεθνούς δικαίου. Μέσω αυτού, θα οδηγηθεί στο εφαρμοστέο δίκαιο, ημεδαπό ή αλλοδαπό. Κατά τη διαδικασία αυτή όμως, θα πρέπει να αντιμετωπίζει τα πραγματικά περιστατικά «*άχρωμα και ουδέτερα*», χωρίς επιρροή από τον ορισμό ή την έννοια που ενδέχεται να υπάρχει από το ημεδαπό ουσιαστικό δίκαιο⁵⁷.

Τα ανωτέρω έχουν περιγραφεί με γλαφυρό και περιεκτικό τρόπο από τον Ηλία Κρίσπη. Συγκεκριμένα, υποστήριξε ότι το εφαρμοστέο δίκαιο θα ανευρεθεί αφού πρώτα πραγματοποιηθεί η υπαγωγή των πραγματικών περιστατικών στον κατάλληλο κανόνα σύγκρουσης του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου του *forum*. Συνεπώς, δε θα βρεθεί μέσω του νομικού χαρακτηρισμού το εφαρμοστέο ουσιαστικό δίκαιο, αλλά ο εφαρμοστέος κανόνας ιδιωτικού διεθνούς δικαίου ο οποίος τελικά θα καθορίσει ποιο ουσιαστικό δίκαιο πρέπει να εφαρμοσθεί⁵⁸.

Αφού κατέστη κατανοητή η προβληματική σχετικά με το νομικό χαρακτηρισμό και τη διαδικασία μέσω της οποίας θα ανευρεθεί το εφαρμοστέο ουσιαστικό δίκαιο για να ρυθμισθεί η εκάστοτε βιοτική σχέση, πρέπει να γίνει η αντίστοιχη έρευνα ώστε να χαρακτηριστεί νομικά και ο θεσμός του συμφώνου συμβίωσης. Έχει ήδη αναφερθεί ανωτέρω ότι ο σύμφωνο συμβίωσης εμφανίζει στοιχεία τόσο ενοχικού όσο και οικογενειακού δικαίου. Ακολουθεί επομένως το ερώτημα εάν θα αντιμετωπισθεί ως μία κλασική σύμβαση ή ως μία σχέση οικογενειακού δικαίου και, προκειμένου να γίνει περισσότερο αντιληπτή και ακριβής η έννοια, ως μία μορφή γάμου. Εννοείται ότι ο νομικός χαρακτηρισμός στο σημείο αυτό θα είναι καθοριστικός προκειμένου να ρυθμισθούν και περαιτέρω ζητήματα σχετικά με τη νομική υπόσταση του συμφώνου συμβίωσης αλλά και με τις έννομες συνέπειες και τον τρόπο καθορισμού τους. Εξάλλου, η αποσαφήνιση της νομικής φύσης του συμφώνου στην ελληνική έννομη τάξη κρίνεται απαραίτητη προκειμένου να καθορισθούν ποιοι κανόνες σύγκρουσης θα εφαρμοσθούν όταν η ελληνική έννομη τάξη θα κληθεί να αναγνωρίσει ένα αλλοδαπό σύμφωνο συμβίωσης.

Ιδανικά, ο χαρακτηρισμός του συμφώνου συμβίωσης θα έπρεπε να γίνει, αφού λαμβάνονταν υπόψη αντίστοιχοι θεσμοί αλλοδαπών δικαίων, με σκοπό να ακολουθηθεί ένας διεθνής νομικός χαρακτηρισμός, ανεξαρτήτως από

---

⁵⁷ ό.π. σελ. 64.

⁵⁸ Ανεκτίμητη είναι η αξία της άποψης του Ηλία Κρίσπη, όπως ακριβώς παρατίθεται από τον ίδιο: «*«Δια της εφαρμογής του, ούτως ευρισκομένου ως εφαρμοστέου κανόνος του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, ευρίσκεται το εφαρμοστέον επί της δεδομένης βιοτικής σχέσεως ουσιαστικόν δίκαιον (lex causae), αναλόγως προς το συνδετικόν στοιχείον, όπερ περιέχει ο εφαρμοστέος κανών του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου. Ο χαρακτηρισμός, συνεπώς δεν είναι, κυρίως ειπείν, μέσον ή μέθοδος ανευρέσεως του εφαρμοστέου ουσιαστικού δικαίου, ως ενίοτε λέγεται, αλλά μέσον ή μέθοδος ανευρέσεως του εφαρμοστέου κανόνος ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, όστις, ακολουθώς, εφαρμοζόμενος, δίδει βεβαίως, το εφαρμοστέον ουσιαστικόν δίκαιον, αλλά τη αποφασιστική συνδρομή του συνδετικού στοιχείου, όπερ περιέχει ο εν λόγω κανών ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, ενίοτε δε δυσχέρειαι γεννώνται περί την έννοιαν του συνδετικού στοιχείου, άρα δυσχέρειαι περί το ζήτημα ποιον είναι in concreto το εφαρμοστέον ουσιαστικό δίκαιον.»* Κρίσπη Ηλίας, *Ιδιωτικόν Διεθνές Δίκαιον-Γενικών Μέρους*, Εκδόσεις Κλεισιούνη, Αθήνα, 1970, σελ. 217.

την έννοια που έχει διαμορφωθεί στο ουσιαστικό δίκαιο του forum⁵⁹. Ωστόσο, ένας ενιαίος, διεθνής χαρακτηρισμός έχει καταστεί αδύνατος, ειδικά ως προς την εκτός γάμου συμβίωση, η οποία εμφανίζει σημαντικές διαφορές μεταξύ των κρατών που την προβλέπουν στην εσωτερική τους νομοθεσία, ως εκ τούτου δε θα η σχετική έρευνα θα πρέπει να περιορισθεί στα δεδομένα του ελληνικού ουσιαστικού δικαίου.

Ένα σύμφωνο συμβίωσης μεταβάλλει την προσωπική κατάσταση των συμβαλλομένων μερών, καθόσον αποκτούν δικαιώματα και υποχρεώσεις οι οποίες απορρέουν από το χαρακτήρα μόνιμης συμβίωσης. Το χαρακτηριστικό αυτό δημιουργεί την εύλογη πεποίθηση ότι το σύμφωνο συμβίωσης ομοιάζει με την έγγαμη συμβίωση. Παρά το λογικό αυτό συμπέρασμα, δε πρέπει να παραγνωρισθεί το γεγονός ότι το ελληνικό ουσιαστικό δίκαιο δεν αναγνωρίζει κάποια άλλη μορφή έγγαμης συμβίωσης, παρά μόνον τον θρησκευτικό και πολιτικό γάμο, ο οποίος μάλιστα δύναται να λυθεί αποκλειστικά με δικαστική απόφαση. Σύμφωνα όμως με το άρθρο 7 του νόμου 4356/2015 στο οποίο ορίζονται οι δυνατοί τρόποι λύσης του συμφώνου συμβίωσης, δεν περιλαμβάνεται η δικαστική οδός, ενώ προβλέπεται ακόμα και η δυνατότητα μονομερούς λύσης του, μετά την τήρηση κάποιων διατυπώσεων, όπως άλλωστε προβλεπόταν και υπό το προηγούμενο νομοθετικό καθεστώς του άρθρου 4 του νόμου 3719/2008. Η τελευταία αυτή παρατήρηση συνιστά επιχείρημα ώστε να υπερισχύσει ο ενοχικού δικαίου χαρακτήρας του συμφώνου συμβίωσης⁶⁰.

Από τη συνολική επισκόπηση του θεσμού του συμφώνου συμβίωσης, όπως αυτός καθορίζεται στην ελληνική έννομη τάξη, γίνεται κατανοητό ότι από τη μία πλευρά αποτελεί θεσμό οικογενειακού δικαίου, από την άλλη όμως χαρακτηρίζεται ως άτυπη, υποσχετική, επώνυμη, σύμβαση αορίστου χρόνου, η οποία συγκεντρώνει τα στοιχεία της εταιρείας του ΑΚ⁶¹. Προκύπτουν δηλαδή μικτά στοιχεία, ήτοι τόσο ενοχικού, όσο και οικογενειακού χαρακτήρα. Η μικτή αυτή φύση του συμφώνου σημαίνει ότι δύνανται να εφαρμοσθούν αναλογικά και συμπληρωματικά τα άρθρα του ενοχικού και του οικογενειακού δικαίου του ελληνικού ΑΚ. Είναι όμως σημαντικό να επισημανθεί ότι η συνύπαρξη στοιχείων ενοχικού και οικογενειακού χαρακτήρα, μειώνει το συμβατικό χαρακτήρα του συμφώνου, ο οποίος δεν παρουσιάζεται πλέον τόσο έντονος όσο περιγράφεται αρχικά⁶². Είναι αλήθεια ότι με τη νέα ρύθμιση του νόμου 4356/2015, επιχειρείται μία εξισορρόπηση του οικογενειακού και του

⁵⁹Βλ. υποσημείωση 53 της παρούσας, στην οποία αναφέρεται η θεωρία του «συγκριτικού» νομικού χαρακτηρισμού και Τσούκα Χρυσάφω, Άρθρο 13 σε Παπαχρίστου Θανάσης, Κουμουτζής Νίκος, Τσούκα Χρυσάφω, Το Σύμφωνο Συμβίωσης: ερμηνευτικός οδηγός στα άρθρα 1 -13 του Ν. 3719/2008, Αθήνα 2009, σελ. 92, όπου γίνεται λόγος για «στοιχεία της διεθνούς νομικής πραγματικότητας» και καταδεικνύονται οι δυσκολίες αυτής της αντίληψης.

⁶⁰Παπασιώπη-Πασιά, Το εφαρμοστέο δίκαιο στον τύπο του Συμφώνου Ελεύθερης Συμβίωσης (άρθρο 13 Ν.3719/2008) και συνέπειες στην προσωπική κατάσταση των αλλοδαπών, ΕφΑΔ 11/2010, σελ. 1149.

⁶¹Χριστοδούλου Κ., Σύμφωνο Συμβίωσης-Καταγραφή επιμέρους ζητημάτων ουσιαστικού και δικονομικού δικαίου, Δ 2009, σελ. 346-347.

⁶²Τσούκα Χρυσάφω, Άρθρο 13 σε Παπαχρίστου Θανάσης, Κουμουτζής Νίκος, Τσούκα Χρυσάφω, Το Σύμφωνο Συμβίωσης: ερμηνευτικός οδηγός στα άρθρα 1 -13 του Ν. 3719/2008, Αθήνα 2009, σελ. 92.

συμβατικού στοιχείου, χωρίς ωστόσο να πραγματοποιείται κάποια σαφής διάκριση. Εύκολα συνάγεται ότι τα ανωτέρω δε συμβάλλουν ιδιαίτερα στην επιλογή του κανόνα ιδιωτικού διεθνούς δικαίου που θα πρέπει να εφαρμοσθεί στην προς ρύθμιση έννομη σχέση.

Κατά κανόνα, στο πεδίο των κανόνων σύγκρουσης, στις συμβατικές ενοχές κυριαρχεί σχεδόν απόλυτα η αυτονομία της βούλησης. Τα συμβαλλόμενα μέρη δηλαδή έχουν τη δυνατότητα να επιλέξουν όποιο δίκαιο επιθυμούν προκειμένου να ρυθμισθούν οι μεταξύ τους σχέσεις, λύση η οποία στο πεδίο του οικογενειακού δικαίου δεν προκρίνεται, λόγω της ανασφάλειας που θα προκαλούσε το ενδεχόμενο αυτό. Βέβαια, η αυτονομία της βούλησης εισέρχεται δυναμικά και στο οικογενειακό διεθνές δίκαιο και γενικά προτιμάται ως οδός από τα νέα διεθνή κείμενα, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν υπόκειται σε περιορισμούς, ακριβώς επειδή αναφέρεται σε ιδιόμορφες και ιδιαίτερες βιοτικές σχέσεις⁶³, οι οποίες χρήζουν λεπτών χειρισμών.

Παρά τις όποιες μεταρρυθμίσεις όμως, η ενοποίηση του οικογενειακού διεθνούς δικαίου κινείται προς την κατεύθυνση της βελτίωσης των κανόνων σύγκρουσης που ρυθμίζουν την έγγαμη συμβίωση. Αυτοί οι κανόνες σύγκρουσης όμως δεν μπορούν να εφαρμοσθούν και στο σύμφωνου συμβίωσης, κυρίως λόγω της ιδιομορφίας του θεσμού και του σκοπού με τον οποίο έχει επιφορτισθεί νομικά και κοινωνικά, οπότε δε μπορεί να δικαιολογηθεί η εφαρμογή των κανόνων αυτών. Επομένως, μετά την ολοκλήρωση της δύσκολης εργασίας του νομικού χαρακτηρισμού του συμφώνου συμβίωσης, θα πρέπει να δοθεί απάντηση σχετικά με το ποιος κανόνας σύγκρουσης θα εφαρμοσθεί σε αυτό. Εκτός όμως από την ανεύρεση του κατάλληλου κανόνα σύγκρουσης, θα πρέπει και το ρυθμιστικό πεδίο του κανόνα αυτού να περιλαμβάνει αποκλειστικά την προς ρύθμιση σχέση και όχι να κάνει απλή παραπομπή σε άλλους κανόνες και μάλιστα γενικόλογη, δημιουργώντας και στο σημείο αυτό αμφιβολίες σχετικά με την καταλληλότητά του.

Τα ανωτέρω υφίστανται τόσο στη προγενέστερη ρύθμιση του νόμου 3719/2008 όσο και στην ισχύουσα του νόμου 4356/2015, όπου και στα δύο νομοθετήματα τέτοιος κανόνας σύγκρουσης δεν υφίσταται. Ο Έλληνας νομοθέτης έχει απλά αρκεσθεί σε μία γενική παραπομπή στους ήδη υπάρχοντες κανόνες, παραλείποντας την αναγκαία εργασία του προσδιορισμού τους. Ειδικότερα, και στους δύο νόμους, κρίσιμο είναι το άρθρο 13, μέσω του οποίου

---

⁶³ ό.π., σελ. 92-93 και ειδικά την υποσημείωση 18, όπου παρατίθεται το παράδειγμα της επιλογής εφαρμοστέου δικαίου σε υποθέσεις διαζυγίου και δικαστικού χωρισμού, όπως αναφέρεται στην πρόταση Κανονισμού για την τροποποίηση του Κανονισμού 2201/2003. Ήδη έχει τεθεί σε εφαρμογή ο Κανονισμός 1259/2010 (Ρώμη III), με τον οποίο καθιερώνεται, μέσω της αρχής της αυτονομίας της βούλησης, η ευχέρεια των συζύγων να επιλέξουν το εφαρμοστέο δίκαιο που θα διέπει τη λύση του γάμου. Ωστόσο, και σε αυτόν τον Κανονισμό, η δυνατότητα επιλογής του εφαρμοστέου δικαίου είναι περιορισμένη, υπό την έννοια ότι μπορεί να γίνει μόνον μεταξύ συγκεκριμένων δικαίων που κατά τεκμήριο εμφανίζουν σύνδεσμο με την προς ρύθμιση έννομη σχέση. Αναλυτικά και για τους δύο ανωτέρω Κανονισμούς, με εύστοχες κριτικές παρατηρήσεις βλ. Σοφού Μαγδαληνή, Διαζύγιο, Οικογενειακό Διεθνές Δίκαιο (επιμ. Χρυσωφό Τσουκά), Νομική Βιβλιοθήκη, 2016, σελ. 361-401.

γίνεται η παραπομπή σε κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, σε συνδυασμό δε με τις παρατηρήσεις των Αιτιολογικών Εκθέσεων μπορούν να συναχθούν κάποια λογικά συμπεράσματα. Για την καλύτερη κατανόηση της θεματικής, η αναφορά θα πρέπει να ξεκινήσει από το προηγούμενο νομοθετικό καθεστώς και να καταλήξει στη νέα νομική ρύθμιση του άρθρου 13 του νόμου 4356/2015.

Στην Αιτιολογική Έκθεση του νόμου 3719/2008 αναφέρεται ότι ο νόμος αυτός έχει ως αφετηρία την αρχή ότι στο σύμφωνο συμβίωσης επικρατεί η ελευθερία της βούλησης των μερών και όχι ο θεσμικός χαρακτήρας, ο οποίος υπερισχύει στην έγγαμη συμβίωση. Λόγω των ανωτέρω δικαιολογείται ο συμβατικός τύπος για την κατάρτιση του συμφώνου, η δυνατότητα συμβατικής ρύθμισης των περιουσιακών σχέσεων των συμβαλλομένων μερών αλλά και το ελευθέρως διαλυτό αυτού. Παράλληλα, εισάγονται και κάποιες αναγκαστικού δικαίου ρυθμίσεις, χωρίς να παρέχεται στα μέρη η δυνατότητα τροποποίησής τους, όπως είναι η προστασία των τέκνων που γεννώνται κατά τη διάρκεια του συμφώνου και, υπό τον προηγούμενο νόμο 3719/2008, το κληρονομικό δικαίωμα του επιζώντος συζύγου. Επομένως, βάσει των παραπάνω και υπό τις ρυθμίσεις του προηγούμενου νόμου, για τη σύναψη του συμφώνου και τις προσωπικές και περιουσιακές σχέσεις των συντρόφων θα καλούνταν σε εφαρμογή το άρθρο 25 ΑΚ ή ο Κανονισμός Ρώμη I, ενώ για ζητήματα σχετικά με τα τέκνα και την κληρονομική διαδοχή οι διατάξεις του ΑΚ, υπό την επιφύλαξη της δημοσίας τάξεως⁶⁴.

Στην Αιτιολογική Έκθεση του νόμου 4356/2015 αναφέρεται ότι η νέα ρύθμιση, πέρα από την πρόβλεψη της σύναψης του συμφώνου στα ομόφυλα ζευγάρια, επιδιώκει μια ισορροπία μεταξύ της ιδιωτικής αυτονομίας των συμβαλλομένων μερών και της ανάγκης προστασίας των οικογενειακών σχέσεων, πάντα σύμφωνα με τις αρχές της ισότητας και της αλληλεγγύης. Αναγνωρίζεται ότι το σύμφωνο συμβίωσης είναι ουσιαστικά μια σύμβαση, όμως είναι αδύνατον να παραβλεφθούν οι οικογενειακές σχέσεις που δημιουργούνται από τη σύναψή του. Τα συμβαλλόμενα μέρη εμπίπτουν στον όρο «οικογένεια», όμως κατά κανόνα προωθούνται οι διατάξεις της ιδιωτικής αυτονομίας, ιδίως στις περιουσιακές σχέσεις των μερών, τις οποίες μπορούν να ρυθμίσουν ως βούλονται, ακόμη και σε κληρονομικά ζητήματα. Δεν λείπουν όμως οι αναγκαστικού δικαίου διατάξεις, αυτές όμως αφορούν αποκλειστικά τα θέματα του τεκμηρίου πατρότητας των τέκνων, του επωνύμου των μερών και των τέκνων τους ή της γονικής μέριμνας.

Φαίνεται επομένως ότι ο Έλληνας νομοθέτης με τον καινούριο νόμο για το σύμφωνο συμβίωσης, να μεν προσπαθεί στην «αναβάθμιση»⁶⁵ του θεσμού σε σχέση με τον νόμο 3719/2008, ώστε να εμφανίζεται περισσότερο ως εναλλακτική μορφή οικογένειας, αλλά ενισχύεται και η αρχή της ιδιωτικής

⁶⁴ Τσοούκα Χρυσωφώ, Άρθρο 13 σε Παπαχρίστου Θανάσης, Κουμουτζής Νίκος, Τσοούκα Χρυσωφώ, Το Σύμφωνο Συμβίωσης: ερμηνευτικός οδηγός στα άρθρα 1 -13 του Ν. 3719/2008, Αθήνα 2009, σελ. 94-95.

⁶⁵ Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Έφη, Οικογενειακό Δίκαιο, Τόμος II, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2016, σελ. 599.

αυτονομίας, ιδίως στις περιουσιακές σχέσεις των συντρόφων, στοιχείο που εξακολουθεί να προκαλεί σύγχυση σχετικά με την ακριβή νομική φύση του θεσμού.

Όπως αποτυπώνεται από το άρθρο 13, όπου ορίζεται το πεδίο εφαρμογής, ο νόμος 4356/2015 εφαρμόζεται σε κάθε σύμφωνο συμβίωσης που καταρτίζεται στην Ελλάδα ή ενώπιον ελληνικής προξενικής αρχής, εφόσον, βέβαια, στη δεύτερη περίπτωση, για τη σύναψη τηρούνται και οι προϋποθέσεις που θέτει το διεθνές δίκαιο. Στην δεύτερη παράγραφο ρυθμίζεται το ζήτημα του εφαρμοστέου δικαίου για τα αλλοδαπά σύμφωνα συμβίωσης και τα αποτελέσματα που αναπτύσσουν στην ελληνική έννομη τάξη. Λόγω της ποικιλίας ρυθμίσεων και συνεπειών που διέπουν τα σύμφωνα αυτά και της ανάγκης να διαφυλαχθεί πρωτίστως η ασφάλεια δικαίου για τα μέρη που τα έχουν συνάψει, προβλέπεται ότι οι προϋποθέσεις σύναψης, οι σχέσεις των μερών μεταξύ τους και οι προϋποθέσεις και συνέπειες της λύσης των αλλοδαπών συμφώνων συμβίωσης διέπονται από το δίκαιο του τόπου όπου καταρτίστηκαν. Για την κληρονομική διαδοχή προβλέπεται ότι εφαρμόζονται οι σχετικοί κανόνες του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου. Ως προς τα λοιπά αποτελέσματα των αλλοδαπών συμφώνων συμβίωσης προβλέπεται ότι αυτά αναπτύσσονται μεν στην ελληνική έννομη τάξη, αλλά δεν υπερβαίνουν τα αποτελέσματα του παρόντος νόμου.

Αν και στην προηγούμενη ρύθμιση του άρθρου 13 του νόμου 3719/2008 προβλεπόταν ένας γενικόλογος κανόνας σύγκρουσης, ο οποίος, εκτός των άλλων, δημιουργούσε και το ανωτέρω αναλυθέν πρόβλημα του νομικού χαρακτηρισμού σχετικά με το συμβατικό ή οικογενειακό στοιχείο του συμφώνου συμβίωσης, πλέον στο αντίστοιχο άρθρο του νόμου 4356/2015 προβλέπεται επακριβώς το δίκαιο που ορίζεται ως κατάλληλο ώστε να διέπει τις σχέσεις που απορρέουν από ένα αλλοδαπό σύμφωνο συμβίωσης. Η υιοθέτηση του ειδικού κανόνα σύγκρουσης αφενός προσδίδει μεγαλύτερη ασφάλεια αναφορικά με την αναζήτηση του εφαρμοστέου δικαίου, αφετέρου απαλλάσσει από τη δύσκολη εργασία του νομικού χαρακτηρισμού, αποδιώχνοντας τις τυχόν αμφιβολίες που γεννά η σχετική έρευνα. Δε θα πρέπει σε καμία περίπτωση να θεωρηθεί ότι η αναζήτηση του εφαρμοστέου δικαίου αποτελεί πλέον εύκολο εγχείρημα για τους λόγους που θα αναλυθούν κατωτέρω, όμως σίγουρα η επιλογή του νομοθέτη ως προς τον νέο κανόνα σύγκρουσης συμβάλλει αρκετά, τουλάχιστον για όσες σχέσεις ρητά ορίζεται το δίκαιο που θα τις διέπει.

Ζητήματα εφαρμοστέου δικαίου στις αλλοδαπές έννομες τάξεις

Αφού αναφέρθηκαν κάποια συνοπτικά στοιχεία για τη σφαιρική αντίληψη της αντιμετώπισης του συμφώνου συμβίωσης σε άλλες έννομες τάξεις, αυτό που συμπεραίνεται έχει πολλάκις επισημανθεί στην παρούσα και δεν αποτελεί κάτι νέο· ο λόγος αφορά την ανυπαρξία ενός minimum κοινής

αντίληψης για το θεσμό. Όσο δεν υπαισέρχεται το στοιχείο αλλοδαπότητας, δεν δημιουργείται κανένα πρόβλημα σχετικά με το εφαρμοστέο δίκαιο. Όταν όμως εμφανισθεί, θα ενεργοποιήσει το μηχανισμό του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου και θα πρέπει να δοθεί μία λύση στο πρόβλημα του εφαρμοστέου δικαίου, το οποίο θα πρέπει να προσδιορισθεί μέσω του κατάλληλου κανόνα σύγκρουσης. Η εργασία όμως αυτή εκκινεί από τη διαδικασία του νομικού χαρακτηρισμού της καταχωρημένης συμβίωσης και αποδεικνύεται δύσκολη, αφού στα περισσότερα κράτη υπάρχουν ομοιότητες αυτής αφενός με συμβάσεις, αφετέρου με την έγγαμη συμβίωση. Αρχικά, τα σύμφωνα συμβίωσης μεταξύ ομόφυλων ζευγαριών χαρακτηρίζονταν ως συμβάσεις, στην πορεία όμως την θέση των κανόνων σύγκρουσης για τις συμβάσεις πήραν αυτοί που διέπουν την έγγαμη συμβίωση. Ωστόσο, γρήγορα αποκαλύφθηκε ότι ούτε αυτή η λύση ικανοποιούσε απόλυτα, διότι κοινωνικά, ακόμα και στα κράτη που θεσπίζουν το θεσμό και για τα ομόφυλα ζευγάρια, η καταχωρημένη συμβίωση ήταν μεν ανάλογη αλλά όχι ίδια με το γάμο, οπότε η εφαρμογή των ίδιων κανόνων σύγκρουσης δεν εξυπηρετούσε. Έτσι, έγινε μία προσπάθεια υιοθέτησης συγκεκριμένων κανόνων σύγκρουσης, οι οποίοι θα όριζαν απευθείας το εφαρμοστέο δίκαιο, χωρίς περίπλοκες αναλύσεις περί νομικού χαρακτηρισμού⁶⁶.

Πράγματι, η ανάγκη ad hoc ρυθμίσεως και όχι αναλογικής εφαρμογής νομοθετημάτων, τα οποία στην ουσία είχαν δημιουργηθεί για διαφορετικό σκοπό, οδήγησαν στη δημιουργία ειδικότερων κανόνων σύγκρουσης. Γενικώς, παρατηρείται η τάση της εφαρμογής της *lex loci registrationis*⁶⁷. Προκειμένου να υπάρξει μια ολοκληρωμένη άποψη σχετικά με το υπό κρίση ζήτημα του εφαρμοστέου δικαίου, δέον κρίνεται να παρατεθούν οι ρυθμίσεις των επιμέρους κρατών, οι οποίες, όπως θα διαπιστωθεί, είναι διαφορετικές κατά το στάδιο της σύναψης, τις απορρέουσες έννομες συνέπειες και τη λύση ενός συμφώνου συμβίωσης.

Αρχικά, αναφορικά με τις τυπικές προϋποθέσεις κατάρτισης ενός συμφώνου, παρατηρούνται δύο τάσεις, οι οποίες είτε προβλέπουν την αναλογική εφαρμογή των κανόνων σύγκρουσης που ισχύουν για την έγγαμη συμβίωση, είτε την εφαρμογή ειδικά προβλεπόμενων κανόνων σύγκρουσης. Παράδειγμα της πρώτης κατηγορίας είναι η Ελβετία, στο ιδιωτικό δίκαιο της

---

⁶⁶Wautelet Patrick, Private International Law aspects of same-sex marriages and partnerships in Europe: divided we stand? Legal Recognition of Same-sex Relationships in Europe, Intersentia 2012, σελ. 1-54.

⁶⁷ Ενδεικτικά, Στον βελγικό κώδικα ιδιωτικού διεθνούς δικαίου αναφέρεται: «*Droit applicable à la relation de vie commune, Art. 60. La relation de vie commune est régie par le droit de l'Etat sur le territoire duquel elle a donné lieu à enregistrement pour la première fois. Ce droit détermine, notamment, les conditions d'établissement de la relation, les effets de la relation sur les biens des parties, ainsi que les causes et les conditions de la cessation de la relation*». Επιπλέον ο γαλλικός ΑΚ, στο άρθρο 515-7-1 αναφέρει πως: «*les conditions de formation et les effets d'un partenariat enregistré ainsi que les causes et les effets de sa dissolution sont soumis aux dispositions matérielles de l'Etat de l'autorité qui a procédé à son enregistrement*».

οποίας προβλέπεται ως εφαρμοστέο το ελβετικό δίκαιο για τους γάμους και τα σύμφωνα συμβίωσης που καταρτίζονται στο κράτος αυτό⁶⁸.

Στη δεύτερη κατηγορία διακρίνονται ακόμα δύο περιπτώσεις: τα κράτη των οποίων οι κανόνες σύγκρουσης έχουν βασισθεί στους κανόνες σύγκρουσης που ορίζουν το εφαρμοστέο δίκαιο στο γάμο, καθώς και σε εκείνα τα οποία καθιερώνουν εντελώς διακριτούς κανόνες σύγκρουσης για το σύμφωνο συμβίωσης σε σχέση με αυτούς του γάμου. Σχετικά, η Γερμανία προβλέπει ως προς το σύμφωνο συμβίωσης την εφαρμογή της *lex loci registrationis*, ενώ ως προς το γάμο την εφαρμογή της *lex loci celebrationis*⁶⁹.

Η ίδια ανωτέρω διάκριση εφαρμόζεται και ως προς τις ουσιαστικές προϋποθέσεις κατάρτισης του συμφώνου συμβίωσης, δηλαδή υπάρχει διαφοροποίηση ανάμεσα στα κράτη τα οποία εφαρμόζουν αναλογικά τους κανόνες σύγκρουσης που ισχύουν για την έγγαμη συμβίωση, είτε εφαρμόζουν ειδικά προβλεπόμενους κανόνες σύγκρουσης. Τα κράτη που ανήκουν στην πρώτη κατηγορία χρησιμοποιούν ως συνδετικό στοιχείο την ιθαγένεια ή τη συνήθη διαμονή των μερών, κατ' εφαρμογή των αντίστοιχων κανόνων σύγκρουσης που προβλέπουν το εφαρμοστέο δίκαιο στο γάμο. Επειδή όμως η καταχωρημένη συμβίωση δεν κατοχυρώνεται σε όλες τις έννομες τάξεις, αλλά και όπου κατοχυρώνεται, παρατηρούνται αποκλίσεις μεταξύ των ρυθμίσεων, οι σύνδεσμοι αυτοί θεωρούνται περιοριστικοί⁷⁰, διότι θα δίδεται τη δυνατότητα σύναψης του συμφώνου μόνο σε όσα πρόσωπα προβλέπει το δίκαιο τους το θεσμό. Εξ αυτού του λόγου, δε λείπουν οι αντιδράσεις και υποστηρίζεται ότι, θέτοντας τέτοιες προϋποθέσεις, θα δημιουργούνται καταχωρημένες συμβιώσεις μόνο μεταξύ περιορισμένου αριθμού ανθρώπων⁷¹. Κατά συνέπεια προτείνεται και στις περιπτώσεις αυτές να εφαρμόζεται η *lex loci celebrationis* ή η *lex loci registrationis*, οπότε να εξαρτάται αποκλειστικά από το κράτος σύναψης ή καταχώρισης του συμφώνου η δυνατότητα ή μη των προσώπων να προβαίνουν σε τέτοιες ενώσεις.

Παρά την ελπιδοφόρα αυτή λύση, υπάρχει το ενδεχόμενο να δημιουργηθούν οι «χωλές» σχέσεις, οι σχέσεις δηλαδή που θα αναγνωρίζονται

---

⁶⁸Harnois Caroline, Hirsch Juliane, Notes sur les développements en droit interne et droit international privé sur la cohabitation hors mariage, y compris les partenariats enregistrés, HccH Mars 2008, σελ. 46, διαθέσιμο στον ιστότοπο: <https://assets.hcch.net/docs/2ac5c1bc-af74-464d-9be4-cfe184eadba3.pdf>

⁶⁹ό.π., σελ. 46-48.

⁷⁰Kessler Guillaume, Les partenariats enregistrés en droit international privé, L.G.D.J, 2004, σελ. 112.

⁷¹Harnois Caroline, Hirsch Juliane, Notes sur les développements en droit interne et droit international privé sur la cohabitation hors mariage, y compris les partenariats enregistrés, HccH Mars 2008, σελ. 49, διαθέσιμο στον ιστότοπο: <https://assets.hcch.net/docs/2ac5c1bc-af74-464d-9be4-cfe184eadba3.pdf> όπου αναφέρεται επί λέξει ότι: «*The connecting factors nationality and domicile have been considered as too restrictive, since they allow registration of a partnership only when both partners' countries of nationality or of domicile have the legal construct of registered partnership and allow a registered partnership with a person such as the proposed partner*».

από το δίκαιο του τόπου σύναψης ή καταχώρησης, αλλά όχι από τον τόπο ιθαγένειας ή κατοικίας των μερών. Προς αποφυγή του ενδεχόμενου αυτού, κάποια κράτη υιοθετούν συνδυασμό κανόνων, ήτοι ως προς τις ουσιαστικές προϋποθέσεις σύναψης του συμφώνου το δίκαιο του τόπου κατάρτισης ή καταχώρισης, υπό τον όρο ένα τουλάχιστον συμβαλλόμενο μέρος να έχει την ιθαγένεια του κράτους αυτού ή να κατοικεί στο κράτος αυτό.

Ως προς τις έννομες συνέπειες που απορρέουν από μία καταχωρημένη συμβίωση, τα κράτη που αναγνωρίζουν το θεσμό αναφέρονται μόνο στις γενικές συνέπειες, δηλαδή στις προσωπικές και περιουσιακές σχέσεις των συντρόφων. Έτσι, διακρίνονται οι περιπτώσεις εφαρμογής αφενός του δικαίου της ιθαγένειας ή της κατοικίας των μερών, αφετέρου του δικαίου του τόπου καταχώρισης.

Η Ελβετία προβλέπει ότι οι έννομες συνέπειες μιας καταχωρημένης συμβίωσης διέπονται από το δίκαιο του τόπου όπου βρίσκεται η κοινή κατοικία των μερών ή, εάν δεν υπάρχει, από το δίκαιο του τόπου κατοικίας ενός από τα μέρη, εφόσον όμως υπάρχει στενός σύνδεσμος της έννομης σχέσης με τον τόπο αυτό. Σχετικά με τις περιουσιακές σχέσεις, τα μέρη δύνανται να επιλέξουν ανάμεσα στο δίκαιο του τόπου κοινής κατοικίας, του τόπου ιθαγένειας ενός από τα μέρη ή του τόπου καταχώρισης.

Η Γερμανία, το Βέλγιο και η Ολλανδία κατατάσσονται στη δεύτερη αναφερόμενη κατηγορία, όπου εφαρμόζεται το δίκαιο του τόπου κατάρτισης του συμφώνου. Στην περίπτωση αυτή, το μόνο πρόβλημα που ενδέχεται να προκύψει, αφορά το ενδεχόμενο της πολλαπλής καταχώρισης της σχέσης, ειδικά όταν τα μέρη μετακινούνται σε διαφορετικό forum. Η πολλαπλή καταχώριση δημιουργεί βεβαιότητα και ασφάλεια δικαίου, καθόσον τα μέρη θα εξασφαλίζονται σε κάθε forum, αφού αυτό δε θα μπορεί να αρνηθεί την αναγνώριση της σχέσης. Δεν αποκλείεται, μολαταύτα, να καταχωρούν τα μέρη τη σχέση τους σε περισσότερες έννομες τάξεις, ώστε να διεκδικούν και περισσότερα δικαιώματα, απορρέοντα από αυτήν⁷². Απαραίτητος κρίνεται έτσι ο προσδιορισμός της καταχώρισης εκείνης, η οποία τελικά θα οδηγήσει στον προσδιορισμό του εφαρμοστέου δικαίου.

Τέλος, αναφορικά με το δίκαιο που διέπει τη λύση μίας καταχωρημένης συμβίωσης, υπάρχουν τρεις επιλογές. Από τη μία πλευρά προκρίνεται η *lex fori*, από την άλλη πλευρά το δίκαιο του τόπου καταχώρισης και τέλος η εφαρμογή του δικαίου του τόπου της κοινής κατοικίας των μερών. Τη λύση της *lex fori* εφαρμόζουν η Ολλανδία και η Ελβετία, ωστόσο με κάποιες εξαιρέσεις. Το ολλανδικό ιδιωτικό διεθνές δίκαιο προβλέπει τη δυνατότητα επιλογής του δικαίου που θα εφαρμοσθεί κατά τη λύση της συμβίωσης, ενώ οι αντίστοιχοι ελβετικοί κανόνες σύγκρουσης δίνουν τη δυνατότητα εφαρμογής

---

⁷²Harnois Caroline, Hirsch Juliane, Notes sur les développements en droit interne et droit international privé sur la cohabitation hors mariage, y compris les partenariats enregistrés, HccH Mars 2008, σελ. 55, διαθέσιμο στον ιστότοπο: <https://assets.hcch.net/docs/2ac5c1bc-af74-464d-9be4-cfe184eadba3.pdf>

του δικαίου του τόπου κοινής- αλλοδαπής- ιθαγένειας των μερών, αρκεί το ένα τουλάχιστον να έχει την κατοικία του στην Ελβετία.

Τη λύση της *lex loci registrationis* εφαρμόζουν οι κανόνες σύγκρουσης της Γερμανίας και του Βελγίου, ενώ την τελευταία λύση του δικαίου του τόπου κατοικίας των μερών, ή ελλείψει αυτής, της τελευταίας κοινής κατοικίας τους, ή εάν και πάλι δεν υπάρχει, της *lex fori* εφαρμόζει το Κεμπέκ⁷³.

Συμπερασματικά, ο θεσμός του συμφώνου συμβίωσης στην Ευρώπη αναπτύσσεται σε δύο κατηγορίες, ανάλογα με τον τρόπο που αντιμετωπίζονται από την εκάστοτε έννομη τάξη: από τη μία στα σύμφωνα εκείνα τα οποία λειτουργούν σαν οιονεί γάμος, είτε αφορούν μόνο ομόφυλους είτε και ετερόφυλους, και από την άλλη τα σύμφωνα εκείνα τα οποία λειτουργούν ως ένας θεσμός διαφορετικός από το γάμο. Στην πρώτη κατηγορία μπορούμε να κατατάξουμε το σκανδιναβικό μοντέλο των συμφώνων συμβίωσης, το οποίο συναντάται στη Δανία, τη Σουηδία, τη Φινλανδία και την Ολλανδία. Ακολουθεί η Γερμανία η οποία έχει θεσμοθετήσει σύμφωνο συμβίωσης που προσφέρει συνέπειες όμοιες με αυτές του γάμου. Από την άλλη πλευρά, βρίσκονται τα σύμφωνα συμβίωσης στην Γαλλία, το Βέλγιο και την Ελλάδα τα οποία έχουν ως στόχο να δημιουργήσουν μία εναλλακτική μορφή ελεύθερης ένωσης και όχι να υποκαταστήσουν τον θεσμό του γάμου.

Ζητήματα εφαρμοστέου δικαίου στην Ελλάδα

Σύμφωνο συμβίωσης που καταρτίζεται στην Ελλάδα – Έννομες συνέπειες

Οι αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν με το νέο νόμο για το σύμφωνο συμβίωσης στην ελληνική έννομη τάξη δεν αφορούν μόνο τη πρόβλεψη της δυνατότητας σύναψης του συμφώνου μεταξύ ομόφυλων ζευγαριών, αλλά ιδιαίτερος σημαντική είναι η αλλαγή που έγινε από την πλευρά του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, υιοθετήθηκε ένας νέος, ειδικός κανόνας σύγκρουσης, με τον οποίο ρυθμίζεται το εφαρμοστέο δίκαιο για τα σύμφωνα συμβίωσης που έχουν καταρτισθεί στην αλλοδαπή. Αυτός ο κανόνας σύγκρουσης προβλέπεται στο άρθρο 13 του νόμου αυτού, διακρίνονται δε δύο λύσεις που διαφέρουν μεθοδολογικά μεταξύ τους σύμφωνα με το εάν το σύμφωνο έχει καταρτισθεί στην Ελλάδα, καθώς και ενώπιον ελληνικής προξενικής αρχής ή στο εξωτερικό.

---

⁷³Harnois Caroline, Hirsch Juliane, Notes sur les développements en droit interne et droit international privé sur la cohabitation hors mariage, y compris les partenariats enregistrés, HccH Mars 2008, σελ. 52, διαθέσιμο στον ιστότοπο: <https://assets.hcch.net/docs/2ac5c1bc-af74-464d-9be4-cfe184eadba3.pdf>

Πιο συγκεκριμένα, ο νομοθέτης στο εν λόγω άρθρο εν μέρει συνεχίζει να προβλέπει τις ίδιες ρυθμίσεις με το προγενέστερο νόμο 3719/2008. Έτσι, στο άρθρο 13 παρ. 1 του νόμου 4356/2015 προβλέπεται ο ίδιος κανόνας σύγκρουσης με το άρθρο 13 του νόμου 3719/2008 για τα σύμφωνα συμβίωσης που έχουν συναφθεί στην Ελλάδα ή ενώπιον ελληνικής προξενικής αρχής. Εφαρμοστέο θα είναι το ελληνικό δίκαιο στα σύμφωνα αυτά, ενώ δεν απαιτείται καμία άλλη προϋπόθεση για την κατάρτιση του συμφώνου στην Ελλάδα, όπως για παράδειγμα η ιθαγένεια ή η διαμονή ενός από τους συμβαλλομένους στη χώρα⁷⁴. Επίσης καμία άλλη προϋπόθεση δεν έθετε και ο προηγούμενος νόμος σχετικά με την κατάρτιση του συμφώνου στην Ελλάδα, είχε υποστηριχθεί δε σχετικά ότι ο νομοθέτης δεν ανησυχούσε για τη σύναψη συμφώνων συμβίωσης, οι συμβαλλόμενοι των οποίων δε θα έχουν έστω και κάποιον ελάχιστο σύνδεσμο με τη χώρα. Αυτό εύλογα μπορούσε να συναχθεί, ακριβώς επειδή με τον προηγούμενο νόμο δεν προβλεπόταν το σύμφωνο συμβίωσης για τα ομόφυλα ζευγάρια, επομένως η ελληνική νομοθεσία δε θα ήταν ιδιαίτερα ελκυστική σε αλλοδαπούς που σκόπευαν να εκμεταλλευτούν συγκεκριμένες ρυθμίσεις προς το συμφέρον τους.

Ήδη σήμερα, με τη νέα ρύθμιση του συμφώνου συμβίωσης και για τα ομόφυλα ζευγάρια, ο νομοθέτης δεν έκανε καμία αλλαγή στα οριζόμενα περί προϋποθέσεων κατάρτισης, αφήνοντας ανοικτό το ενδεχόμενο εκμετάλλευσης των ρυθμίσεων του ελληνικού δικαίου από ενδιαφερόμενους αλλοδαπούς, στη χώρα των οποίων δεν προβλέπεται τέτοιας μορφής συμβίωση είτε είναι ετερόφυλοι είτε είναι ομόφυλοι. Ωστόσο, η σκέψη αυτή δε φαίνεται ιδιαίτερα ρεαλιστική, διότι σε χώρες όπου δε προβλέπεται ως θεσμός το σύμφωνο συμβίωσης, η κατάρτιση του, για παράδειγμα, στην Ελλάδα δε θα τύχει της αναγκαίας αναγνώρισης, άρα δε θα απορреύσουν σε καμία περίπτωση έννομες συνέπειες⁷⁵.

Όπως ορίζεται σχετικά, το ελληνικό δίκαιο εφαρμόζεται εάν καταρτισθεί το σύμφωνο στην Ελλάδα ή ενώπιον ελληνικής προξενικής αρχής. Για την καλύτερη κατανόηση του κανόνα αυτού θα πρέπει να ερευνηθεί η μεθοδολογική φύση του. Δύο χαρακτηρισμοί μπορούν να αποδοθούν σχετικά για το άρθρο 13 παρ.1· Θα μπορούσε να χαρακτηριστεί είτε ως μονομερής κανόνας σύγκρουσης, είτε ως κανόνας αμέσου εφαρμογής. Είναι όμως γνωστό

⁷⁴ Οι μοναδικές προϋποθέσεις αναφέρονται στο άρθρο 2 του νόμου 4356/2015, το οποίο έχει επί λέξει ως εξής: «1. Για τη σύναψη συμφώνου συμβίωσης απαιτείται πλήρης δικαιοπρακτική ικανότητα.

2. Δεν επιτρέπεται η σύναψη συμφώνου συμβίωσης: α) αν υπάρχει γάμος ή σύμφωνο συμβίωσης των ενδιαφερόμενων προσώπων ή του ενός από αυτά, β) μεταξύ συγγενών εξ αίματος σε ευθεία γραμμή απεριόριστα και εκ πλαγίου μέχρι και τον τέταρτο βαθμό, καθώς και μεταξύ συγγενών εξ αγχιστείας σε ευθεία γραμμή απεριόριστα και γ) μεταξύ εκείνου που υιοθέτησε και αυτού που υιοθετήθηκε.

3. Η παράβαση των διατάξεων του παρόντος άρθρου συνεπάγεται την ακυρότητα του συμφώνου συμβίωσης. Ακυρότητα συνεπάγεται και η εικονικότητα του συμφώνου.»

⁷⁵ Βαθρακοκόιλης Βασίλης, Το σύμφωνο συμβίωσης (Ν.3719/2008) και οι τροποποιήσεις οικογενειακού δικαίου, Αθήνα, 2009, σελ. 123-124 και Τσούκα Χρυσάφω, Άρθρο 13 σε Παπαχρίστου Θανάσης, Κουμουτζής Νίκος, Τσούκα Χρυσάφω, Το Σύμφωνο Συμβίωσης: ερμηνευτικός οδηγός στα άρθρα 1 -13 του Ν. 3719/2008, Αθήνα 2009, σελ. 87.

ότι στο πεδίο του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου η μεθοδολογία, την οποία επιλέγει ο εκάστοτε νομοθέτης, έχει ιδιαίτερη σημασία, διότι αποτελεί την αφετηρία για την περαιτέρω διαδικασία που θα πρέπει να ακολουθήσει ο δικάζων δικαστής, η οποία διαφέρει ανάλογα το χαρακτηρισμό, αλλά και γενικότερα αποτελεί λεπτό σημείο προκειμένου να ξεκαθαρισθεί εάν πρόκειται για κανόνα αμέσου εφαρμογής ή για μονομερή κανόνα συγκρούσεως. Ο κανόνας αμέσου εφαρμογής είναι κανόνας ουσιαστικού δικαίου ενώ οι μονομερείς κανόνες συγκρούσεως, όπως αποτυπώνεται και στο όνομα τους, είναι κανόνες σύγκρουσης οι οποίοι υποδεικνύουν εφαρμοστέο δίκαιο.

Απαραίτητη κρίνεται μία σύντομη αναφορά στις δύο αυτές μορφές κανόνων, που συναντώνται στο ιδιωτικό διεθνές δίκαιο. Οι μονομερείς κανόνες συγκρούσεως είναι μία ιδιαίτερη κατηγορία κανόνων, η οποία ορίζει σε ποιες περιπτώσεις εφαρμόζεται το δίκαιο του *forum*, διαθέτοντας έτσι περιορισμένη εμβέλεια εφαρμογής⁷⁶. Οι κανόνες αυτοί δηλαδή κρίνουν πάντοτε ως εφαρμοστέα τη *lex fori*, η άποψη δε αυτή της μονομέρειας, με την οποία χαρακτηρίζονται, ερείδεται στην σκέψη ότι η *lex fori* «θέλει να εφαρμοσθεί»⁷⁷. Πρόβλημα παρουσιάζεται όμως είτε όταν το δίκαιο κανενός κράτους «δεν θέλει να εφαρμοστεί», είτε όταν περισσότερα δίκαια «θέλουν να εφαρμοστούν», οπότε η λύση του μονομερούς κανόνα σύγκρουσης δε παρουσιάζεται ικανοποιητική, διότι δεν προβλέπει τρόπο επίλυσης σε τέτοιου είδους αδιέξοδα. Έτσι, οι μονομερείς κανόνες σύγκρουσης μετατρέπουν τη «σύγκρουση νόμων» σε «σύγκρουση κυριαρχιών», διότι με την εφαρμογή τους κινδυνεύει αφενός η κυριαρχία των ξένων κρατών, αφετέρου η δικαιοσύνη και η αρμονία, στην ανατροπή της οποίας ενδέχεται να οδηγήσει η διόγκωση του πεδίου εφαρμογής του δικαίου του εκάστοτε *forum*. Στο ελληνικό ιδιωτικό διεθνές δίκαιο, χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιου κανόνα αποτελεί το άρθρο 9 ΑΚ⁷⁸.

Όπως έχει ερμηνευθεί από τη νομολογία το άρθρο 9 ΑΚ, σχετικά με τη δικαιοπρακτική ικανότητα αλλοδαπού που δικαιοπρακτεί στην Ελλάδα, επικρατεί η γενική παραδοχή ότι η λύση που προτείνεται στο ανωτέρω άρθρο αφορά εξίσου ημεδαπούς και αλλοδαπούς και μάλιστα ανεξάρτητα από τον τόπο κατάρτισης της δικαιοπραξίας, η οποία μπορεί να πραγματοποιείται στην ημεδαπή ή στην αλλοδαπή. Με βάση τα προαναφερθέντα, καθίσταται σαφές ότι στους μονομερείς κανόνες σύγκρουσης που ορίζουν το εφαρμοστέο δίκαιο αναγνωρίζεται η δυνατότητα να μετατραπούν σε διμερείς κανόνες σύγκρουσης. Οι τελευταίοι κανόνες σύγκρουσης, σε αντίθεση με τους μονομερείς, ορίζουν το εφαρμοστέο δίκαιο με τρόπο ουδέτερο, χωρίς καμία

⁷⁶Γραμματικάκη-Αλεξίου, Παπασιώπη-Πασιά, Βασιλακάκης, *Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο*, Ε' Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2012, σελ. 30.

⁷⁷Βρέλλης Σπυρίδων, *Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο*, Γ' Έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, 2008, σελ. 6-7.

⁷⁸Το άρθρο 9 ΑΚ έχει τίτλο «*Ικανότητα αλλοδαπού στην Ελλάδα*», έχει δε επί λέξει ως εξής: «*Αλλοδαπός που επιχειρεί στην Ελλάδα δικαιοπραξία για την οποία είναι ανίκανος κατά το δίκαιο της ιθαγένειάς του, θεωρείται ικανός να την επιχειρήσει, αν κατά το ελληνικό δίκαιο έχει αυτή την ικανότητα. Η διάταξη αυτή δεν εφαρμόζεται στις δικαιοπραξίες οικογενειακού και κληρονομικού δικαίου ούτε στις εμπράγματα δικαιοπραξίες για ακίνητα που βρίσκονται έξω από την Ελλάδα.*»

απολύτως προτίμηση μεταξύ αλλοδαπού και εθνικού δικαίου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα διμερούς κανόνα σύγκρουσης είναι το άρθρο 7 ΑΚ⁷⁹. Εάν ο κανόνας του άρθρου αυτού μεταβληθεί, προβλέποντας για παράδειγμα ότι η ικανότητα προς δικαιοπραξία ενός Έλληνα θα κρίνεται από το ελληνικό δίκαιο, θα αποτελεί μονομερή κανόνα σύγκρουσης, καθόσον με τον τρόπο αυτό ορίζεται ως εφαρμοστέα αποκλειστικά η *lex fori*.

Σχετικά με τους κανόνες αμέσου εφαρμογής⁸⁰, αυτοί αποτελούν ένα μηχανισμό, ο οποίος επιβάλλει την εφαρμογή του εσωτερικού δικαίου, διότι οι διατάξεις του *forum*, που προβλέπεται ότι πρέπει να εφαρμοσθούν, είναι τόσο σημαντικές για την προστασία της έννομης τάξης του, οπότε πρέπει να εφαρμόζονται αμέσως, χωρίς δηλαδή καμία παρεμβολή κάποιου άλλου κανόνα σύνδεσης, ο οποίος θα έχει επιφορτισθεί με την υπόδειξή τους⁸¹. Πρόκειται για μία συνειδητή αξιολογική νομοθετική επιλογή, με την οποία αναγκαία και αναπόδραστα επιβάλλεται η εφαρμογή του εσωτερικού δικαίου, ανεξαρτήτως εφαρμοστέου δικαίου⁸². Εν προκειμένω δηλαδή, η μη εφαρμογή ενός αλλοδαπού δικαίου, το οποίο διαφορετικά θα εφαρμοζόταν, οφείλεται στην αναγκαιότητα εφαρμογής του εθνικού κανόνα, ο οποίος παρουσιάζεται ως αναγκαστικού δικαίου.

Σε σχέση με τους κανόνες σύγκρουσης, οι κανόνες αμέσου εφαρμογής παρουσιάζονται ως αντίθετοι αυτών. Οι τελευταίοι φανερώνουν την μεροληπτική στάση του νομοθέτη, ο οποίος αποβλέπει στην παροχή πλεονεκτημάτων υπέρ της έννομης τάξης του *forum*, τάσσεται δηλαδή υπέρ της προστασίας εθνικών συμφερόντων. Σε καμία περίπτωση δεν είναι ουδέτεροι, αλλά υποστηρίζουν την εφαρμογή ενός συγκεκριμένου εθνικού δικαίου, υστερούν όμως αριθμητικά σε σχέση με τους κανόνες σύγκρουσης.

Εν προκειμένω, στο άρθρο 13παρ.1 του νόμου 4356/2015 για το σύμφωνο συμβίωσης, ο Έλληνας νομοθέτης έχει επιλέξει τη μέθοδο του μονομερούς κανόνα σύγκρουσης, εξυπηρετώντας «εθνικό» σκοπό και επιδιώκοντας την αποφυγή της κλασικής μορφής των διμερών κανόνων σύγκρουσης, με τους οποίους θα υπήρχε το ενδεχόμενο εφαρμογής ενός αλλοδαπού δικαίου. Αν αναλογισθεί κανείς την περίπτωση εφαρμογής αλλοδαπού δικαίου, θα καταλήξει στο συμπέρασμα ότι το αλλοδαπό δίκαιο που ίσως και να εφαρμοζόταν, μπορεί αφενός να μην αναγνωρίζει το θεσμό του συμφώνου συμβίωσης, αφετέρου να προβλέπει ρυθμίσεις εντελώς διαφορετικές από αυτές που προβλέπονται στο ελληνικό δίκαιο, δημιουργώντας έτσι προβλήματα αντίθεσης στη δημόσια τάξη⁸³. Ο κανόνας

⁷⁹Το άρθρο 7 ΑΚ έχει τίτλο «Ικανότητα για δικαιοπραξία», έχει δε επί λέξει ως εξής: «*Η ικανότητα για δικαιοπραξία ρυθμίζεται από το δίκαιο της ιθαγένειας.*»

⁸⁰ Η πατρότητα του όρου οφείλεται στον καθηγητή Φ. Φραντζεσκάκη, η σχετική ανάλυση του οποίου αποτελεί σημείο αναφοράς διεθνώς.

⁸¹Γραμματικάκη-Αλεξίου, Παπασιώπη-Πασιά, Βασιλακάκης, *Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο*, Ε' Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2012, σελ. 23.

⁸²Καΐσης Αθανάσιος, *Εκφάνσεις της δημόσιας τάξης στην αναγνώριση κι εκτέλεση αλλοδαπών δικαστικών και διαιτητικών αποφάσεων*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2003, σελ. 34.

⁸³Ψάρρα Μαρία, *Σύμφωνο Συμβίωσης*, σε *Οικογενειακό Διεθνές Δίκαιο* (επιμ. Τσούκα Χρυσάφω), Νομική Βιβλιοθήκη, 2016, σελ.162.

σύγκρουσης που προβλέπει ο Έλληνας νομοθέτης επομένως δε μπορεί να «διμεροποιηθεί» διότι το ενδεχόμενο αυτό θα εγκυμονούσε μεγάλους κινδύνους αναφορικά με το εφαρμοστέο δίκαιο σε ένα σύμφωνο συμβίωσης που έχει καταρτισθεί στην Ελλάδα ή ενώπιον ελληνικής προξενικής αρχής.

Για την πληρότητα της έρευνας, θα πρέπει να εξετασθεί εάν το ως άνω άρθρο 13 παρ.1 του νόμου 4356/2015 αποτελεί έναν κανόνα αναγκαστικού δικαίου. Όπως έχει αναφερθεί, το άρθρο αυτό ορίζει ότι εφαρμοστέο δίκαιο θα είναι το ελληνικό, εάν ένα σύμφωνο συμβίωσης καταρτισθεί στην Ελλάδα ή ενώπιον ελληνικής προξενικής αρχής, χωρίς να θέτει καμία άλλη προϋπόθεση. Εδώ, να μεν «επιτάσσεται» η εφαρμογή ενός δικαίου, το δίκαιο όμως αυτό δε θα εφαρμοσθεί μετά την παράκαμψη ενός αλλοδαπού κανόνα δικαίου. Δηλαδή, ο νόμος 4356/2015 δε προβλέπει στο άρθρο 13παρ.1 έναν κανόνα αμέσου εφαρμογής, ο οποίος θα αντιμετωπίσει ένα ειδικότερο θέμα και θα προστατεύσει εθνικά συμφέροντα και ο οποίος εφαρμόζεται στη θέση ενός αλλοδαπού κανόνα δικαίου. Επομένως, δε μπορεί να χαρακτηριστεί ως κανόνας αμέσου εφαρμογής, διότι η μεθοδολογία των κανόνων αυτών απαιτούν καταρχήν την ύπαρξη και εφαρμογή ενός αλλοδαπού κανόνα δικαίου, ο οποίος τίθεται εκποδών για να εφαρμοσθεί ένας κανόνας αμέσου εφαρμογής. Αυτό δε, διότι πρόκειται για λύσεις οι οποίες πρέπει οπωσδήποτε να εφαρμοσθούν, εξαιτίας της σημασίας τους για την έννομη τάξη στην οποία ανήκουν⁸⁴.

Επί του συμφώνου συμβίωσης επομένως, δεν μπορεί να δοθεί καταφατική απάντηση στον χαρακτηρισμό του άρθρου 13 παρ.1 ως κανόνα αμέσου εφαρμογής. Αυτό διότι, δεν υφίσταται καταρχήν κάποιος διμερής κανόνας σύγκρουσης, ο οποίος να παραχωρεί τη θέση του στον κανόνα του άρθρου αυτού. Εξάλλου, για τον χαρακτηρισμό του κανόνα του ως άνω άρθρου ως αμέσου εφαρμογής, θα πρέπει να αναλογισθεί κανείς ότι ο θεσμός του συμφώνου συμβίωσης είναι σχετικά νέος στην ελληνική έννομη τάξη, συνάντησε δε ιδιαίτερες αντιδράσεις, τόσο με τις προηγούμενες ρυθμίσεις μόνο για τα ετερόφυλα ζευγάρια, όσο και με τη θέσπιση του νόμου 4356/2015, που προβλέπει το θεσμό αυτό και σε ομόφυλα ζευγάρια. Επομένως θα δημιουργούνταν έντονη αμφιβολία σχετικά με τον χαρακτηρισμό του κανόνα ως αμέσου εφαρμογής, καθώς από κανένα στοιχείο, είτε μεθοδολογικό είτε κοινωνικό-τελολογικό δεν προκύπτει η ανάγκη εφαρμογής του ελληνικού νόμου κατ' απόκλιση ενός προϋφιστάμενου διμερούς κανόνα σύγκρουσης⁸⁵.

Τα ανωτέρω αποτελούν τη βασική προβληματική ιδιωτικού διεθνούς δικαίου σχετικά με το άρθρο 13παρ. 1 του νόμου 4356/2015, όπως εξάλλου ίσχυε και υπό το προηγούμενο νομοθετικό καθεστώς του άρθρου 13 εδ. α' του νόμου 3719/2008. Το άρθρο αυτό συνιστά καθοριστικό κανόνα για το πεδίο

⁸⁴Τσούκα Χρυσάφω, Άρθρο 13 σε Παπαχρίστου Θανάσης, Κουμουτζής Νίκος, Τσούκα Χρυσάφω, Το Σύμφωνο Συμβίωσης: ερμηνευτικός οδηγός στα άρθρα 1 -13 του Ν. 3719/2008, Αθήνα 2009, σελ. 84, αναλυτικά βλ. την υποσημείωση 9.

⁸⁵Τσούκα Χρυσάφω, Άρθρο 13 σε Παπαχρίστου Θανάσης, Κουμουτζής Νίκος, Τσούκα Χρυσάφω, Το Σύμφωνο Συμβίωσης: ερμηνευτικός οδηγός στα άρθρα 1 -13 του Ν. 3719/2008, Αθήνα 2009, σελ. 84.

εφαρμογής του νομοθετήματος. Μάλιστα, στην παράγραφο 2 του ίδιου άρθρου προβλέπεται ένας ειδικός κανόνας σύγκρουσης⁸⁶, ο οποίος ρυθμίζει τις προϋποθέσεις ρύθμισης, τις σχέσεις μεταξύ των μερών, καθώς και τις προϋποθέσεις και τα αποτελέσματα λύσης σε ότι αφορά τα σύμφωνα συμβίωσης που έχουν καταρτισθεί στην αλλοδαπή και εμπίπτουν *ratione temporis* στο πεδίο εφαρμογής του νόμου αυτού. Αυτός ο ειδικός κανόνας σύγκρουσης καλύπτει το κενό που είχε δημιουργηθεί από την έλλειψη σχετικής πρόβλεψης στο άρθρο 13 εδ. β' του προηγούμενου νόμου 3719/2008, με το οποίο είχαν τεθεί σοβαρά ερμηνευτικά ζητήματα αναφορικά με την ανάλογη εφαρμογή των κανόνων ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, οι οποίοι ρύθμιζαν όμοιες περιπτώσεις.

Η ρυθμιστική εμβέλεια του άρθρου 13 του νέου νόμου καλύπτει όλα τα ζητήματα, αλλά και μόνο αυτά, τα οποία ρυθμίζονται με κανόνες ουσιαστικού δικαίου από τον νόμο 4356/2015, ενώ όσα θέματα δεν εμπίπτουν στις ρυθμίσεις του νόμου αυτού θα ρυθμισθούν σύμφωνα με τα όσα ορίζονται από τους ήδη υπάρχοντες κανόνες σύγκρουσης. Όπως και ανωτέρω αναφέρεται, σύμφωνα με τα όσα ορίζονται στον νόμο 4356/2015 στην Ελλάδα μπορεί να καταρτισθεί ένα σύμφωνο συμβίωσης από ενήλικα πρόσωπα, ανεξάρτητα από το φύλο τους, ενώπιον συμβολαιογράφου στον οποίο πρέπει να παρίστανται αυτοπροσώπως. Για να μη πάσχει ακυρότητας το σύμφωνο συμβίωσης, πρέπει τα συμβαλλόμενα μέρη να έχουν πλήρη δικαιοπρακτική ικανότητα, να μην υπάρχει γάμος ή άλλο σύμφωνο συμβίωσης και των δύο μερών ή του ενός από αυτά, να μην υπάρχει μεταξύ των μερών συγγένεια εξ αίματος σε ευθεία γραμμή απεριορίστως και εκ πλαγίου μέχρι και τον τέταρτο βαθμό, καθώς και συγγένεια εξ αγχιστείας σε ευθεία γραμμή απεριορίστως και τέλος να μην υπάρχει σχέση υιοθετούντος και υιοθετημένου, η οποία επίσης συνιστά κώλυμα για την σύναψη ενός έγκυρου συμφώνου συμβίωσης, όπως ορίζεται στο άρθρο 2 του νόμου 4356/2015.

Σε επίπεδο ιδιωτικού διεθνούς δικαίου όμως δημιουργούνται ζητήματα τα οποία δεν είναι καθόλου απλά και χρήζουν διευκρινήσεων. Ο νόμος 4356/2015 μπορεί να θέτει κάποιες προϋποθέσεις για τη κατάρτιση του συμφώνου συμβίωσης, όμως για τα υπόλοιπα ζητήματα που δε ρυθμίζει καλεί σε εφαρμογή τις διατάξεις του ελληνικού δικαίου, ουσιαστικού ή ιδιωτικού διεθνούς στις σχέσεις που εμφανίζουν στοιχεία αλλοδαπότητας. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η δικαιοπρακτική ικανότητα των συμβαλλομένων μερών, από την οποία κρίνεται εάν έχουν τη δυνατότητα να συνάψουν ένα έγκυρο σύμφωνο συμβίωσης. Εν προκειμένω, στην περίπτωση που και τα δύο συμβαλλόμενα μέρη έχουν την ελληνική ιθαγένεια, δε τίθενται προβλήματα, καθόσον το ελληνικό δίκαιο προβλέπει τη συμπλήρωση της ηλικίας των δεκαοκτώ (18) ετών για την απόκτηση πλήρους δικαιοπρακτικής ικανότητας. Εάν ένα ή και τα δύο συμβαλλόμενα μέρη έχουν διαφορετική ιθαγένεια, εάν εμφιλοχωρεί δηλαδή το στοιχείο αλλοδαπότητας, θα αναζητηθεί

---

⁸⁶Ψάρρα Μαρία, Σύμφωνο Συμβίωσης, σε Οικογενειακό Διεθνές Δίκαιο (επιμ. Τσούκα Χρυσάφω), Νομική Βιβλιοθήκη, 2016, σελ.164.

η ύπαρξη ή μη δικαιοπρακτικής ικανότητας των μερών σύμφωνα με τις γενικές διατάξεις του ΑΚ. Εφαρμοστέο είναι το άρθρο 7 ΑΚ, το οποίο είναι σχετικό με τη δικαιοπραξία που διενεργείται από αλλοδαπό. Η διάταξη αυτή ορίζει πως εφαρμοστέο δίκαιο για την ανεύρεση της δικαιοπρακτικής ικανότητας του προσώπου θα είναι το δίκαιο της ιθαγένειας του. Κρίσιμο είναι εν προκειμένω, ότι σε κάποιες έννομες τάξεις ενδέχεται να επιτρέπεται από το εκάστοτε δίκαιο σε πρόσωπα που δεν έχουν συμπληρώσει τα δεκαοκτώ (18) έτη, ηλικία μετά την οποία η δικαιοπρακτική ικανότητα θεωρείται πλήρης στην Ελλάδα, να συνάπτουν γάμο ή σύμφωνο συμβίωσης. Με την ίδια λογική μπορεί να υπάρξει και το αντίστροφο ενδεχόμενο, η *lex patriae* να προβλέπει ηλικία μεγαλύτερη από τα δεκαοκτώ (18) έτη σχετικά με την σύναψη γάμου ή συμφώνου συμβίωσης. Γίνεται έτσι αντιληπτό το πρόβλημα που δημιουργείται με τις διαφορετικές ρυθμίσεις, από τις οποίες μπορούν να προκύψουν ανόμοιες λύσεις στις ίδιες βιοτικές σχέσεις.

Η προβληματική δεν σταματά στην ηλικία, η οποία καθορίζει τη δικαιοπρακτική ικανότητα των συμβαλλόμενων μερών. Αντίστοιχα ερωτήματα ανακύπτουν και στο πεδίο των κωλυμάτων συγγένειας που προβλέπονται στο άρθρο 2 του νόμου 4356/2015. Στην περίπτωση όπου ένας Έλληνας επιθυμεί να συνάψει σύμφωνο συμβίωσης με τον αδελφό της αλλοδαπής πρώην συζύγου του, γεγονός που στο ελληνικό ουσιαστικό δίκαιο δεν συνιστά κώλυμα, ωστόσο θα μπορούσε να συνιστά σύμφωνα με τη *lex patriae* του αλλοδαπού συντρόφου. Ο συμβολαιογράφος θα πρέπει να επιλέξει εάν θα επιτρέψει την κατάρτιση του συμφώνου συμβίωσης, επικαλούμενος τη δημόσια τάξη δημιουργώντας τοιουτοτρόπως όμως μία σχέση η οποία κινδυνεύει να μην αναγνωριστεί στο κράτος ιθαγένειας της αλλοδαπής συμβαλλόμενης.

Κατά συνέπεια, συνδυάζοντας την διάταξη του άρθρου 2 του νόμου 4356/2015 με τον μονομερή κανόνα σύγκρουσης του άρθρου 13 παρ. 1, συνάγεται ότι μπορεί ο Έλληνας νομοθέτης να ρυθμίζει την εφαρμογή του ελληνικού ουσιαστικού δικαίου σε ζητήματα που ανακύπτουν από σύμφωνο συμβίωσης που καταρτίζεται στην Ελλάδα, πλην όμως σε αρκετά ζητήματα δεν μπορεί να παρακαμφθεί η *lex patriae* του εκάστοτε αλλοδαπού συμβαλλόμενου, σχετικά με την ηλικία, τη δικαιοπρακτική ικανότητα και τα κωλύματα σχετικά με τη σύναψη του συμφώνου⁸⁷.

Κατάρτιση συμφώνου συμβίωσης ενώπιον ελληνικής προξενικής αρχής

Όπως και στον προηγούμενο νόμο, έτσι και στον νόμο 4356/2015 προβλέπεται η δυνατότητα κατάρτισης συμφώνου συμβίωσης ενώπιον ελληνικής προξενικής αρχής στην αλλοδαπή. Στο άρθρο 13 παρ. 1 του νόμου αυτού προβλέπεται ότι τα σύμφωνα αυτά θα διέπονται στο σύνολό τους από τις

⁸⁷ Παπασιώπη-Πασιά Ζ., Το εφαρμοστέο δίκαιο στον τύπο του Συμφώνου Ελεύθερης Συμβίωσης (άρθρο 13 Ν. 3719/2008 και συνέπειες στην προσωπική κατάσταση των αλλοδαπών, ΕφΑΔ 11/2010, σελ. 1150.

ουσιαστικού δικαίου ρυθμίσεις που θεσπίζονται στο πλαίσιο του νόμου 4356/2015. Ενώπιον προξενικών αρχών προβλέπεται επίσης και ο προξενικός γάμος, συγκεκριμένα δε θεσπίζεται στο άρθρο 13 παρ. 2 ΑΚ. Στην περίπτωση τελέσεως προξενικού γάμου πραγματοποιείται τέλεση μιας μορφής πολιτικού γάμου με όλες τις συνέπειες που ο γάμος επιφέρει, ενώ το σύμφωνο συμβίωσης ενώπιον ελληνικής προξενικής αρχής αποτυπώνει τη συμφωνία των συμβαλλομένων μερών για συμβίωση και δε διαφέρει από το σύμφωνο που καταρτίζεται στην Ελλάδα ενώπιον του συμβολαιογράφου.

Στην περίπτωση επομένως που εξετάζεται εν προκειμένω, ο ρόλος της προξενικής αρχής, ενώπιον της οποίας θα καταρτισθεί το σύμφωνο συμβίωσης, έχει βαρύνουσα σημασία, καθόσον ο πρόξενος επιφορτίζεται με το καθήκον του συμβολαιογράφου κατά την κατάρτιση του συμφώνου και με την υποχρέωση του ληξιαρχου σχετικά με την καταχώριση του συμφώνου⁸⁸.

Προκειμένου να ισχύσει το σύμφωνο συμβίωσης, θα πρέπει να γίνει καταχώριση στην υπηρεσία του Ληξιαρχείου, το οποίο βρίσκεται στον τόπο κατοικίας των συμβαλλομένων μερών. Σύμφωνα με το άρθρο 40 παρ. 1 του Ν. 344/1976 περί ληξιαρχικών πράξεων όπως ισχύει σήμερα⁸⁹, τα καθήκοντα ληξιαρχου για τους Έλληνες στην αλλοδαπή ασκεί ο προϊστάμενος της ελληνικής προξενικής αρχής ή ο ορισθείς από αυτόν προξενικός υπάλληλος. Επιπλέον, σύμφωνα με το άρθρο 42 παρ. 6 του ίδιου νόμου προβλέπεται ότι: *«Σύμφωνο συμβίωσης που έχει καταρτιστεί ενώπιον Έλληνα προξένου ανάμεσα σε δύο συμβαλλομένους εκ των οποίων ο ένας τουλάχιστον έχει την ελληνική ιθαγένεια, δύναται να καταχωρισθεί στο ληξιαρχικό βιβλίο συμφώνου συμβίωσης που τηρείται στην ίδια προξενική αρχή»*. Έπειτα η συγκεκριμένη ληξιαρχική πράξη καταχωρίζεται στο Ειδικό Ληξιαρχείο Αθηνών, ως πράξη που τελέστηκε στην αλλοδαπή⁹⁰.

Ωστόσο, σε επίπεδο ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, τίθενται κάποιοι περιορισμοί στα σύμφωνα συμβίωσης, τα οποία συνάπτονται ενώπιον προξενικής αρχής. Μελετώντας το νόμο 344/1976 περί ληξιαρχικών πράξεων, σε συνδυασμό με το νόμο 1363/1983⁹¹, κατανοεί κανείς ότι για να είναι δυνατή η κατάρτιση συμφώνου ενώπιον ελληνικής προξενικής αρχής στην αλλοδαπή, θα πρέπει τουλάχιστον ένα από τα συμβαλλόμενα μέρη να έχει την ελληνική ιθαγένεια. Συνεπώς δύο αλλοδαποί οι οποίοι είναι μόνιμοι κάτοικοι Ελλάδος

⁸⁸ Παπασιώπη-Πασιά σε Γραμματικάκη-Αλεξίου, Παπασιώπη-Πασιά, Βασιλακάκης, *Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο*, Ε΄ Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2012, σελ. 163-164.

⁸⁹ Το άρθρο έχει τίτλο «Ληξιαρχικά Γεγονότα Αλλοδαπής - Ληξίαρχοι εν τη αλλοδαπή - Τηρητέα βιβλία», το περιεχόμενο του δε έχει ως εξής: « 1. Καθήκοντα ληξίαρχου δια τους εν αλλοδαπή Έλληνες ασκεί ο προϊστάμενος της ελληνικής προξενικής αρχής ή ο υπό τούτου οριζόμενος προξενικός υπάλληλος. 2. Παρ' εκάστη ελληνική προξενική αρχή τηρούνται τα εν παραγράφω 1 του άρθρου 8 του παρόντος νόμου οριζόμενα βιβλία. 3. Τα βιβλία ταύτα αριθμούνται και μονογραφούνται υπό του Γενικού Επιθεωρητού του Υπουργείου Εξωτερικών, η δε προμήθεια αυτών βαρύνει τον προϋπολογισμόν του Υπουργείου τούτου.»

⁹⁰ Παπασιώπη-Πασιά, Το εφαρμοστέο δίκαιο στον τύπο του Συμφώνου Ελεύθερης Συμβίωσης (άρθρο 13 Ν.3719/2008) και συνέπειες στην προσωπική κατάσταση των αλλοδαπών, ΕφΑΔ 11/2010, σελ. 1153.

⁹¹ Κύρωση Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Προξενικά Καθήκοντα (ΦΕΚ Α` 79/22-06-1983).

και διαμένουν προσωρινώς στο εξωτερικό δεν έχουν τη δυνατότητα να απευθυνθούν προς την ελληνική προξενική αρχή και να καταρτίσουν σύμφωνο συμβίωσης.

Τα ανωτέρω αποτυπώνουν τη λογική που εξυπηρετούν οι προξενικές αρχές ενός συγκεκριμένου κράτους στην αλλοδαπή. Ο σκοπός τους έγκειται στην εξυπηρέτηση και εξασφάλιση των συμφερόντων των πολιτών, οι οποίοι διαβιούν στη χώρα υποδοχής και επιθυμούν την οργάνωση του βίου τους χωρίς να τίθεται εμπόδιο η απόστασή τους από τη χώρα τους. Έτσι, το ελληνικό δίκαιο είναι αυτό που θα διέπει και τα σύμφωνα συμβίωσης που καταρτίζονται ενώπιον ελληνικής προξενικής αρχής στην αλλοδαπή. Παρά το γεγονός όμως ότι δεν προβλέπεται στον νόμο 4356/2015 οποιαδήποτε προϋπόθεση για την ύπαρξη συγκεκριμένης ιθαγένειας σχετικά με την κατάρτιση ενός συμφώνου συμβίωσης, διαφαίνεται μία εξαίρεση σχετικά με την κατάρτιση του θεσμού αυτού ενώπιον ελληνικής προξενικής αρχής. Σύμφωνα με τις ισχύουσες ρυθμίσεις, που εκτέθηκαν αναλυτικά ανωτέρω, επιβάλλεται τουλάχιστον ένας εκ των δύο συμβαλλομένων να έχει την ελληνική ιθαγένεια ώστε να συναφθεί εγκύρως το σύμφωνο, καθόσον σε αντίθετη περίπτωση η προξενική αρχή δε θα έχει σχετική προς τούτο αρμοδιότητα.

Κατάρτιση του συμφώνου συμβίωσης στην αλλοδαπή

Ο Έλληνας νομοθέτης στο άρθρο 13 παρ.2 του νόμου 4356/2015 έχει συμπεριλάβει και τα σύμφωνα συμβίωσης τα οποία δεν υπάγονται στο άρθρο 13 παρ. 1, δηλαδή όσα δεν έχουν καταρτισθεί στην Ελλάδα ή ενώπιον ελληνικής προξενικής αρχής. Γίνεται λόγος επομένως για τα καταρτισμένα στην αλλοδαπή σύμφωνα συμβίωσης από αλλοδαπούς συμβαλλομένους, χαρακτηριστικά δε αναφέρεται *«Οι προϋποθέσεις σύναψης, οι σχέσεις των μερών μεταξύ τους και οι προϋποθέσεις και συνέπειες της λύσης των συμφώνων συμβίωσης, που δεν υπάγονται στην παράγραφο 1 του παρόντος άρθρου, διέπονται από το δίκαιο του τόπου όπου καταρτίστηκαν»*.

Εφαρμοστέο επομένως δίκαιο στα αλλοδαπά σύμφωνα συμβίωσης θα είναι το δίκαιο του τόπου όπου αυτά καταρτίστηκαν. Συμφώνως με αυτό το δίκαιο, θα ρυθμισθούν οι προϋποθέσεις που απαιτούνται από τα συμβαλλόμενα μέρη για τη σύναψη του, οι προσωπικές σχέσεις μεταξύ των μερών καθώς και οι προϋποθέσεις που απαιτούνται για τη λύση του συμφώνου και οι έννομες συνέπειες που θα απορρεύσουν από τη λύση αυτή. Η εν λόγω πρόβλεψη από τον ελληνικό νόμο δικαιολογείται, εάν αναλογισθεί κανείς ότι ο θεσμός του συμφώνου συμβίωσης παρουσιάζεται ως κάτι καινούριο όχι μόνο στην ελληνική έννομη τάξη, αλλά και διεθνώς. Εξ αυτού του λόγου το εκάστοτε κράτος αφενός προβλέπει διαφορετικές έννομες συνέπειες από την κατάρτιση του συμφώνου, αλλά και ενδέχεται να επιφυλάσσει διαφορετική αντιμετώπιση σε τέτοιου είδους ενώσεις, κοινωνικά, πολιτικά αλλά και δικαϊκά⁹².

⁹²Σελ. 4 της Αιτιολογικής έκθεσης του νόμου 4356/2015.

Προς ενίσχυση του σκεπτικού αυτού θα πρέπει να σημειωθεί ότι ακόμα και σήμερα, και ενώ, παρά τις όποιες διαφορές, όλο και περισσότερες έννομες τάξεις προβλέπουν τον θεσμό, απουσιάζουν οι κοινές αντιλήψεις μεταξύ των δικαίων για το ζήτημα αυτό. Επομένως, θα ήταν εξαιρετικά παράτολμο και επικίνδυνο να προβλεπόταν ένας διμερής κανόνας σύγκρουσης, ένας κανόνας δηλαδή που θα παρέπεμπε αδιακρίτως στην εφαρμογή του δικαίου του forum ή ενός αλλοδαπού δικαίου. Δεδομένο είναι ότι η τελευταία αυτή λύση θα δημιουργούσε μεγάλη ανασφάλεια δικαίου, καθόσον απαραίτητο στοιχείο για την ύπαρξη διμερών κανόνων σύγκρουσης είναι η κοινωνία δικαίου. Ακόμα, σύμφωνα με την ελληνική ρύθμιση, κίνδυνος υφίσταται, στην περίπτωση κατά την οποία θα εφαρμοσθεί ως προς τα ζητήματα που προβλέπονται από το άρθρο 13 παρ.1 εδ. α' το δίκαιο ενός άλλου κράτους και όχι το δίκαιο του κράτους καταρτίσεως του συμφώνου, αφού, στην περίπτωση αυτή, είναι πολύ πιθανό να θεωρηθεί από το ελληνικό forum ότι το σύμφωνο συμβίωσης που έχει καταρτισθεί στην αλλοδαπή πάσχει από κάποιο ελάττωμα ως προς το κύρος του⁹³.

Μια ακόμα διευκρίνιση που θα πρέπει να γίνει σχετικά με την πρόβλεψη του ελληνικού νόμου, αφορά το χαρακτηρισμό του δικαίου του κράτους κατάρτισης που θα εφαρμοσθεί για τα αλλοδαπώς καταρτισθέντα σύμφωνα συμβίωσης. Ως «*δίκαιο του τόπου όπου καταρτίστηκαν*» εννοείται το ουσιαστικό δίκαιο του κράτους κατάρτισης και όχι οι κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου του κράτους αυτού. Η λύση αυτή είναι συνεπής και ως προς τη θεωρία της «*παραπομπής*», άλλως «*renvoi*», η οποία απαγορεύεται στο ελληνικό ιδιωτικό διεθνές δίκαιο. Συγκεκριμένα, στο άρθρο 32 ΑΚ προβλέπεται ότι «*Στο αλλοδαπό δίκαιο που πρέπει να εφαρμοσθεί δεν περιλαμβάνονται και οι κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου της αλλοδαπής πολιτείας*». Ελλείψει λοιπόν συγκεκριμένου χαρακτηρισμού από το άρθρο 13 παρ.2 εδ. α' του νόμου 4356/2015 σχετικά με το δίκαιο του τόπου κατάρτισης που θα εφαρμοσθεί στα αλλοδαπά σύμφωνα συμβίωσης, η ορθότερη λύση είναι να θεωρηθεί ότι ο Έλληνας νομοθέτης εννοεί τις ουσιαστικού δικαίου ρυθμίσεις του αλλοδαπού κράτους, χωρίς να παραπέμπει στους κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου του κράτους αυτού.

Άλλωστε, με τη νέα αυτή ρύθμιση, καλύπτεται το κενό που είχε δημιουργηθεί με το άρθρο 13 εδ. β' του προηγούμενου νόμου 3719/2008, με το οποίο προβλεπόταν ότι τα σύμφωνα συμβίωσης που έχουν συναφθεί στην αλλοδαπή θα ρυθμίζονται από το δίκαιο που ορίζεται από τους κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου. Το κενό αυτό δημιουργούσε σοβαρότατα ερμηνευτικά ζητήματα, καθόσον έκρινε εφαρμοστέες διατάξεις ιδιωτικού διεθνούς δικαίου οι οποίες μόνο κατ' αναλογία θα μπορούσαν να εφαρμοσθούν στο θεσμό του συμφώνου συμβίωσης, αφού δε προβλέπεται κάποια ρύθμιση αποκλειστικά για το θεσμό αυτό. Επίσης, η αναζήτηση μιας ορθής και αποτελεσματικής λύσης για τη νομοθετική ρύθμιση των αλλοδαπών συμφώνων προϋπέθετε δύσκολες αναλύσεις σχετικά με τον νομικό

⁹³Ψάρρα Μαρία, Σύμφωνο Συμβίωσης, σε Οικογενειακό Διεθνές Δίκαιο (επιμ. Τσούκα Χρυσάφω), Νομική Βιβλιοθήκη, 2016, σελ.164.

χαρακτηρισμό ενός συμφώνου συμβίωσης, καθώς από το αποτέλεσμα αυτού θα κρινόταν ο εφαρμοστέος κανόνας δικαίου, όπως αναλύθηκε ήδη. Πράγματι, η λύση που θα προκρινόταν ήταν συνάρτηση της νομικής φύσης του συμφώνου συμβίωσης, διότι εάν θεωρούνταν αποκλειστικώς συμβατικής φύσης θα εφαρμόζονταν οι κανόνες δικαίου που ισχύουν για τις συμβατικές ενοχές, ενώ εάν χαρακτηριζόταν ως σχέση οικογενειακού δικαίου, θα εφαρμόζονταν αναλογικά οι κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου που αφορούν το γάμο.

Ωστόσο, ο Έλληνας νομοθέτης δεν απέφυγε τη λύση των κανόνων ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, ούτε και στη νέα ρύθμιση του νόμου 4356/2015. Έτσι, στο άρθρο 13 παρ.2 εδ. β' προβλέπει ότι «Για την κληρονομική διαδοχή εφαρμόζονται οι σχετικοί κανόνες του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου». Ενώ δηλαδή για τα αναφερόμενα στο εδ. α' ζητήματα θα εφαρμοσθεί το δίκαιο του τόπου όπου καταρτίστηκε το αλλοδαπό σύμφωνο, η κληρονομική διαδοχή θα ρυθμισθεί αποκλειστικά από τους κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, χωρίς μάλιστα να προσδιορίζεται η κανονιστική προέλευση των κανόνων αυτών, δηλαδή εάν οι κανόνες αυτοί θα είναι οι προβλεπόμενοι στο αλλοδαπό ή ελληνικό forum. Από τη διατύπωση της φράσης και από την εν συνόλω επισκόπηση της παρ. 2 του άρθρου 13, φαίνεται ότι ο Έλληνας νομοθέτης εννοεί τους κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου του κράτους κατάρτισης του αλλοδαπού συμφώνου. Στην άποψη αυτή συντελεί το γεγονός ότι στο αμέσως προηγούμενο εδ. α' της παρ. 2 του άρθρου 13 γίνεται αναφορά στο δίκαιο του τόπου κατάρτισης του αλλοδαπού συμφώνου. Ούτε όμως και στην Αιτιολογική Έκθεση του νόμου 4356/2015 υπάρχει κάποια σχετική ερμηνεία, καθώς απλά υπάρχει μια αναδιατύπωση της φράσης που προβλέπεται στο άρθρο 13 παρ.2 εδ.β'⁹⁴, οπότε τα πράγματα δεν ξεκαθαρίζονται σχετικά με την ερμηνεία που θα πρέπει να δοθεί.

Η παραπομπή όμως στους κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου της αλλοδαπής πολιτείας, όπως και ανωτέρω σύντομα αναφέρθηκε, σημαίνει αντίθεση στην διάταξη 32 ΑΚ, με την οποία απαγορεύεται η πρακτική αυτή στο ελληνικό ιδιωτικό διεθνές δίκαιο. Στο σημείο αυτό πρέπει να εξετασθεί περαιτέρω η έννοια αυτή, προκειμένου να γίνει ορθά αντιληπτό το πρόβλημα που δημιουργείται.

Παραπομπή ή γεννοί καλείται η περίπτωση κατά την οποία οι κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου ενός κράτους παραπέμπουν όχι στο ουσιαστικό δίκαιο ενός κράτους αλλά στο ιδιωτικό διεθνές δίκαιο αυτού του κράτους (κράτος παραπομπής), το οποίο με τη σειρά του θα υποδείξει ως εφαρμοστέο το ουσιαστικό δίκαιο του πρώτου κράτους ή ακόμα το ουσιαστικό δίκαιο ή το ιδιωτικό διεθνές δίκαιο κάποιου τρίτου κράτους, οπότε εμφανίζεται το φαινόμενο της περαιτέρω παραπομπής και της παραπομπής-σβούρα αντίστοιχα⁹⁵.

⁹⁴Σελ. 4 της Αιτιολογικής έκθεσης του νόμου 4356/2015, όπου αναφέρεται επί λέξει: «Για την κληρονομική διαδοχή προβλέπεται ότι εφαρμόζονται οι σχετικοί κανόνες του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου.

⁹⁵Βρέλλης Σπυρίδων, *Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο*, Γ' Έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, 2008, σελ. 99.

Το πρόβλημα της παραπομπής οφείλεται στη χρήση διαφορετικών συνδεδειγμένων εννοιών από τους κανόνες σύγκρουσης των διαφόρων κρατών και κυρίως στο ότι άλλοι κανόνες σύγκρουσης προβλέπουν εφαρμοστέο το δίκαιο της ιθαγένειας, ενώ άλλοι το δίκαιο της κατοικίας ακόμα και εάν πρόκειται για την ίδια βιοτική σχέση. Γίνεται λόγος για μία ρητή διαφορά μεταξύ των δικαίων, η οποία ωστόσο μπορεί να είναι και λανθάνουσα, στην περίπτωση κατά την οποία οι συνδεδειγμένες έννοιες που χρησιμοποιούνται δεν έχουν την ίδια ερμηνεία.

Η παραπομπή έχει απασχολήσει έντονα τη διεθνή θεωρία του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου και μάλιστα ανάγεται σε ένα από τα βασικά παραδείγματα της ιδιομορφίας του κλάδου⁹⁶. Έχουν διατυπωθεί σχετικά αρκετές απόψεις, ενώ δεν είναι λίγοι οι αρνητικά διακείμενοι προς το ζήτημα αυτό, υποστηρίζοντας ότι οι διεθνείς βιοτικές σχέσεις είναι έτσι και αλλιώς ένα δύσβατο μονοπάτι, οπότε με την υποστήριξη της παραπομπής τα πράγματα περιπλέκονται ακόμα περισσότερο. Αναλυτικά, υπέρ της παραπομπής έχουν διατυπωθεί διάφορα επιχειρήματα, όπως ότι όταν ο δικαστής παραπέμπει σε ξένο δίκαιο, δεν δικαιούται να το διασπάσει αυθαιρέτως και να παρακάμψει τους κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου. Το αλλοδαπό δίκαιο δηλαδή λαμβάνεται υπόψη από τον δικάζοντα δικαστή ως σύνολο και ειδικά οι κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου επιτελούν σημαντικό ρόλο, επειδή με βάση αυτούς κρίνεται εν γένει το εφαρμοστέο δίκαιο, οπότε συμβάλλουν στην αρμονία και ομοιομορφία των λύσεων που δίδονται σε κάθε πρόβλημα.

Στον αντίποδα των επιχειρημάτων αυτών βρίσκεται η άποψη ότι η παραπομπή οδηγεί σε φαύλο κύκλο, αφού από τους κανόνες του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου γίνεται παραπομπή σε αυτούς του ξένου κράτους και μετά μπορεί να γίνει επιστροφή και πάλι στο *forum*. Επιπλέον θα πρέπει λογικά να εφαρμοσθεί και στο σύνολό του το δίκαιο στο οποίο παραπέμπει ο κανόνας σύγκρουσης του εκάστοτε *forum*, οπότε θα πρέπει να ληφθεί υπόψη και ο κανόνας σύγκρουσης δικαίου προς τον οποίο γίνεται η παραπομπή. Συνεχώς θα υπάρχει επομένως μία αέναη παραπομπή με αποτέλεσμα την αδυναμία προσδιορισμού της *lex causae*, ο μόνος που μπορεί να διακόψει αυτή την ατέρμονη σειρά είναι ο δικάζων δικαστής⁹⁷.

Η Ελλάδα έχει υιοθετήσει αρνητική στάση απέναντι στην παραπομπή, όπως προκύπτει από το προαναφερθέν άρθρο 32ΑΚ, το ακριβές νόημα του οποίου είναι ότι εφαρμόζεται μόνο το ουσιαστικό δίκαιο που υποδεικνύεται ως *lex causae* από τον κανόνα σύγκρουσης του ελληνικού ιδιωτικού διεθνούς δικαίου⁹⁸. Υποστηρίζεται όμως ότι ο Έλληνας νομοθέτης ενήργησε βιαστικά

⁹⁶Βασιλακάκης σε Γραμματικάκη-Αλεξίου, Παπασιώπη-Πασιά, Βασιλακάκης, *Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο*, Ε΄ Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2012, σελ. 72.

⁹⁷Βασιλακάκης σε Γραμματικάκη-Αλεξίου, Παπασιώπη-Πασιά, Βασιλακάκης, *Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο*, Ε΄ Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2012, σελ. 73.

⁹⁸ό.π., σελ. 74.

και απαγόρευσε την παραπομπή, καθόσον φαίνεται εν γένει να έχει κερδίσει έδαφος στο δίκαιο άλλων εννόμων τάξεων⁹⁹.

Επομένως, οι κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου που θα εφαρμοσθούν στην κληρονομική διαδοχή για το αλλοδαπό σύμφωνο συμβίωσης είναι ορθότερο να θεωρηθεί ότι είναι οι ελληνικοί κανόνες σύγκρουσης και όχι εκείνοι του κράτους στο οποίο καταρτίστηκε το αλλοδαπό σύμφωνο συμβίωσης. Στην άποψη αυτή συνηγορεί το γεγονός ότι η παραπομπή απαγορεύεται με το άρθρο 32ΑΚ, οπότε θα ήταν λογικώς ανακόλουθη η λύση του εφαρμοστέου δικαίου, το οποίο θα καθόριζαν οι κανόνες σύγκρουσης άλλου κράτους, ακόμα και εάν αυτό θα ήταν το κράτος όπου καταρτίστηκε το αλλοδαπό σύμφωνο συμβίωσης. Ακόμα, για να γινόταν δεκτή η αντίθετη λύση, θα έπρεπε να αναφέρεται κάποια σχετική παρατήρηση, είτε στο κείμενο του άρθρου 13 παρ.2 εδ. β' είτε στην Αιτιολογική Έκθεση του νόμου 4356/2015. Εν προκειμένω, δε γίνεται καμία αναφορά σχετικά, ενώ η Αιτιολογική Έκθεση του νόμου αρκείται στο να επαναλάβει απλά το γράμμα του εδ. β'¹⁰⁰. Σε περίπτωση άλλωστε που επιθυμούσε ο νομοθέτης να εφαρμόζονται οι κανόνες σύγκρουσης ενός άλλου κράτους, θα έπρεπε ρητώς να το αναφέρει, όπως το κάνει με τη πρόβλεψη ως εφαρμοστέο το δίκαιο του τόπου κατάρτισης του αλλοδαπού συμφώνου στις προϋποθέσεις σύναψης, στις σχέσεις των μερών και στις προϋποθέσεις και συνέπειες λύσης ενός αλλοδαπού συμφώνου συμβίωσης. Υπάρχουν όμως και ορισμένες περιπτώσεις, οι οποίες ρητώς αναφέρονται σε κατ' ιδίαν νομοθετήματα, στις οποίες αφενός μεν είναι δυνατή η παραπομπή σε κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, παρά την απαγόρευση του άρθρου 32 ΑΚ, αφετέρου δε ο δικάζων δικαστής οφείλει να εξετάσει προδικαστικά ζητήματα¹⁰¹.

Ένας επιπλέον λόγος ο οποίος συνηγορεί υπέρ της εφαρμογής των κανόνων του ελληνικού ιδιωτικού διεθνούς είναι το γεγονός ότι η παραπομπή στους κανόνες σύγκρουσης άλλης έννομης τάξης θα μπορούσε να οδηγήσει στην εφαρμογή δικαίων, τα οποία ενδέχεται να προβλέπουν λύσεις εντελώς διαφορετικές και να επιτείνουν έτσι την ανομοιογένεια και την ανασφάλεια δικαίου, με μια *lex causae* η οποία, για παράδειγμα, μπορεί να μην αναγνωρίζει καν κληρονομικό δικαίωμα στα συμβαλλόμενα μέρη ή να επιφυλάσσει διαφορετική αντιμετώπιση στα τέκνα τους. Η πιθανότητα αυτή βέβαια δεν εκμηδενίζεται με την εφαρμογή απλώς και μόνο των κανόνων συγκρούσεως του *forum*, είναι ωστόσο μικρότερη. Θα πρέπει για ακόμα μία φορά να επισημανθεί ότι ο κίνδυνος δεν είναι αμελητέος όσο δεν υπάρχει ενιαία δικαιοϊκή αντίληψη μεταξύ των εννόμων τάξεων, με την οποία θα κυριαρχούσε η πολυπόθητη ασφάλεια δικαίου σε έναν τομέα πολύπαθο. Έτσι, από τα ανωτέρω εύλογα και λογικά συνάγεται ότι οι κανόνες ιδιωτικού διεθνούς

⁹⁹Βρέλλης Σπυρίδων, *Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο*, Γ' Έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, 2008, σελ. 104 και τις εκεί παραπομπές σε περαιτέρω βιβλιογραφία.

¹⁰⁰Βλ. υποσημείωση 91 της παρούσας.

¹⁰¹Παπασιώπη-Πασιά, Το εφαρμοστέο δίκαιο στον τύπο του Συμφώνου Ελεύθερης Συμβίωσης (άρθρο 13 Ν.3719/2008) και συνέπειες στην προσωπική κατάσταση των αλλοδαπών, ΕφΑΔ 11/2010, σελ. 1154.

δικαίου που θα εφαρμοσθούν στην κληρονομική διαδοχή του αλλοδαπού συμφώνου συμβίωσης είναι οι ελληνικοί, συγκεκριμένα δε ο Κανονισμός 650/2012 για τη κληρονομική διαδοχή και την καθιέρωση ευρωπαϊκού κληρονομητηρίου¹⁰², ο οποίος έχει αντικαταστήσει σημαντικά την διάταξη του άρθρου 28ΑΚ¹⁰³. Το εφαρμοστέο δίκαιο θα ανευρεθεί συμφώνως με τον Κανονισμό αυτό, οπότε όλα τα ζητήματα τα οποία άπτονται της κληρονομικής διαδοχής θα διευθετηθούν με βάση το δίκαιο που θα υποδείξουν οι κανόνες σύγκρουσης.

Οι σχέσεις που δημιουργούνται και, συνακόλουθα, τα ζητήματα που εμφανίζονται από το σύμφωνο συμβίωσης εν γένει, είτε ημεδαπό είτε αλλοδαπό, δεν εξαντλούνται στα σημεία, των οποίων η ανάλυση προηγήθηκε. Εκτός από τις προϋποθέσεις σύναψης, τις σχέσεις των μερών, τις προϋποθέσεις και συνέπειες λύσης ενός αλλοδαπού συμφώνου συμβίωσης και την κληρονομική διαδοχή, το εφαρμοστέο δίκαιο των οποίων ρυθμίζεται από το άρθρο 13παρ.2 εδ. β', υπάρχουν και άλλα ζητήματα, τα οποία θα πρέπει να ορισθούν. Συγκεκριμένα, από τη διατύπωση του άρθρου αυτού, φαίνεται να μη ρυθμίζονται οι σχέσεις μεταξύ γονέων και τέκνων¹⁰⁴, ήτοι το τεκμήριο πατρότητας, το επώνυμο των τέκνων, η γονική μέριμνα και οι υποχρεώσεις διατροφής.

Ως προς τα ζητήματα αυτά σχετικά με όσα σύμφωνα συμβίωσης έχουν συναφθεί στην αλλοδαπή, μπορούν να υπάρξουν δύο λύσεις. Με την πρώτη, ως εφαρμοστέο δίκαιο θα θεωρηθεί το δίκαιο του τόπου κατάρτισης¹⁰⁵, συνεπώς προς τη ρύθμιση του Έλληνα νομοθέτη στο άρθρο 13παρ.2 εδ. α'. Η λύση αυτή ανταποκρίνεται στην προσπάθεια ενοποίησης των δικαιοκόνων ρυθμίσεων και της ανάγκης ασφάλειας δικαίου για τα συμβαλλόμενα μέρη. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στην Αιτιολογική Έκθεση του νόμου 4356/2015 *«Λόγω της μεγάλης ποικιλομορφίας των συμφώνων αυτών και της ανάγκης να διαφυλαχθεί πρωτίστως η ασφάλεια δικαίου για τα μέρη που τα έχουν συνάψει, προβλέπεται ότι οι προϋποθέσεις σύναψης, οι σχέσεις των μερών μεταξύ τους και οι προϋποθέσεις και συνέπειες της λύσης των αλλοδαπών συμφώνων συμβίωσης διέπονται από το δίκαιο του τόπου όπου καταρτίστηκαν»*¹⁰⁶. Παρά την έλλειψη ρητής αναφοράς στις σχέσεις γονέων και τέκνων, είναι λογικό να εφαρμόζεται το ίδιο δίκαιο τόσο στις σχέσεις των μερών μεταξύ τους, όσο και με τα τέκνα τους, ώστε να αποφευχθούν φαινόμενα εφαρμογής εντελώς διαφορετικών λύσεων σε θέματα που αφορούν τα τέκνα, τα οποία χαρακτηρίζονται ως ιδιαιτέρως λεπτά και χρήζουν

¹⁰² Ο Κανονισμός ισχύει από 17-08-2015, είναι διαθέσιμος στον ιστότοπο: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=URISERV%3Ajl0070>

¹⁰³ Αναλυτικά, Σταματιάδης Δ. σε Διεθνές Κληρονομικό Δίκαιο (επιμ. Χάρης Παμπτούκης), Νομική Βιβλιοθήκη, 2016, σελ. 201-230.

¹⁰⁴ Για τον ορισμό των σχέσεων αυτών αναλυτικά Παπασιώπη-Πασιά σε Γραμματικάκη-Αλεξίου, Παπασιώπη-Πασιά, Βασιλακάκης, Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, Ε' Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2012, σελ. 221.

¹⁰⁵ Κανελλοπούλου Ε., Σχέσεις Γονέων και Τέκνων, σε Οικογενειακό Διεθνές Δίκαιο (επιμ. Τσουκά Χρυσάφω), Νομική Βιβλιοθήκη, 2016, σελ.331-332.

¹⁰⁶ Σελ. 4 της Αιτιολογικής έκθεσης του νόμου 4356/2015.

προσοχής. Αυτή είναι και η βούληση του Έλληνα νομοθέτη, ο οποίος σχετικά με το εφαρμοστέο δίκαιο στα αλλοδαπά σύμφωνα συμβίωσης έχει πραγματοποιήσει άλματα προόδου, σε σχέση με το προηγούμενο κανόνα σύγκρουσης του άρθρου 13 εδ. β' του νόμου 3719/2008. Ακόμα και εάν δεν αναφέρεται ρητώς, οι σχέσεις αυτές πρέπει να ρυθμισθούν, κατά την αναζήτηση δε του εφαρμοστέου δικαίου θα πρέπει να ληφθεί υπόψη η επίτευξη μιας αρμονικής λύσης, η οποία είναι αλήθεια ότι προσφέρεται με την εφαρμογή του ίδιου δικαίου σε όλες τα ζητήματα, τυπικά ή ουσιαστικά, που σχετίζονται με ένα σύμφωνο συμβίωσης.

Η άλλη λύση που πρέπει να εξετασθεί είναι αυτή της εφαρμογής των κανόνων του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου¹⁰⁷. Θα πρόκειται βεβαίως για τους κανόνες σύγκρουσης του ελληνικού forum, αφού όπως αναλυτικά εκτέθηκε ανωτέρω στα ζητήματα της κληρονομικής διαδοχής, η παραπομπή σε κανόνες σύγκρουσης άλλου κράτους απαγορεύεται, σύμφωνα με το άρθρο 32ΑΚ. Η προβληματική που προκύπτει όμως σχετίζεται με την ανυπαρξία κανόνων σύγκρουσης που να ρυθμίζουν τις συγκεκριμένες σχέσεις, οι οποίες απορρέουν από το θεσμό του συμφώνου συμβίωσης. Παρά ταύτα, η λύση του ζητήματος αυτού δεν είναι τόσο δυσχερής, διότι αφορά ένα καθαρά οικογενειακού δικαίου κομμάτι. Επομένως, αφενός η οποιαδήποτε λύση πρέπει να δοθεί με αποκλειστικό γνώμονα το συμφέρον των τέκνων και τη μεγαλύτερη δυνατή εξασφάλισή τους, αφετέρου θα εφαρμοσθούν αναλογικά οι διατάξεις που ορίζουν τα σχετικά ζητήματα στην έγγαμη συμβίωση. Εξάλλου, την αναλογία αυτή φαίνεται να ασπάζεται και ο Έλληνας νομοθέτης, αφού στα επίμαχα άρθρα με τα οποία ρυθμίζει τις σχέσεις γονέων και τέκνων, ορίζει ότι οι οικογενειακού δικαίου διατάξεις του ΑΚ εφαρμόζονται αναλόγως, στο κάθε επιμέρους ζήτημα δε παραπέμπει ακριβώς στα άρθρα του ΑΚ¹⁰⁸. Η ανυπαρξία ειδικών κανόνων σύγκρουσης για το σύμφωνο συμβίωσης δε θα πρέπει να επηρεάσει την αναλογική εφαρμογή των κανόνων αυτών που εφαρμόζονται στο γάμο, όπως διαπιστώνεται εύλογα από τα ανωτέρω.

Επομένως, στις σχέσεις γονέων και τέκνων θα εφαρμοσθούν ο Κανονισμός 2201/2003 που περιλαμβάνει διατάξεις για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε γαμικές διαφορές και διαφορές γονικής μέριμνας¹⁰⁹, η Σύμβαση της Χάγης του 1996¹¹⁰, η οποία σε αντίθεση προς τον Κανονισμό, περιέχει διατάξεις σχετικά με το εφαρμοστέο δίκαιο στις σχέσεις γονέων και τέκνων, τελευταίοι δε θα ακολουθήσουν οι

¹⁰⁷Ψάρρα Μαρία, Σύμφωνο Συμβίωσης, σε Οικογενειακό Διεθνές Δίκαιο (επιμ. Τσουκά Χρυσάφω), Νομική Βιβλιοθήκη, 2016, σελ.164.

¹⁰⁸Συγκεκριμένα, στο άρθρο 9 του νόμου 4356/2015 σχετικά με το τεκμήριο πατρότητας αναφέρεται ότι «Τα άρθρα 1466 επ. ΑΚ, καθώς και τα άρθρα 614 επ. ΚΠολΔ, εφαρμόζονται αναλόγως», όπως και το άρθρο 11 σχετικά με τη γονική μέριμνα αναφέρει επί λέξει: «Οι διατάξεις του ΑΚ για τη γονική μέριμνα των τέκνων που κατάγονται από γάμο εφαρμόζονται αναλόγως και στην περίπτωση αυτή».

¹⁰⁹Ο Κανονισμός αυτός είναι γνωστός και ως «Κανονισμός Βρυξέλλες ΙΙα» και είναι διαθέσιμος στον ιστότοπο: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=celex%3A32003R2201>

¹¹⁰Στην Ελλάδα κυρώθηκε με τον νόμο 4020/2011.

κανόνες του ελληνικού ιδιωτικού διεθνούς που βρίσκονται στον ΑΚ και συγκεκριμένα το άρθρο 18ΑΚ¹¹¹. Επειδή σύμφωνα με το άρθρο 4γ) της Σύμβασης της Χάγης¹¹² εξαιρείται του πεδίου εφαρμογής αυτής το επώνυμο και το όνομα των τέκνων, το ζήτημα αυτό θα επιλυθεί σύμφωνα με το δίκαιο που υποδεικνύεται ως εφαρμοστέο από τον κανόνα σύγκρουσης του άρθρου 18ΑΚ. Τέλος, πρέπει να επισημανθεί ότι τα κείμενα αυτά δεν εφαρμόζονται σωρευτικά, αλλά με τη σειρά που αναφέρονται στην παρούσα¹¹³.

Εν συνεχεία, επίσης αποκλείεται ρητώς από το πεδίο εφαρμογής της ανωτέρω Σύμβασης, όπως προκύπτει από το άρθρο 4ε), η υποχρέωση διατροφής των τέκνων. Στο ζήτημα αυτό θα εφαρμοσθεί ο Κανονισμός 4/2009 για τη διεθνή δικαιοδοσία, το εφαρμοστέο δίκαιο, την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων και τη συνεργασία σε θέματα υποχρεώσεων διατροφής¹¹⁴. Με βάση αυτό το κείμενο θα ανευρεθεί το εφαρμοστέο δίκαιο στις υποχρεώσεις διατροφής. Αξίζει να επισημανθεί ότι ο Κανονισμός δεν έχει δικούς του κανόνες σύγκρουσης, αλλά παραπέμπει στο Πρωτόκολλο της Χάγης 2007, το οποίο όμως δεν εφαρμόζουν η Δανία και το Ηνωμένο Βασίλειο, δεν είναι δε αμελητέος και ο κίνδυνος του *forum shopping*¹¹⁵. Επιπρόσθετα, το ρυθμιστικό πεδίο του Κανονισμού 4/2009 δεν εξαντλείται στον καθορισμό του εφαρμοστέου δικαίου, καθόσον με στο κείμενο αυτό θεσμοθετούνται και κανόνες δικαιοδοσίας των δικαστηρίων σχετικά με τη δικαστική επίλυση διαφορών σε θέματα διατροφής τέκνων.

Σχετικά με την κάθε λύση που προτείνεται, αυτή που φαίνεται εκ πρώτης όψεως ορθότερη είναι η πρώτη άποψη της εφαρμογής του δικαίου του

¹¹¹Το άρθρο 18 ΑΚ έχει τίτλο «Σχέσεις γονέων και τέκνων», έχει δε επί λέξει ως εξής: «Οι σχέσεις μεταξύ γονέων και τέκνου ρυθμίζονται κατά σειρά: 1. από το δίκαιο της τελευταίας κοινής ιθαγένειάς τους 2. από το δίκαιο της τελευταίας κοινής συνήθους διαμονής τους 3. από το δίκαιο της ιθαγένειας του τέκνου».

¹¹²Εξαιρούνται του πεδίου εφαρμογής της Συμβάσεως: α. η καθίδρυση και η αμφισβήτηση της σχέσεως γονέως και τέκνου, β. η απόφαση για την υιοθεσία και τα προπαρασκευαστικά της υιοθεσίας μέτρα καθώς και η ακύρωση και η ανάκληση της υιοθεσίας, γ. το επώνυμο και το όνομα του παιδιού, δ. η χειραφεσία, ε. οι υποχρεώσεις διατροφής, στ. τα trusts και η κληρονομική διαδοχή, ζ. η κοινωνική ασφάλιση, η. τα δημόσια μέτρα γενικού χαρακτήρος σε ζητήματα εκπαίδευσης και υγείας, θ. τα μέτρα που λαμβάνονται ως αποτέλεσμα ποινικών αδικημάτων τελουμένων από παιδιά, ι. οι αποφάσεις για το δικαίωμα ασύλου και για ζητήματα μεταναστεύσεως.

¹¹³Σύμφωνα με το άρθρο 61 του Κανονισμού 2201/2003 ως προς τη σχέση του με τη Σύμβαση της Χάγης, ο Κανονισμός εφαρμόζεται εφόσον το παιδί έχει τη συνήθη διαμονή του στο έδαφος κράτους-μέλους της αλλά και όταν τίθεται ζήτημα αναγνώρισης και εκτέλεσης απόφασης αρμοδίου δικαστηρίου κράτους-μέλους στο έδαφος άλλου κράτους-μέλους, ακόμη και εάν το παιδί έχει τη συνήθη διαμονή του στο έδαφος κράτους-μη μέλους, συμβαλλομένου όμως στην εν λόγω Σύμβαση, Αναλυτικά, Κανελλοπούλου Ε., Σχέσεις Γονέων και Τέκνων, σε Οικογενειακό Διεθνές Δίκαιο (επιμ. Τσούκα Χρυσάφω), Νομική Βιβλιοθήκη, 2016, σελ.301 και τις παραπομπές.

¹¹⁴Ο Κανονισμός αυτός διαρθρώνει ένα νέο σύστημα σχετικά με τις υποθέσεις διατροφής και δεν αποτελεί απλά εξέλιξη του Κανονισμού 44/2001 και είναι διαθέσιμος στον ιστότοπο: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/ALL/?uri=CELEX%3A32009R0004>, Αναλυτικά Μουσταΐρα Ε., Κανονισμός 4/2009 για τη διεθνή δικαιοδοσία, το εφαρμοστέο δίκαιο, την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων και τη συνεργασία σε θέματα υποχρεώσεων διατροφής σε Οικογενειακό Διεθνές Δίκαιο (επιμ. Τσούκα Χρυσάφω), Νομική Βιβλιοθήκη, 2016, σελ.284-285.

¹¹⁵Μουσταΐρα Ε., ό.π., σελ. 288 και 295.

τόπου καταρτίσεως του συμφώνου συμβίωσης. Τα πράγματα δηλαδή φαντάζουν εντελώς απλά, αφού αυτό το δίκαιο θα εφαρμοσθεί για οποιοδήποτε τυπικό ή ουσιαστικό ζήτημα προκύψει σχετικά με ένα σύμφωνο συμβίωσης που έχει συναφθεί στην αλλοδαπή, πλην της κληρονομικής διαδοχής, η οποία θα ρυθμισθεί εν προκειμένω από τον Κανονισμό 650/2012.

Είναι γεγονός ότι η δεύτερη λύση παρουσιάζεται περισσότερο πολύπλοκη, αφού καλεί σε εφαρμογή διαφορετικά κάθε φορά νομοθετήματα και καθιστά την ανεύρεση εφαρμοστέου δικαίου μία επίπονη διαδικασία. Ωστόσο, παρά τη δυσκολία της αναζήτησης, εκ του αποτελέσματος θα κρίνεται το ίδιο δίκαιο ως εφαρμοστέο, διότι όλα τα ανωτέρω νομοθετήματα που αναφέρθηκαν εκκινούν από τα συνήθη διαμονή των τέκνων ως κριτήριο. Επομένως δεν υπάρχει ως ενδεχόμενο ο κίνδυνος εφαρμογής διαφορετικών δικαίων στις σχέσεις γονέων και τέκνων, οι οποίες δε ρυθμίζονται από το άρθρο 13 παρ.2 του νόμου 4356/2015. Εξάλλου, η εφαρμογή των κανόνων σύγκρουσης είναι λογικώς αναπόδραστη, καθόσον αυτός είναι ο τρόπος αντιμετώπισης μίας έννομης σχέσης που εμφανίζει στοιχεία αλλοδαπότητας. Βασικό χαρακτηριστικό του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου είναι η κατάτμηση βιοτικών σχέσεων σε επιμέρους σχέσεις, ώστε να εντοπισθεί εκείνη της οποίας αναζητείται το εφαρμοστέο δίκαιο. Επομένως, εφόσον δεν ορίζεται εφαρμοστέο δίκαιο από το άρθρο 13 παρ.2 για τις σχέσεις γονέων και τέκνων, αυτό θα πρέπει να αναζητηθεί μέσω των κλασικών κανόνων σύγκρουσης που ισχύουν στο *forum*, οι οποίοι θα είναι οι ελληνικοί, λόγω της απαγόρευσης της παραπομπής από την ελληνική έννομη τάξη στο άρθρο 32ΑΚ. Ένα ακόμα επιχείρημα που συντελεί στην αποδοχή της λύσης αυτής είναι ότι εάν ο Έλληνας νομοθέτης ήθελε να εφαρμοσθεί το δίκαιο του τόπου κατάρτισης και στις σχέσεις μεταξύ γονέων και τέκνων, θα το ανέφερε, είτε στη διάταξη, είτε στην Αιτιολογική Έκθεση του νόμου, όπως αναφέρει αναλυτικά τι ακριβώς θα ρυθμίζεται με εφαρμοστέο το δίκαιο του τόπου κατάρτισης του συμφώνου. Αφού σε κάθε περίπτωση θα πρέπει να εικάσει κανείς το εφαρμοστέο δίκαιο, ας ακολουθήσει τη πιο λογική οδό, αυτή δηλαδή της εφαρμογής των κανόνων σύγκρουσης του *forum*.

Πάντως, σύμφωνα με το τελευταίο εδάφιο του άρθρου 13 παρ.2 του νόμου 4356/2015, τα σύμφωνα συμβίωσης που έχουν καταρτισθεί στην αλλοδαπή δεν αναπτύσσουν στην ελληνική έννομη τάξη περισσότερα αποτελέσματα από όσα προβλέπονται στο σύνολο του νόμου 4356/2015.

Ολοκληρώνοντας την ανάλυση του κανόνα σύγκρουσης, θα πρέπει να αναφερθεί ότι ο νομοθέτης φαίνεται να αντιλήφθηκε την προβληματική που είχε δημιουργηθεί με το αντίστοιχο άρθρο 13 του προηγούμενου νόμου 3719/2008. Με τον τελευταίο αυτό νόμο δεν ήταν δυνατόν να καθορισθεί η φύση των αλλοδαπών συμφώνων συμβίωσης, κάτι που πλέον έχει αλλάξει, χωρίς να σημαίνει ότι δεν υπάρχει η ανάγκη περαιτέρω βελτίωσης. Η αντιμετώπιση των αλλοδαπών συμφώνων συμβίωσης, ωστόσο, μπορεί να ρυθμισθεί αποτελεσματικότερα, χωρίς προβλήματα εφαρμοστέου δικαίου, σύμφωνα με τη μέθοδο της αναγνώρισης. Η μέθοδος αυτή αντιμετωπίζει τις

έννομες σχέσεις με στοιχεία αλλοδαπότητας όχι βάσει ενός εφαρμοστέου δικαίου, το οποίο έχει υποδείξει ένας κανόνας σύγκρουσης, αλλά μέσω αναφοράς στη ρύθμιση που έτυχε η προς αναγνώριση έννομη σχέση στο πλαίσιο μιας άλλης έννομης τάξης¹¹⁶.

Η μέθοδος αυτή δεν είναι καινοφανής, διότι εφαρμόζεται σε δικαστικές αποφάσεις πολύ πριν τεθεί ζήτημα εφαρμογής της στο υπό κρίση ζήτημα, θα αναλυθεί δε στη συνέχεια της εργασίας.

---

¹¹⁶Τσούκα Χρυσafώ, Άρθρο 13 σε Παπαχρίστου Θανάσης, Κουμουτζής Νίκος, Τσούκα Χρυσafώ, Το Σύμφωνο Συμβίωσης: ερμηνευτικός οδηγός στα άρθρα 1 -13 του Ν. 3719/2008, Αθήνα 2009, σελ. 95-96.

Μέρος Β'

Κεφάλαιο Ι.

Η μέθοδος της αναγνώρισης και οι συνέπειες αυτής Η λειτουργία της μεθόδου της αναγνώρισης

Στη διεθνή θεωρία η συζήτηση περί της μεθόδου αναγνώρισης στρέφεται γύρω από την αναγνώριση του προσωπικού θεσμού νομικών προσώπων και του status των φυσικών προσώπων, καθώς και δικαστικών αποφάσεων. Στο forum μπορούν να αναγνωρισθούν είτε δικαστικές αποφάσεις είτε νομικές καταστάσεις και γεγονότα. Από τις δύο αυτές κατηγορίες, οι δικαστικές αποφάσεις αποτελούν το κατεξοχήν παράδειγμα εφαρμογής της μεθόδου αναγνώρισης¹¹⁷, απαρχή δε της αναγνώρισης αυτής αποτέλεσε η καθιέρωση της αρχής ελεύθερης κυκλοφορίας των δικαστικών αποφάσεων με τη Σύμβαση των Βρυξελλών και η οποία συνεχίζεται τόσο στον Κανονισμό 44/2001 (Βρυξέλλες Ι), όσο και στον πρόσφατο Κανονισμό 1215/2012(ΒρυξέλλεςIbis)¹¹⁸.

Στην παρούσα θεματική θα αναπτυχθεί η μέθοδος αναγνώρισης από τη σκοπιά της αναγνώρισης προσωπικών καταστάσεων των φυσικών προσώπων, ειδικότερα δε της αναγνώρισης των καταχωρημένων συμβιώσεων¹¹⁹.

Η μέθοδος της αναγνώρισης απασχολεί τη νομική επιστήμη, έχει δε διατυπωθεί η άποψη, πως οφείλει τη γένεση και την ανάπτυξή της αφενός στην αλλαγή που σημειώνεται ολόένα και περισσότερο αναφορικά με την κινητικότητα των προσώπων και την εν γένει αντιμετώπιση των διεθνών σχέσεων των προσώπων αυτών, αφετέρου στην τεχνική ακαταλληλότητα που παρατηρείται στη μέθοδο¹²⁰ των κανόνων συγκρούσεως προς επίλυση ζητημάτων, τα οποία τίθενται από την αναγνώριση είτε μίας ενός ζητήματος προσωπικής καταστάσεως, είτε ενός κανόνα δικαίου. Είναι δε χαρακτηριστική η συγγένεια που υπάρχει ανάμεσα στη μέθοδο αυτή και στη θεωρία των κεκτημένων δικαιωμάτων¹²¹. Σύμφωνα με την τελευταία αυτή θεωρία, ο κανόνας σύγκρουσης του forum δύναται να περιορίζεται, στις περιπτώσεις κατά τις οποίες τα υπό κρίση δικαιώματα δημιουργήθηκαν σε μία άλλη, αλλοδαπή έννομη τάξη. Η θεωρία αυτή δηλαδή, στηρίζεται στην παραδοχή ότι το κάθε κράτος είναι υποχρεωμένο να σέβεται και να αναγνωρίζει τα δικαιώματα τα οποία έχουν αποκτηθεί σε ένα άλλο κράτος.

¹¹⁷ Mayer Pierre, Les méthodes de la reconnaissance en droit international privé: esprit et mélanges en l' honneur de Paul Lagarde, Dalloz 2005, σελ 549.

¹¹⁸ Χαρακτηριστική είναι η διατύπωση του άρθρου 36: «Απόφαση η οποία έχει εκδοθεί σε ένα κράτος μέλος αναγνωρίζεται στα υπόλοιπα κράτη μέλη χωρίς να απαιτείται ειδική διαδικασία.» Έτσι και το ΔΕΚ 4.2.1988(Hoffmann/Krieg) 145/86, ΣυλλΝομολ 1988, σ.645.

¹¹⁹ Πρόταση του Ευρωπαϊκού Ομίλου για το Ι.Δ.Δ., <http://www.gedip-egpil.eu/>.

¹²⁰ Βρέλλης Σπ., Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, Νομική Βιβλιοθήκη, Γ Έκδοση, σελ. 5-9.

¹²¹ Vested rights theory, droits acquis, Αξιοσημείωτο είναι δε ότι η θεωρία αυτή προτάθηκε από τον Φωκίωνα Φραντσεσκάκη στη διατριβή του με τίτλο «La theorie du renvoi et les conflicts de systemes en droit international privé» Paris, Sirey, 1958.

Αρχικά, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η μέθοδος αναγνώρισης εμφανίζεται ως συμπληρωματική της μεθόδου των κανόνων σύγκρουσης. Εκκινεί από την απλή σκέψη ότι εφόσον μία έννομη σχέση έχει μια νομικά αδιαμφισβήτητη υπόσταση στο πλαίσιο μιας έννομης τάξης, δεν τίθεται κανένα πρόβλημα σχετικά με την αναζήτηση του εφαρμοστέου δικαίου από την έννομη τάξη στην οποία επιδιώκεται η αναγνώριση, παρά μόνο αυτό που χρειάζεται είναι να προσδιορισθούν οι αναγκαίες προϋποθέσεις για την αναγνώριση της πράξης αυτής¹²².

Βασικό μεθοδολογικό εργαλείο της μεθόδου είναι ο έλεγχος. Πρέπει να κατανοηθεί ότι τίποτα δεν αναγνωρίζεται αυτόματα, όπως ακριβώς πραγματοποιείται και στο ζήτημα της αναγνώρισης των αλλοδαπών δικαστικών αποφάσεων. Όμως, θα πρέπει να σημειωθεί ότι κατά την διαπίστωση μίας έννομης σχέσης με στοιχεία αλλοδαπότητας, η πρώτη σκέψη που έρχεται είναι η εφαρμογή του κατάλληλου κανόνα σύγκρουσης του *forum*¹²³.

Ανάλογα όμως την περίπτωση, ενδέχεται να κριθεί ότι η εφαρμογή των κανόνων ιδιωτικού διεθνούς δικαίου δεν μπορεί να τύχει εφαρμογής, ειδικά σε περιπτώσεις νομικών καταστάσεων οι οποίες έχουν ήδη αναπτύξει τα έννομα αποτελέσματά τους στην αλλοδαπή. Το στοιχείο που καθορίζει την εφαρμογή ή όχι των κανόνων ιδιωτικού διεθνούς δικαίου του *forum* είναι η εξέλιξη και παραγωγή εννόμων αποτελεσμάτων έξω από την έννομη τάξη του *forum*¹²⁴. Ο δικάζων δικαστής στις περιπτώσεις όπου η νομική κατάσταση δεν εμφανίζει κάποιο σύνδεσμο με την έννομη τάξη του *forum* αλλά έχει δημιουργηθεί και εξελιχθεί εξ ολοκλήρου σε μια αλλοδαπή έννομη τάξη, έχει τη δυνατότητα να εφαρμόσει τους αλλοδαπούς κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου¹²⁵, με στόχο την επιβεβαίωση¹²⁶ στο *forum* της συγκεκριμένης νομικής κατάστασης.

Η λειτουργία της μεθόδου αναγνώρισης, δηλαδή, συνίσταται στην αναγνώριση στο *forum* τυπικών πράξεων, οι οποίες μεταφέρουν έννομες σχέσεις οι οποίες έχουν ήδη δημιουργηθεί σε μία άλλη έννομη τάξη. Το πρώτο στάδιο της μεθόδου, έγκειται στη διαπίστωση εάν η προς αναγνώριση έννομη σχέση έχει ή όχι αποκρυσταλλωθεί. Πρόκειται για αντικειμενική έννοια και αποδεικνύει τη σύνδεση μίας έννομης τάξης με συγκεκριμένη έννομη σχέση ή κατάσταση¹²⁷. Κατά κύριο λόγο θα πρόκειται για μία δημόσια πράξη, εκτός όμως από αυτές με τις οποίες διαπιστώνεται τυπικά η ύπαρξη μίας εννόμου

¹²² Παμπούκης Χ., Η μέθοδος αναγνώρισης στο ιδιωτικό διεθνές δίκαιο σε Τιμητικός Τόμος Σπυρίδωνος Βλ. Βρέλλη, Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 659.

¹²³ Εννοείται το κράτος στο οποίο πρόκειται να αναγνωρισθεί μία βιοτική σχέση, Βρέλλης Σπ., Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, Νομική Βιβλιοθήκη, Γ Έκδοση, σελ. 1.

¹²⁴ Σωμαράκης Γ., Η μέθοδος αναγνώρισης νομικών καταστάσεων στο Ιδιωτικό Διεθνές και Ευρωπαϊκό Δίκαιο, Νομική Βιβλιοθήκη, 2015, σελ. 19.

¹²⁵ Δηλαδή της έννομης τάξης με την οποία συνδέεται η αλλοδαπή νομική κατάσταση.

¹²⁶ Pampoukis Ch., La renaissance - métamorphose de la méthode de reconnaissance, Rev. crit. DIP 97 (2008), σελ. 526, Σωμαράκης Γ., Η μέθοδος αναγνώρισης νομικών καταστάσεων στο Ιδιωτικό Διεθνές και Ευρωπαϊκό Δίκαιο, Νομική Βιβλιοθήκη, 2015, σελ. 20 και ειδικότερα υποσημ. 119.

¹²⁷ Παμπούκης Χ., Η μέθοδος αναγνώρισης στο ιδιωτικό διεθνές δίκαιο σε Τιμητικός Τόμος Σπυρίδωνος Βλ. Βρέλλη, Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 671.

σχέσεως, υπάρχει η περίπτωση αυτή να δύναται να διαπιστωθεί και άτυπα. Η μέθοδος της αναγνώρισης δηλαδή επιδιώκει την αναγνώριση στο forum αλλοδαπών νομικών καταστάσεων, εφόσον έχουν εγκύρως συσταθεί και έχουν λειτουργήσει σύμφωνα με το δίκαιο που εφαρμόζεται στο κράτος προέλευσής τους. Υποστηρίζεται σχετικά ότι θα πρέπει να γίνει διάκριση σχετικά με την προέλευση του εννόμου χαρακτήρα της κάθε νομικής κατάστασης που φέρεται προς αναγνώριση¹²⁸.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον επομένως παρουσιάζει η αναγνώριση ενός αλλοδαπού θεσμού, όπως είναι το σύμφωνο συμβίωσης, στο forum. Μία τέτοια αναγνώριση δεν είναι κάτι εύκολο για τον δικάζοντα δικαστή, διότι για να αναγνωρισθεί ένας θεσμός στο forum θα πρέπει να αναγνωριστούν και ορισμένες αντιλήψεις του αλλοδαπού δικαιοσύνητος συστήματος, από το οποίο προέρχεται ο προς αναγνώριση θεσμός. Εφόσον όμως ο θεσμός αυτός έχει αποκρυσταλλωθεί στο κράτος προέλευσης, ήτοι εφόσον έχει παράξει έννομα αποτελέσματα, δύναται και να τεθεί προς αναγνώριση. Εφόσον η αποκρυστάλλωση αποτελεί εχέγγυο για την αναγνώριση μιας νομικής κατάστασης, κατ' επέκταση ο δικάζων δικαστής θα πρέπει κατ' αρχήν να προβαίνει σε αναγνώριση των αλλοδαπών καταστάσεων, υπό την επιφύλαξη όμως ορισμένων προϋποθέσεων και περιορισμών οι οποίοι μπορεί να υπάρχουν, όπως είναι η δημόσια τάξη. Ενδιαφέρουσα είναι η προσέγγιση του γερμανικού δικαίου, το οποίο εφόσον κρίνει ότι μία κατάσταση δεν είναι έγκυρη με βάση το εφαρμοστέο δίκαιο που ο κανόνας σύγκρουσης υποδεικνύει, σε περίπτωση που η ίδια κατάσταση στη Γερμανία είναι έγκυρη και αναπτύσσει έννομα αποτελέσματα, ο δικάζων δικαστής αρνείται την εφαρμογή του αλλοδαπού δικαίου και προκρίνει την εφαρμογή του δικού του δικαίου, προκειμένου η σχέση αυτή να μην απολέσει την εγκυρότητα της και τα έννομα αποτελέσματα της¹²⁹.

Μία έκφανση της μεθόδου της αναγνώρισης αποτελεί και η αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης, η οποία απαντάται στο χώρο του ευρωπαϊκού δικαίου. Η τελευταία αυτή αρχή θα μπορούσε να ερμηνευθεί εν γένει ως έκφραση της αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των διαφορετικών εννόμων τάξεων, θεμελιώνεται δε στην ελευθερία κυκλοφορίας και στην αρχή της αναλογικότητας, βάσει των οποίων το κάθε κράτος θα πρέπει να αναγνωρίζει κανόνες δικαίου ή και νομικές καταστάσεις άλλων καρτών-μελών.

Ο θεσμός της καταχωρημένης συμβίωσης, ωστόσο, δεν υπάγεται ακόμα σε καθεστώς αμοιβαίας αναγνώρισης, διότι, όπως έχει διαπιστωθεί, οι διαφορές που συναντώνται στην εκάστοτε έννομη τάξη, δεν έχουν επιτρέψει την αναγνώριση αυτή. Τουλάχιστον σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η αμοιβαία αναγνώριση δεν θα μπορούσε να επιτευχθεί παρά μονάχα με την υιοθέτηση

¹²⁸ Σωμαράκης Γ., Η μέθοδος αναγνώρισης νομικών καταστάσεων στο Ιδιωτικό Διεθνές και Ευρωπαϊκό Δίκαιο, Νομική Βιβλιοθήκη, 2015, σελ. 69-70.

¹²⁹ Mayer Pierre, Les méthodes de la reconnaissance en droit international privé: esprit et mélanges en l' honneur de Paul Lagarde, Dalloz 2005, σελ 565.

ενός κανόνα σύγκρουσης, η οποία να καλύπτει τα κενά που δημιουργούνται λόγω της ανομοιομορφίας του ουσιαστικού δικαίου.

Σχέση της μεθόδου αναγνώρισης με τη μέθοδο των κανόνων σύγκρουσης

Για την πληρότητα του υπό κρίση ζητήματος πρέπει να γίνει μία σύντομη αναφορά στις δύο μεθόδους. Αρχικά, θα πρέπει να σημειωθεί μία εννοιολογική διαφοροποίηση μεταξύ των δύο μεθόδων. Με την παραδοσιακή πλέον μέθοδο του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, τη μέθοδο δηλαδή των κανόνων σύγκρουσης, επιχειρείται η ρύθμιση των διεθνών βιοτικών σχέσεων, μέσω της υπόδειξης προς εφαρμογή κανόνων ουσιαστικού δικαίου. Συγκεκριμένα, ως εφαρμοστέο δίκαιο θα υποδειχθεί είτε το ουσιαστικό δίκαιο του κράτους του κανόνα σύγκρουσης (*lex fori*) είτε ένα αλλοδαπό ουσιαστικό δίκαιο¹³⁰.

Σχετικά με τη μέθοδο αναγνώρισης, έχει διατυπωθεί η άποψη με την οποία επιχειρείται μια ανάλυση της μεθόδου αυτής σε δύο επιμέρους στοιχεία, στην αναγνώριση *per se* αφενός και αφετέρου στην μέθοδο της αναφοράς ή της συνάφειας με την αρμόδια έννομη τάξη¹³¹. Οι δύο αυτές έννοιες διακρίνονται διότι, για την αναγνώριση είναι απαραίτητο να πληρούνται κάποιες ειδικότερες προϋποθέσεις σχετικά με το κύρος της πράξης, μέσω της οποίας αποκτά νομική υπόσταση η ιδιωτική σχέση¹³², ενώ με την αναφορά/συνάφεια που έχει η προς αναγνώριση έννομη σχέση με την εκάστοτε έννομη τάξη, η οποία κρίνεται κατάλληλη από τη σκοπιά του κράτους της αναγνώρισης, εξετάζεται η έννομη σχέση που δεν έχει ακόμα αποκρυσταλλωθεί μέσω της έκδοσης κάποιας δημόσιας πράξης σε άλλο κράτος, η σχέση όμως αυτή επεκτείνει τα αποτελέσματά της στην έννομη τάξη της αναγνώρισης, με την οποία εμφανίζει έναν σύνδεσμο¹³³, ο οποίος, όπως προελέχθη, κρίνεται κατάλληλος με βάση το κράτος της αναγνώρισης.

Ωστόσο, θα πρέπει να αναφερθεί ότι η μέθοδος της αναφοράς ενυπάρχει και στο πεδίο της σύγκρουσης νόμων. Εκεί, υποδεικνύει όμως μόνο μία έννομη τάξη ως κατάλληλη και είναι αυτή στην οποία αποκρυσταλλώθηκε η έννομη σχέση, απέκτησε δηλαδή υπόσταση μέσω της συμβολής μιας δημόσιας αρχής. Ακόμα και εάν η έννομη σχέση συνδέεται και με άλλες έννομες σχέσεις, με

¹³⁰ Βρέλλης Σπ., *Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο*, Νομική Βιβλιοθήκη, Γ Έκδοση, σελ.4,

¹³¹ Pamproukis Ch., *La renaissance - métamorphose de la méthode de reconnaissance*, Rev. crit. DIP 97 (2008), σελ. 538 και Παμπρούκης Χ., *Η μέθοδος της αναγνώρισης στο Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο*, σε Τιμητικός Τόμος Σ. Βρέλλη, σελ. 675επ.

¹³² Αυτό επειδή η αναγνώριση στο πεδίο του Ιδδδ περιορίζεται στο πεδίο των νομικών καταστάσεων που έχουν αποκρυσταλλωθεί με διοικητική πράξη, αντίστοιχα γίνεται δε και στο πεδίο της αναγνώρισης αλλοδαπών δικαστικών αποφάσεων, Mayer P., *Les methodes de le reconnaissance en droit international prive: esprit et mélanges en l' honneur de Paul Lagarde*, Dalloz 2005, σελ 549επ.

¹³³ Σωμαράκης Γ., *Η μέθοδος αναγνώρισης νομικών καταστάσεων στο Ιδιωτικό Διεθνές και Ευρωπαϊκό Δίκαιο*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2015.

την αναφορά στην κατάλληλη έννομη τάξη, γίνεται παραπομπή και στο εφαρμοστέο δίκαιο που είναι το κατάλληλο από τη σκοπιά του *forum*¹³⁴ ως προς την αναγνώριση της έννομης σχέσης.

Προκύπτει επομένως ότι, αφενός το ιδιωτικοδιεθνολογικό ενδιαφέρον της αναγνώρισης και η έρευνα αναφορικά με τη σχέση που αυτή έχει με άλλες μεθόδους του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, συνίσταται στο ότι μεγάλο μέρος της θεωρίας την κατατάσσει στις μεθόδους αυτού¹³⁵, αφετέρου δε η βασική προβληματική σχετικά με τη μέθοδο αναγνώρισης και την κατάταξή της στο πεδίο του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από την μορφή και τη λειτουργία του κανόνα αναγνώρισης.

Κατά τη σύγκριση μεταξύ της μεθόδου αναγνώρισης και της μεθόδου των κανόνων σύγκρουσης, ως βασική διαφορά εντοπίζεται η ανυπαρξία της ουδετερότητας της πρώτης από τις δύο μεθόδους. Οι κανόνες σύγκρουσης είναι ουδέτεροι, διότι προκρίνουν ως εφαρμοστέο το δίκαιο που έλκεται σε εφαρμογή από το προκαθορισμένο συνδετικό στοιχείο, οδηγώντας κατά αυτόν τον τρόπο αφηρημένα και αντικειμενικά στο εφαρμοστέο δίκαιο. Αντιθέτως, η μέθοδος αναγνώρισης στερείται ουδετερότητας, καθόσον ευνοεί την ισχύ και το κύρος της νομικής κατάστασης, η οποία έχει δημιουργηθεί στην αλλοδαπή και επιδιώκεται η αναγνώρισή της στο *forum*. Το χαρακτηριστικό αυτό ενισχύεται και με ένα παράδειγμα από την αναγνώριση των δικαστικών αποφάσεων, η οποία αποτελεί το κατεξοχήν πεδίο εφαρμογής της μεθόδου αναγνώρισης και η οποία εξαρτάται από την πλήρωση και μόνο μερικών προϋποθέσεων¹³⁶.

Ωστόσο, παρατηρείται η βασικότερη ομοιότητα μεταξύ των δύο μεθόδων, η οποία έγκειται στην επιφύλαξη της δημόσιας τάξης. Ο περιορισμός αυτός παρατηρείται και στις δύο μεθόδους, στη μεν κλασική μέθοδο των κανόνων σύγκρουσης ενδέχεται να οδηγήσει στη μη εφαρμογή ενός δικαίου, στη δε μέθοδο της αναγνώρισης στη μη αναγνώριση μιας αλλοδαπής απόφασης ή μιας δημιουργηθείσας στην αλλοδαπή νομικής κατάστασης. Πρέπει βέβαια να σημειωθεί ότι η επιφύλαξη της δημόσιας τάξης εμφανίζεται ιδίως σε θέματα προσωπικής κατάστασης ώστε να μην αναγνωρίζεται μια νομική κατάσταση στο *forum*, παρά το γεγονός ότι αυτή έχει συσταθεί εγκύρως στην αλλοδαπή. Στην κατανόηση της παρατήρησης αυτής συμβάλλει το παράδειγμα ενός γάμου τελεσθέντος με περισσότερα του ενός πρόσωπα, ο

¹³⁴Σωμαράκης Γ., ό.π. σελ 204. Για την καλύτερη κατανόηση της θεματικής, ο συγγραφέας παραθέτει το παράδειγμα του άρθρου 11 ελλ ΑΚ, το οποίο κάνει λόγο για τον τύπο της δικαιοπραξίας, η διατύπωσή του δε είναι η εξής: «*Η δικαιοπραξία είναι έγκυρη ως προς τον τύπο αν είναι σύμφωνη είτε με το δίκαιο που διέπει το περιεχόμενο της είτε με το δίκαιο του τόπου όπου επιχειρείται είτε με το δίκαιο της ιθαγένειας όλων των μερών*», βλ. και εκεί παραπομπές και συγκεκριμένα το παράδειγμα του άρθρου 311-17 του γαλλικού ΑΚ, το οποίο, όπως σημειώνει ο συγγραφέας, αποτελεί έναν κανόνα ο οποίος τίθεται «*μεταξύ της μεθόδου των διμερών κανόνων σύγκρουσης και της μεθόδου αναγνώρισης*».

¹³⁵Ενδεικτικά, βλ. Παμπούκης Χ., Η μέθοδος της αναγνώρισης στο Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, σε Τιμητικός Τόμος Σ. Βρέλλη, σελ. 659 και τις εκεί παραπομπές.

¹³⁶Mayer Pierre, Les methodes de la reconnaissance en droit international prive, Droit international prive: esprit et mélanges en l' honneur de Paul Lagarde, Dalloz 2005, σελ 564.

οποίος μπορεί να έχει τελεσθεί εγκύτως και νόμιμα σύμφωνα με το δίκαιο του τόπου τέλεσης, αλλά να είναι αντίθετος με τη δημόσια τάξη του forum και ως εκ τούτου να μη δύναται να αναγνωρισθεί. Ένα παρόμοιο παράδειγμα, είναι ο γάμος μεταξύ ατόμων του ίδιου φύλου, ο οποίος μπορεί να μην αναγνωρισθεί στο forum ως αντίθετος στη δημόσια τάξη, να είναι όμως έγκυρος κατά το δίκαιο του τόπου όπου συνήφθη.

Τέλος, υποστηρίζεται¹³⁷ ότι ο χαρακτήρας της μεθόδου αναγνώρισης εξαρτάται από το αντικείμενο αναγνώρισης. Εάν πρόκειται δηλαδή για μία δικαστική απόφαση, μέσω της οποίας θα αναγνωρισθεί μία νομική κατάσταση, οι δύο μέθοδοι λειτουργούν ανταγωνιστικά, καθώς η νομική κατάσταση αναγνωρίζεται όπως ακριβώς περιγράφεται στην προς αναγνώριση απόφαση. Στην περίπτωση όμως που αντικείμενο της αναγνώρισης είναι μία νομική κατάσταση, οι δύο μέθοδοι λειτουργούν επικουρικά, η μέθοδος της αναγνώρισης δε συμπληρώνει εκείνη της κλασικής μεθόδου των κανόνων σύγκρουσης, διότι στην τελευταία αυτή περίπτωση παρεμβάλλεται το δίκαιο σύμφωνα με το οποίο δημιουργήθηκε η σχέση.

Τα προβλήματα που εντοπίζονται στη μέθοδο αναγνώρισης

Κατά την εφαρμογή της μεθόδου αναγνώρισης προκύπτουν ορισμένα μεθοδολογικά προβλήματα. Αρχικά, το πρώτο ζήτημα αφορά την επιλογή δικαίου που θα εφαρμοσθεί ως προς τις συνέπειες της αναγνωρισθείσας κατάστασης. Τα δύο δίκαια που διεκδικούν εφαρμογή είναι το δίκαιο του τόπου προέλευσης και το δίκαιο του τόπου αναγνώρισης κατάστασης. Η επιλογή του πρώτου δικαίου συνάγεται εύλογα από την αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης, εξυπηρετεί δε το σκοπό αυτής, ο οποίος είναι η διατήρηση της σχετικώς διαμορφωθείσας κατάστασης. Υποστηρίζεται όμως, ότι πρέπει να εφαρμοσθεί το δεύτερο δίκαιο που παρουσιάζεται ως επιλογή. Με τον τρόπο αυτό θα αποφευχθεί το φαινόμενο της ύπαρξης διαφορετικών νομικών καταστάσεων, οι οποίες θα βρίσκονται ταυτόχρονα στο ίδιο forum.¹³⁸

Επιπλέον, κατά την εφαρμογή της μεθόδου αναγνώρισης ενυπάρχει ο κίνδυνος της ύπαρξης δύο ή περισσότερων διαφορετικών καταστάσεων σε περισσότερα κράτη, που συγκεντρώνουν τις προϋποθέσεις αναγνώρισης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η διαδοχική καταχώρηση συμφώνων συμβίωσης σε δύο κράτη, στο καθένα από τα οποία ενδέχεται να ισχύουν διαφορετικές ρυθμίσεις σχετικά με το θεσμό, ήτοι στο πρώτο κράτος να προβλέπεται ότι το σύμφωνο ομοιάζει περισσότερο σε ενοχική σύμβαση, ενώ στο δεύτερο να προσεγγίζει περισσότερο το θεσμό του γάμου. Το πρόβλημα σαφώς έγκειται στο πλαίσιο της αναγνώρισης του θεσμού σε ένα τρίτο κράτος, το οποίο ευλόγως θα διερωτηθεί ποια καταχώρηση θα αναγνωρίσει.

¹³⁷Mayer Pierre, Les methodes de la reconnaissance en droit international prive, Droit international prive: esprit et mélanges en l' honneur de Paul Lagarde, Dalloz 2005, σελ 573.

¹³⁸Lagarde Paul, La reconnaissance mode d'emploi, Vers de nouveaux équilibres entre ordres juridiques - Liber amicorum Hélène Gaudemet-Tallon, Dalloz, 2008, σελ. 491.

Ακόμα, στην περίπτωση κατά την οποία παρατηρείται διάσταση μεταξύ μίας δικαστικής απόφασης και μίας νομικής κατάστασης, που προέρχονται από διαφορετικές έννομες τάξεις, αφορούν όμως την ίδια βιοτική σχέση, το πρόβλημα είναι εντονότερο. Εάν, δηλαδή, μία καταχωρημένη συμβίωση που συνήφθη σε ένα κράτος και στη συνέχεια ακυρώθηκε δικαστικά σε ένα άλλο, χρήζει αναγνώρισης σε ένα τρίτο κράτος, το τελευταίο έρχεται αντιμέτωπο με δύο αντίθετες υποχρεώσεις, επειδή η τήρηση της μίας παραβιάζει την άλλη. Λύση στο πρόβλημα αυτό υποστηρίζεται ότι αποτελεί η αναγνώριση από το τελευταίο αυτό κράτος της τελευταίας πράξης, ήτοι της δικαστικής απόφασης¹³⁹.

Αποτύπωση της μεθόδου αναγνώρισης στο σύμφωνο συμβίωσης

Καθώς οι δικαιοίκες αντιλήψεις σχετικά με τις ελεύθερες ενώσεις ποικίλουν στα κράτη της Ευρώπης αλλά και εκτός των ευρωπαϊκών συνόρων, ο θεσμός του συμφώνου συμβίωσης θα πρέπει να αντιμετωπιστεί και στο πλαίσιο της μεθόδου της αναγνώρισης. Τα θεμέλια της επέκτασης της μεθόδου της αναγνωρίσεως και στις νομικές καταστάσεις, έχουν γίνει ήδη γνωστά στο χώρο του ευρωπαϊκού δικαίου, αφενός μέσω της ευρωπαϊκής νομοθεσίας, αφετέρου μέσω των δικαστικών αποφάσεων¹⁴⁰. Σύμφωνα με τη θεώρηση του ευρωπαϊκού δικαίου αποτελεί δικαίωμα κάθε πολίτη κράτους της Ε.Ε., η αναγνώριση κάθε στοιχείου που είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένο με την προσωπική του κατάσταση, όπως είναι και το γεγονός ότι έχει συνάψει κάποιο σύμφωνο συμβίωσης.

Επί του συμφώνου συμβίωσης, καταλυτική σημασία έχει η διαπίστωση της αντιμετώπισης και αναγνώρισης του από τα ευρωπαϊκά κράτη. Σκόπιμη κρίνεται η αναφορά στις ρυθμίσεις διαφόρων ευρωπαϊκών εννόμων τάξεων. Παρά το γεγονός ότι υπάρχουν κοινά χαρακτηριστικά στην καταχωρημένη συμβίωση ανά την Ευρώπη, οι έντονες διαφορές μεταξύ τους δημιουργούν προβληματισμούς σχετικά με τη δυνατότητα αναγνωρίσεως όχι μόνο της σχέσης αλλά και των εννόμων αποτελεσμάτων που αυτή παράγει στη χώρα κατάρτισης.

Αρχικά, στην Φινλανδία¹⁴¹ ο νομοθέτης αναφέρει πως ένα σύμφωνο συμβίωσης, το οποίο έχει καταρτιστεί στην αλλοδαπή ανάμεσα σε ομόφυλους αναγνωρίζεται, εφόσον αυτό δεν προσκρούει στη δημόσια τάξη. Ωστόσο η αναγνώριση του δεν μπορεί να απονέμει στα μέρη περισσότερες έννομες συνέπειες από όσες προσφέρει το ημεδαπό σύμφωνο, ενώ στην αντίθετη περίπτωση που το αλλοδαπό σύμφωνο προβλέπει λιγότερες συνέπειες σε σχέση με το φινλανδικό, η αναγνώριση του δεν συνεπάγεται και την

¹³⁹Lagarde Paul, La reconnaissance mode d'emploi, Vers de nouveaux équilibres entre ordres juridiques - Liber amicorum Hélène Gaudemet-Tallon, Dalloz, 2008, σελ. 492-493.

¹⁴⁰Ο.π., σελ. 484-488.

¹⁴¹De Groot Gerard-Ren'e, Private International Law Aspects relating to homosexual couples, EJCL, VOL. 11.3, 2007, σελ. 24-25.

κατοχύρωση με τις έννομες συνέπειες που προβλέπονται από αυτό. Σχετικά με τους γάμους ομόφυλων, οι οποίοι τελούνται στο εξωτερικό, το φινλανδικό δίκαιο δεν μπορεί να τους αναγνωρίσει παρά μόνο ως ομόφυλο σύμφωνο συμβίωσης. Συνεχίζοντας, το γερμανικό δίκαιο προβλέπει την αναγνώριση των αλλοδαπών συμφώνων συμβίωσης, εφόσον συμφωνούν με τις προϋποθέσεις που τίθενται από την *lex loci registrationis*. Και σε αυτή την έννομη τάξη, ο νομοθέτης δεν επιθυμεί να αποδώσει περισσότερα έννομα αποτελέσματα στο αλλοδαπό σύμφωνο από αυτά που αποκτούν τα μέρη καταρτίζοντας το γερμανικό σύμφωνο συμβίωσης¹⁴². Τέλος οι γάμοι μεταξύ ομόφυλων δεν αναγνωρίζονται ως αντίθετοι προς τη δημόσια τάξη. Ακόμα, στη Σουηδία, η αναγνώριση αλλοδαπού συμφώνου συμβίωσης ρυθμίζεται από τους κανόνες που διέπουν την αναγνώριση ενός αλλοδαπού γάμου. Η αναγνώριση δηλαδή εν προκειμένω είναι δυνατή εφόσον, το σύμφωνο συμβίωσης είναι έγκυρο κατά τη *lex loci registrationis*. Ως εκ τούτου η αναγνώριση των εννόμων αποτελεσμάτων εξαρτάται από τον κανόνα σύγκρουσης του σουηδικού ιδιωτικού διεθνούς που υποδεικνύει το εφαρμοστέο δίκαιο στις έννομες συνέπειες του γάμου.

Η κατάσταση μεταβάλλεται σε χώρες οι οποίες αντιμετωπίζουν διαφορετικά την ελεύθερη συμβίωση. Συγκεκριμένα, στο Βέλγιο, σε αντίθεση με τα κράτη που έχουν υιοθετήσει το σκανδιναβικό μοντέλο συμφώνου, δεν αποδίδονται οι έννομες συνέπειες του γάμου στην ελεύθερη συμβίωση. Μετά από σχετικές ρυθμίσεις, προβλέφθηκε ότι θα αναγνωρίζεται ως έγγαμη συμβίωση, οι θεσμοί εκείνοι οι οποίοι απαιτούν την τήρηση προϋποθέσεων και διαδικασιών όμοιων με αυτές του γάμου. Πρόβλημα δημιουργείται εν προκειμένω σχετικά με το ολλανδικό σύμφωνο συμβίωσης, καθόσον λογίζεται ότι δεν πληροί τις προδιαγραφές που ορίζονται σχετικά από τη νομοθεσία του Βελγίου, καθώς αφενός προβλέπεται και για ετερόφυλα ζευγάρια, αφετέρου ο τρόπος λύσης του διαφέρει από αυτόν που προβλέπεται για τον γάμο. Συνεπώς ολλανδικό σύμφωνο μεταξύ ομόφυλων κι ετερόφυλων θα αναγνωρίζεται στο Βέλγιο ως ελεύθερη ένωση χωρίς τα έννομα αποτελέσματα του γάμου. Επιπλέον σχετικά με το δίκαιο που θα διέπει το αναγνωρισμένο ως γάμο σύμφωνο, το Βέλγιο ορίζει πως αυτό θα είναι οι κανόνες σύγκρουσης που διέπουν τον γάμο¹⁴³.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η περίπτωση της Ολλανδίας, η οποία περιλαμβάνει κανόνες σύγκρουσης, στους οποίους ορίζονται κάποια κριτήρια σχετικά με το τι θεωρείται σύμφωνο συμβίωσης στη χώρα. Σχετικά αναφέρονται η κατάρτιση του θεσμού ενώπιον αρμόδιας αρχής, η αποκλειστικότητα, ήτοι να μην υπάρχει άλλο σύμφωνο συμβίωσης ή γάμος, οι υποχρεώσεις που γεννώνται να είναι όμοιες με αυτές του γάμου και την

¹⁴² Lagarde Paul, Loi du 16 février 2011 relative à l'élimination de la discrimination à l'égard des unions homosexuelles: Partenariats, RevCrDIP 2001, p.772.

¹⁴³ Wautelet Patrick, Private International Law aspects of same-sex marriages and partnerships in Europe: divided we stand? Legal Recognition of Same-sex Relationships in Europe, Intersentia 2012, σελ. 31.

ύπαρξη συμβίωσης. Ωστόσο αμφιβολίες γεννώνται σχετικά με την ερμηνεία των κριτηρίων αυτών καθώς σε μία ερμηνευτική εγκύκλιο αναφέρθηκε πως στην κατηγορία αυτή εντάσσονται τόσο το γαλλικό όσο και το βελγικό μοντέλο. Τέλος, ιδιαίτερης μνείας χρήζει η περίπτωση του Ηνωμένου Βασιλείου, το οποίο ορίζει πως στα πλαίσια του Civil Partnership Act θα αναγνωρίζονται μόνο οι ενώσεις οι οποίες έχουν συναφθεί μεταξύ ομόφυλων ζευγαριών, τα οποία δε συνδέονται με κάποιο άλλο σύμφωνο ή γάμο. Επιπλέον ως τέτοιας μορφής συμβίωση θα αναγνωρίζει όχι μόνο τις ενώσεις στις οποίες τα μέρη αναγνωρίζονται απλώς ως σύντροφοι, αλλά και όσες προσφέρουν τα αποτελέσματα του γάμου, συμπεριλαμβανομένων και των γάμων μεταξύ ομόφυλων ζευγαριών. Σχετικά με το σύμφωνο που έχει συναφθεί από ετερόφυλα ζευγάρια, είτε θα εφαρμόζονται αναλογικά οι διατάξεις περί γάμου είτε δεν θα αναγνωρίζονται λόγω αντίθεσης τους στη δημόσια τάξη¹⁴⁴.

Παρά το γεγονός ότι η αναγνώριση αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του ευρωπαϊκού δικαίου, κάθε χώρα θέτει τις δικές της προϋποθέσεις σχετικά με την αναγνώριση του θεσμού της ελεύθερης συμβίωσης αλλά και με τις έννομες συνέπειες που θα αναγνωρίσει για τα ενδιαφερόμενα πρόσωπα. Όπως διαγράφηκε και από τα παραδείγματα που παρατέθηκαν, η κάθε χώρα ακολουθεί τη δική της προσέγγιση σχετικά με τα έννομα αποτελέσματα που αναπτύσσονται στην έννομη τάξη της. Μία πρώτη προσέγγιση είναι αυτή του Βελγίου, η οποία φαίνεται να βασίζεται στη *lex loci registrationis*. Κατά τη λύση αυτή γίνεται δεκτό ότι εφόσον στη χώρα καταχώρισης του συμφώνου, αυτό αφενός καταχωρηθεί έγκυρα, αφετέρου αντιμετωπίζεται ως έγγαμη συμβίωση, θα αναγνωρισθεί και στο Βέλγιο με τις ίδιες συνέπειες¹⁴⁵. Σε γενικές γραμμές τα κράτη δεν επιτρέπουν στον κανόνα αυτό να διέπει κάθε έννομη συνέπεια. Ο κίνδυνος δε από αυτή την προσέγγιση εντοπίζεται στις περιπτώσεις που η *lex loci registrationis*, η οποία διέπει την αναγνωρισμένη συμβίωση, προϋποθέτει για τη λύση της την ύπαρξη μιας αρχής, η οποία στο κράτος αναγνώρισης δεν υφίσταται.

Επόμενη προσέγγιση σχετικά με το δίκαιο που θα διέπει την αναγνώριση είναι η *lex fori*. Την προσέγγιση αυτή ακολουθεί το Ηνωμένο Βασίλειο, το οποίο όπως αναφέρθηκε θα αναγνωρίζει ως *civil partnership*, συμπεριλαμβανομένων των εννόμων αποτελεσμάτων που αυτό προσφέρει, κάθε άλλη μορφή συμβίωσης όπως και τους ομόφυλους γάμους¹⁴⁶. Η προσέγγιση αυτή ακολουθείται ομοίως στη Γερμανία και τη Φινλανδία, όπως έγινε αντιληπτό από τα ανωτέρω, όπου τα αλλοδαπά σύμφωνα συμβίωσης δεν αναπτύσσουν περισσότερες έννομες συνέπειες από τα ημεδαπά.

¹⁴⁴Curry-Summer Ian, Same-sex relationships in Europe: trends towards tolerance?, Amsterdam L.F. 2011, σελ. 70.

¹⁴⁵Wautelet Patrick, Private International Law aspects of same-sex marriages and partnerships in Europe: divided we stand? Legal Recognition of Same-sex Relationships in Europe, Intersentia 2012, σελ. 28-29.

¹⁴⁶Lagarde Paul, La reconnaissance mode d'emploi, Vers de nouveaux équilibres entre ordres juridiques - Liber amicorum Hélène Gaudemet-Tallon, Dalloz, 2008, σελ. 495.

Οι διαφορετικές δικαιοτικές αντιλήψεις σχετικά με τις ελεύθερες συμβιώσεις αλλά κυρίως σχετικά με τα δικαιώματα που δύνανται να αποκτήσουν τα ομόφυλα ζευγάρια μέσω των καταχωρημένων συμβιώσεων, είναι σχεδόν βέβαιο ότι θα τους δημιουργήσουν προβλήματα, διότι με την ελεύθερη κυκλοφορία τους στην Ευρώπη κινδυνεύουν να απολέσουν σημαντικά δικαιώματα, τα οποία νομίμως και εγκύρως απέκτησαν στο κράτος κατάρτισης του συμφώνου, γεγονός που υπάρχει μεγάλη δυνατότητα να συμβεί και στα παντρεμένα ομόφυλα ζευγάρια.

Καταδεικνύεται έτσι ότι η ανυπαρξία κοινών αντιλήψεων σχετικά με το θεσμό του συμφώνου συμβίωσης μπορεί να οδηγήσει σε εντελώς παράλογα αποτελέσματα, αφού οι ρυθμίσεις που προβλέπονται στα εκάστοτε έννομα κράτη είναι μεν εν γένει κοινές, έχουν δε σημαντικότερες διαφορές. Ακόμα και στο σημείο αυτό αποδεικνύεται ότι πρέπει να υπάρξει μία ενιαία ρύθμιση σχετικά με το θεσμό του συμφώνου συμβίωσης, ώστε σε περίπτωση που εντοπίζονται στοιχεία αλλοδαπότητας να μην ελλοχεύει ο κίνδυνος της ανασφάλειας που θα προκύψει από τη μη αναγνώριση της αλλοδαπής ρύθμισης.

Κεφάλαιο II.

Ο ρόλος της Διεθνούς Επιτροπής για την προσωπική κατάσταση

Η αναγνώριση των συμφώνων συμβίωσης απασχόλησε ιδιαίτερα το νομικό κόσμο, σημαντικό ρόλο δε διαδραμάτισαν η ανομοιογένεια στην αντιμετώπιση του θεσμού, η προσδοκώμενη ασφάλεια δικαίου και η αποφυγή δημιουργίας χωλών σχέσεων. Τα προαναφερόμενα αποτέλεσαν την αφορμή ώστε να υπάρξουν πολλές συζητήσεις για την ενιαία αντιμετώπιση του ζητήματος και την εύρεση κοινών και αποδεκτών λύσεων. Ειδικότερα, με την προβληματική αυτή ασχολήθηκε η Διεθνής Επιτροπή για την Προσωπική Κατάσταση (International Commission in Civil Status) το έργο της οποίας απέδωσε καρπούς το 2007, οπότε και εξέδωσε μία διεθνή σύμβαση σχετικά με την αναγνώριση των συμφώνων συμβίωσης (Convention on the Recognition of Registered Partnerships).

Η Διεθνής Επιτροπή για την Προσωπική Κατάσταση είναι ένας διακυβερνητικός οργανισμός, διακηρυγμένος στόχος του οποίου είναι η προώθηση της διεθνούς συνεργασίας σε ζητήματα προσωπικής κατάστασης, καθώς και να βελτιώσει τη λειτουργικότητα των εθνικών αρχών προσωπικής κατάστασης. Με γνώμονα τα παραπάνω, ενημερώνει συνεχώς έναν ενημερωτικό και νομολογιακό φάκελο, ενισχύει τα κράτη με τις καθοδηγήσεις της, πραγματοποιεί νομικές έρευνες αλλά και τεχνικού περιεχομένου, επιμελείται των εκδόσεων και εργάζεται για την κατάρτιση Συμβάσεων και Συστάσεων. Τα κράτη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να προωθούν το έργο της Επιτροπής και να συνεργάζονται με τα υπόλοιπα κράτη – μέλη, μέσω του Γενικού Γραμματέα.

Εντός του ανωτέρω περιγραφόμενου κύκλου εργασιών, εξεδόθη και η Διεθνής Σύμβαση για την αναγνώριση των Συμφώνων Συμβίωσης, η οποία περιέχει και περισσότερο τεχνικής φύσεως ζητήματα, ένα από αυτά δε αφορά τα πιστοποιητικά προσωπικής κατάστασης που θα πρέπει να χορηγούνται στους συμβιούντες.

Η Σύμβαση ξεκινά με έναν ορισμό του συμφώνου συμβίωσης, τονίζοντας ότι πρόκειται για δέσμευση προς κοινή συμβίωση (*vie commune*) ανάμεσα σε δύο πρόσωπα ανεξάρτητα από το φύλο τους, η συμβίωση αυτή θα πρέπει να καταχωρίζεται σε δημόσια αρχή, η κατάρτισή της δε αποκλείει το γάμο. Στην Αιτιολογική Έκθεση αναφέρεται ότι ως τέτοια αναγνωρίζονται τόσο τα σύμφωνα που λειτουργούν ως οιονεί γάμος στις κάτω Χώρες, τη Γερμανία, το Ηνωμένο Βασίλειο και την Ελβετία, όσο και αυτά που δεν επιφέρουν τέτοιου είδους αποτελέσματα, όπως αυτό της Γαλλίας, του Βελγίου, του Λουξεμβούργου. Με βάση τον ορισμό αυτό, στο επόμενο άρθρο ορίζεται ότι ακόμα και εάν ένα σύμφωνο καταρτισθεί σε ένα κράτος, το οποίο δεν είναι συμβαλλόμενο στην υπό κρίση Σύμβαση, αναγνωρίζεται ως έγκυρο στα συμβαλλόμενα κράτη. Ο βασικός κανόνας δηλαδή που περιέχει η Σύμβαση αφορά την αναγνώριση από τα συμβαλλόμενα κράτη μίας ελεύθερης συμβίωσης που έχει συναφθεί σε ένα άλλο κράτος ως έγκυρη, καθώς επίσης και την αναγνώριση των εννόμων συνεπειών που επέρχονται σε σχέση με την προσωπική κατάσταση των μερών.

Αναφορικά με την αναγνώριση των εννόμων αποτελεσμάτων των διαφόρων συμφώνων συμβίωσης η Διεθνής Σύμβαση περιέχει τρία άρθρα. Το άρθρο 3 ορίζει πως αναγνωρίζονται τα αποτελέσματα που αφορούν στην προσωπική κατάσταση των μερών και τα οποία αναφέρονται στα άρθρα 4 έως 6¹⁴⁷.

Σε γενικές γραμμές δεν υπάρχει κάποιος περιορισμός στον ανωτέρω κανόνα της αναγνώρισης, ωστόσο θα πρέπει να επισημανθούν δύο παράμετροι: α) αναγνωρίζονται μόνο οι έννομες συνέπειες που σχετίζονται με την προσωπική κατάσταση των μερών, αποκλεισμένων των υπολοίπων. Για παράδειγμα, η αναγνώριση της υποχρέωσης διατροφής, της κληρονομικής διαδοχής, του επωνύμου των τέκνων δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της Σύμβασης¹⁴⁸, β) Η αναγνώριση αφορά μόνο τις έννομες συνέπειες που

¹⁴⁷ Σε σχέση με τα προς αναγνώριση έννομα αποτελέσματα, όπως αυτά αναφέρονται τόσο στο άρθρο 3 όσο και στο άρθρο 6, στην Αιτιολογική Έκθεση τονίζεται πως δεν αφορούν κάθε είδους αποτελέσματα, παρά μόνο όσα σχετίζονται με την προσωπική κατάσταση των προσώπων. Αναφέρεται χαρακτηριστικά πως: «(art.3) *Son interet est de montrer que les effets du partenariat dont la Convention impose la reconnaissance sont uniquement les effets en matiere civil mentionnes aux articles 4 a 6. La reconnaissance des autres effets possibles du partenariat, comme l'obligation alimentaire, la vocation successorale ou encore l'effet sur le nom du ou des enfants de l'un des partenaires, est en dehors du champ d'application de la Convention*». Επομένως η Διεθνής Σύμβαση για την αναγνώριση των συμφώνων συμβίωσης αφορά μόνο στις έννομες συνέπειες που απορρέουν από την προσωπική κατάσταση των μερών.

¹⁴⁸ Σελ. 2 της Αιτιολογικής Έκθεσης της Σύμβασης για την αναγνώριση της Καταχωρημένης Συμβίωσης.

αποκλειστικά προβλέπονται από το κράτος της αναγνώρισης¹⁴⁹. Ακόμα δηλαδή και η κλασική συνέπεια μιας ελεύθερης συμβίωσης, που είναι η απαγόρευση σύναψης γάμου ή άλλης ελεύθερης συμβίωσης με τρίτο πρόσωπο, τελεί υπό την προϋπόθεση της ύπαρξης σχετικής πρόβλεψης στο δίκαιο του κράτους καταχώρησης της συμβίωσης.

Σχετικά με την αναγνώριση του επώνυμου των συμβαλλομένων μερών¹⁵⁰, η Σύμβαση τάσσεται υπέρ της αναγνώρισης των συμφωνηθέντων σχετικά από τα μέρη. Η μοναδική προϋπόθεση που τίθεται αφορά την εξωτερική της συμφωνίας αυτής, η οποία θα πρέπει να έχει γίνει είτε στο συμβαλλόμενο κράτος, του οποίου την ιθαγένεια έχει ένα τουλάχιστον από τα συμβαλλόμενα μέρη, είτε στο συμβαλλόμενο κράτος όπου τα μέρη έχουν την κοινή συνήθη διαμονή τους¹⁵¹.

Ομοίως ρυθμίζεται και το ζήτημα του επώνυμου των πρώην συντρόφων, μετά τη λύση του συμφώνου συμβίωσης, ανεξάρτητα από τον τρόπο που αυτή λύθηκε, είτε δηλαδή λύθηκε δικαστικά είτε με δήλωση των μερών. Έτσι, προβλέπεται η αναγνώριση της δήλωσης της επιθυμίας του πρώην συντρόφου να διατηρήσει το επώνυμο που έφερε κατά τη διάρκεια της συμβίωσης, καθώς και να ανακτήσει το επώνυμο που είχε πριν τη σύναψη του συμφώνου συμβίωσης, αρκεί να έχει δηλώσει τούτο ρητά σε κάποιο από τα ανωτέρω αναφερόμενα κράτη¹⁵².

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει το άρθρο 6, το οποίο αφορά στην καταχώρηση ενός συμφώνου συμβίωσης σε περισσότερα κράτη. Χαρακτηριστικά αναφέρει πως εάν τα ίδια πρόσωπα καταχωρούν την ένωση τους σε περισσότερα κράτη, τα έννομα αποτελέσματα που περιγράφονται στα άρθρα 4 και 5 της Σύμβασης και αφορούν στην προσωπική κατάσταση των συμβαλλομένων μερών αναγνωρίζονται, ακόμα και εάν δεν προβλέπονται στο δίκαιο των χωρών αυτών. Στο σημείο αυτό εμφανίζεται μία σωρευτική λύση σχετικά με την κατάρτιση διαδοχικών συμφώνων συμβίωσης, την οποία υιοθετεί η Διεθνής Σύμβαση. Τα ανωτέρω, γίνονται πιο κατανοητά με την παράθεση δύο παραδειγμάτων. Πρώτη περίπτωση αποτελεί αυτή κατά την οποία τα συμβαλλόμενα μέρη μεταβαίνουν από ένα σύμφωνο-σύμβαση σε ένα σύμφωνο-γάμο, όπου και τα δικαιώματα του δεύτερου συμφώνου θα αναγνωριστούν. Στην αντίστροφη όμως περίπτωση, κατά την οποία τα μέρη θα πραγματοποιήσουν πέρασμα από ένα σύμφωνο-γάμο σε ένα σύμφωνο-σύμβαση, εφόσον τα μέρη δεν έχουν λύσει το πρώτο σύμφωνο, οφείλουν να αναγνωριστούν και οι συνέπειες του δεύτερου συμφώνου, χωρίς να χάνονται αυτές του πρώτου. Δικαιολογητικός λόγος του άρθρου αυτού είναι το γεγονός ότι η κατάρτιση του δεύτερου συμφώνου δεν γίνεται για να παύσει να ισχύει το

¹⁴⁹ Άρθρο 4 της Σύμβασης.

¹⁵⁰ Άρθρο 5 της Σύμβασης.

¹⁵¹ Ακόμα, δηλαδή, και εάν κανένας από τους συμβαλλόμενους δεν έχει την ιθαγένεια του κράτους αυτού της συνήθους διαμονής, σελ. 2 της Αιτιολογικής Έκθεσης.

¹⁵² Τα κράτη αυτά είναι αφενός αυτό του οποίου την ιθαγένεια έχει ένα τουλάχιστον από τα συμβαλλόμενα μέρη, αφετέρου το κράτος όπου τα μέρη έχουν την κοινή συνήθη διαμονή τους.

πρώτο, αλλά προκειμένου να εξασφαλιστούν τα συμβαλλόμενα μέρη εάν αυτό δεν αναγνωρισθεί¹⁵³.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειωθεί ότι η υποχρέωση προς αναγνώριση των συμφώνων συμβίωσης δεν είναι απόλυτη. Στο άρθρο 7 της Διεθνούς Σύμβασης αναφέρεται πως τα συμβαλλόμενα κράτη έχουν τη δυνατότητα να μην αναγνωρίζουν ένα σύμφωνο συμβίωσης όταν συντρέχουν συγκεκριμένοι λόγοι, οι οποίοι προβλέπονται περιοριστικά και είναι οι εξής:

α) η ύπαρξη συγγένειας ή άλλου είδους σχέσης μεταξύ των μερών. Ο βαθμός συγγένειας που απαιτείται ώστε να δικαιολογείται η μη αναγνώριση είναι αυτός που στο κράτος αναγνώρισης συνιστά κώλυμα για τη σύναψη ενός συμφώνου ή ενός γάμου.

β) ένα προϋπάρχον σύμφωνο ή ένας προϋπάρχων γάμος, που δεν έχει ακόμα λυθεί ή ακυρωθεί. Μια εξαίρεση που παρατηρείται στο κώλυμα αυτό αφορά την περίπτωση κατά την οποία η σύναψη ενός νέου συμφώνου συμβίωσης ισοδυναμεί *ipso iure* με την αυτόματη λύση της προγενέστερης, κατά το δίκαιο του τόπου που έχει καταχωρηθεί η πρώτη σχέση.

γ) η μη συμπλήρωση του ελάχιστου ορίου ηλικίας από ένα τουλάχιστον των συμβαλλομένων μερών που απαιτείται στο κράτος αναγνώρισης για τη σύναψη ενός συμφώνου ή σε περίπτωση που το κράτος αυτό δεν κατοχυρώνει το θεσμό νομικά, η μη συμπλήρωση του ορίου ηλικίας που απαιτείται για τη συμπλήρωση του ελάχιστου ορίου ηλικίας που απαιτείται, κατά το δίκαιο του κράτους αναγνώρισης για την έγκυρη σύναψη του γάμου.

δ) η έλλειψη ελεύθερης συναίνεσης ως προς τη σύναψη της σχέσης καταχωρημένης συμβίωσης σε ένα τουλάχιστον από τα συμβαλλόμενα μέρη ή ακόμα και η έλλειψη διανοητικής ικανότητας ενός από τους συμβαλλομένους ως προς την έγκυρη δήλωση βουλήσεως.

ε) η έλλειψη οποιουδήποτε συνδέσμου ιθαγένειας ή συνήθους διαμονής μεταξύ ενός τουλάχιστον από τα μέρη και του κράτους κατάρτισης του συμφώνου συμβίωσης.

Κρίσιμος χρόνος για την έρευνα σχετικά με τον εάν συντρέχουν τα κωλύματα αυτά, είναι ο χρόνος κατά τον οποίο τα μέρη εξέφρασαν τη δήλωση βούλησής τους ενώπιον της αρμόδιας αρχής και όχι ο χρόνος κατά τον οποίο πραγματοποιήθηκε η καταχώρηση¹⁵⁴.

Ένα ακόμα κώλυμα αναφορικά με την αναγνώριση της ελεύθερης συμβίωσης είναι η αντίθεση της σχέσης αυτής προς τη δημόσια τάξη του κράτους αναγνώρισης. Το τελευταίο κράτος έχει τη δυνατότητα να αρνηθεί την αναγνώριση της εν λόγω σχέσης δικαιολογώντας την επιλογή αυτή ως ανωτέρω. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα εφαρμογής του κωλύματος αυτού συνιστά ένα εικονικό σύμφωνο συμβίωσης, το οποίο συνήφθη αποκλειστικά

¹⁵³ Σελ. 18 της Αιτιολογικής Έκθεσης της Σύμβασης και Lagarde Paul, *La reconnaissance mode d'emploi, Vers de nouveaux équilibres entre ordres juridiques - Liber amicorum Hélène Gaudemet-Tallon*, Dalloz, 2008, σελ. 491.

¹⁵⁴ Αυτό διότι η καταχώρηση της συμβίωσης έχει δηλωτικό και όχι συστατικό χαρακτήρα.

και μόνο για το σκοπό της απόκτησης του δικαιώματος διαμονής στο εν λόγω κράτος¹⁵⁵.

Συνοψίζοντας, υποχρεωτική είναι για τα συμβαλλόμενα κράτη η αναγνώριση της λύσης ή της ακύρωσης ενός συμφώνου συμβίωσης, που έγινε ή αναγνωρίστηκε σε κράτος το οποίο δεν είναι συμβαλλόμενο στη Σύμβαση. Σημασία έχουν εν προκειμένω, ως προς την αναγνώριση της λύσης της εν λόγω σχέσης, οι ρυθμίσεις του ουσιαστικού δικαίου του κράτους στο οποίο έλαβε χώρα η καταχώριση. Στην περίπτωση των διαδοχικών καταχωρήσεων, η λύση της μίας εξ αυτών δεν επιφέρει αυτομάτως τη λύση και των υπολοίπων, αλλά εναπόκειται στο εσωτερικό δίκαιο του κράτους όπου έχει γίνει η εκάστοτε καταχώριση να εκτιμήσει εάν η λύση μιας σχέσης που έχει καταχωρηθεί σε ένα άλλο κράτος θα επηρεάσει τη σχέση που έχει καταχωρηθεί σε αυτό ή όχι. Για παράδειγμα, η λύση ενός συμφώνου συμβίωσης που επέρχεται με μονομερή δήλωση από το ένα συμβαλλόμενο μέρος δεν επιφέρει και τη λύση της σχέσης αυτής σε ένα άλλο κράτος, το δίκαιο του οποίου δεν αρκείται σε αυτόν τον τρόπο λύσης, αλλά απαιτεί για τη λύση την έκδοση δικαστικής απόφασης. Ωστόσο, διατηρείται ενεργό το δικαίωμα ενός κράτους να αρνηθεί την αναγνώριση της λύσης ή ακύρωσης ενός συμφώνου συμβίωσης, παρά τη γενική υποχρέωση αναγνώρισης, όταν η λύση ή ακύρωση της εν λόγω σχέσης αντίκειται προδήλως στη δημόσια τάξη του κράτους αυτού.

Ιδιαίτερη σημασία έχει το άρθρο 15 της Σύμβασης, το οποίο προβλέπει την αναγνώριση του εγκύρου και των συνεπειών ενός συμφώνου συμβίωσης που είχε συναφθεί πριν από την έναρξη ισχύος της Σύμβασης, η αναγνώριση δε αυτή θα υπόκειται στους όρους και στις προϋποθέσεις που ορίζονται στο ανωτέρω άρθρο. Παρά ταύτα, εδώ υπάρχει μία εξαίρεση στην αναγνώριση αυτή: το έγκυρο της σύστασης και οι συνέπειες ενός συμφώνου δεν αναγνωρίζονται, εάν η αναγνώριση αυτή θα επέφερε αμφισβητήσεις σχετικά με την εγκυρότητα προγενέστερων από τη θέση σε ισχύ της Σύμβασης πράξεων. Δηλαδή, εάν πριν τη θέση σε ισχύ της Σύμβασης ένα πρόσωπο που είχε συνάψει ένα σύμφωνο συμβίωσης, συνήπτε και γάμο με ένα τρίτο πρόσωπο σε ένα κράτος, το οποίο ήταν συμβαλλόμενο στη Σύμβαση, ο γάμος αυτός θα ήταν έγκυρος κατά τη σύναψή του, σύμφωνα με το δίκαιο του κράτους όπου πραγματοποιήθηκε, διότι το τελευταίο αυτό κράτος δεν αναγνώριζε τη προϋφιστάμενη σχέση συμβίωσης αλλά και ούτε το κώλυμα σύναψης γάμου που παραγόταν από αυτήν. Η εξαίρεση αυτή επομένως, δημιουργεί ένα τεκμήριο υπέρ της διατήρησης του γάμου, ο οποίος δε μπορεί να αμφισβητηθεί αναδρομικά επειδή τέθηκε αργότερα σε ισχύ η Διεθνής Σύμβαση στο εν λόγω κράτος, η μόνη σχέση δε που θα εξακολουθήσει να θεωρείται έγκυρη θα είναι ο γάμος¹⁵⁶.

Συμπερασματικά, η Διεθνής Σύμβαση για την Αναγνώριση της καταχωρημένης συμβίωσης (Convention on the recognition of registered

¹⁵⁵ Σελ. 6 της Αιτιολογικής Έκθεσης.

¹⁵⁶ Σελ. 9 της Αιτιολογικής Έκθεσης της Σύμβασης.

partnerships) υιοθετεί τον κανόνα της *lex loci registrationis* διότι ορίζει ότι τα κράτη πρέπει να αναγνωρίζουν τόσο το ίδιο το σύμφωνο όσο και τις έννομες συνέπειες αυτού, όπως αυτές διατυπώνονται στη χώρα προέλευσης του. Η επικύρωση της εν λόγω Σύμβασης έχει γίνει μόνο από την Πορτογαλία την 01-10-2008 και από την Ισπανία την 23-07-2009, ενώ η Ελλάδα παρά το γεγονός ότι συμμετέχει στην Διεθνή Επιτροπή για την Προσωπική Κατάσταση, δεν την έχει υπογράψει ακόμα

Ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Τα τελευταία χρόνια ολοένα και περισσότερο γίνονται προσπάθειες στον ευρωπαϊκό χώρο για την εφαρμογή ενιαίων λύσεων και εν γένει ενοποίησης σε θέματα οικογενειακού δικαίου. Δε πρέπει βέβαια να λησμονείται ότι η αρμοδιότητα της Ε.Ε. δεν δύναται να επεκταθεί σε ζητήματα ουσιαστικού δικαίου, ωστόσο βάσει του άρθρου 67 παρ. 1 ΣΛΕΕ έχει τη δυνατότητα να λάβει τα κατάλληλα μέτρα προκειμένου να εξασφαλίσει ελευθερία, ασφάλεια και δικαιοσύνη¹⁵⁷. Με τη δυναμική βέβαια που διαθέτει το ευρωπαϊκό δίκαιο μπορεί να κατοχυρώσει τις διάφορες μορφές οικογενειακών ενώσεων και να εξασφαλίσει την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων¹⁵⁸. Άλλωστε, μετά από αναφορές που άσκησαν κυρίως ομόφυλα ζευγάρια στο Συμβούλιο της Ευρώπης και στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, σχετικά με την κατοχύρωση των δικαιωμάτων τους και την αναγνώριση των σχέσεων τους σε όλα τα κράτη-μέλη της Ε.Ε., ψηφίστηκε η σύσταση 1474/2000¹⁵⁹, με την οποία το Συμβούλιο της Ευρώπης καλεί τα κράτη-μέλη να εξασφαλίσουν την ίση μεταχείριση των ομόφυλων προσώπων με τα ετερόφυλα και να κατοχυρώσουν νομοθετικά το θεσμό της καταχωρημένης συμβίωσης.

Εξελίξεις σχετικά με την αναγνώριση του συμφώνου συμβίωσης στον Ευρωπαϊκό χώρο

Όπως προαναφέρθηκε, στο χώρο του ευρωπαϊκού δικαίου παρατηρούνται ολοένα και περισσότερες προσπάθειες ενοποίησης σε ζητήματα οικογενειακού δικαίου. Σημαντική είναι ωστόσο η έλλειψη ενός νομοθετήματος, το οποίο να ρυθμίζει ειδικά την αναγνώριση των καταχωρημένων συμβιώσεων μεταξύ των κρατών – μελών¹⁶⁰. Δεν είναι

¹⁵⁷ Άρθρο 67 (πρώην άρθρο 61 της ΣΕΚ και πρώην άρθρο 29 της ΣΕΕ) «1. Η Ένωση συγκαροτεί χώρο ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης, με σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων και των διαφορετικών νομικών συστημάτων και παραδόσεων των κρατών μελών.»

¹⁵⁸ Kessler Guillaume, *Les partenariats enregistrés en droit international privé*, L.G.D.J, 2004, σελ. 250.

¹⁵⁹ Διαθέσιμη στον ιστότοπο

http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/Publications/LGBT_en.pdf, σελ. 92.

¹⁶⁰ Βλ κατωτέρω υποσημείωση 170.

αμελητέες οι αντιδράσεις που σημειώνονται κατά καιρούς σχετικά με την αρμοδιότητα της Ε.Ε. να ρυθμίσει θέματα οικογενειακού δικαίου. Προς υποστήριξη αυτών προβάλλεται το επιχείρημα ότι η έλλειψη ενιαίων κανόνων σύγκρουσης σε θέματα οικογενειακού διεθνούς δικαίου δεν επηρεάζει την εσωτερική αγορά της ένωσης, αρά δεν υπάρχει καν αρμοδιότητα της Ε.Ε. για το συγκεκριμένο ζήτημα, καθώς επίσης και ότι το κάθε κράτος-μέλος έχει συγκεκριμένες πολιτισμικές και κοινωνικές ιδιαιτερότητες, οι οποίες αποτυπώνονται κυρίως σε θέματα οικογενειακού δικαίου και δε μπορούν να συνιστούν αποτέλεσμα μίας ενιαίας νομοθετικής πολιτικής¹⁶¹.

Οι θεμελιώδεις αρχές της Ε.Ε. και συγκεκριμένα η αρχή της ίσης μεταχείρισης, η αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων και το δικαίωμα της προστασίας της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής επιβάλλουν την αναγνώριση των καταχωρημένων συμβιώσεων μεταξύ των κρατών-μελών, παρά το γεγονός ότι αυτή δεν αναγνωρίζεται ρητά.

Η αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων κατοχυρώνεται στο άρθρο 45 της ΣΛΕΕ (πρώην άρθρο 39 ΣΕΚ)¹⁶². Για παράδειγμα, ένα πρόσωπο που έχει συνάψει ένα σύμφωνο συμβίωσης σε κράτος-μέλος που αναγνωρίζει το θεσμό, στερείται του δικαιώματος μετακίνησής του για επαγγελματικούς λόγους σε άλλο κράτος-μέλος που δεν αναγνωρίζει το θεσμό, διότι ο σύντροφός του δεν θα έχει τη δυνατότητα να το ακολουθήσει¹⁶³. Πλήττεται δηλαδή το δικαίωμα ελεύθερης μετακίνησης του προσώπου και βάλλεται η αποτελεσματική λειτουργία του, διότι το πρόσωπο που θέλει να επωφεληθεί από αυτό θα πρέπει αναγκαστικά να αποχωρισθεί την οικογένειά του.

Λύση στην προβληματική αυτή μπορεί να δοθεί μέσω του άρθρου 21 ΣΛΕΕ (πρώην άρθρο 18 ΣΕΚ), σύμφωνα με το οποίο «Κάθε πολίτης της Ένωσης έχει το δικαίωμα να κυκλοφορεί και να διαμένει ελεύθερα στο έδαφος των κρατών μελών...». Αφορά όμως μόνο τις περιπτώσεις υπηκόων κρατών-μελών της Ε.Ε., οπότε το ανωτέρω πρόβλημα αποδεικνύεται ακόμα μεγαλύτερο, όταν ο σύντροφος πολίτη της Ε.Ε είναι υπήκοος τρίτου κράτους.

Εν συνεχεία, οι ελεύθερες ενώσεις υπό τη μορφή του συμφώνου ελεύθερης συμβίωσης απασχόλησαν την Ε.Ε. και σε δύο κοινοτικές Οδηγίες. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι οι Οδηγίες 2004/38/ΕΚ¹⁶⁴ σχετικά με την

¹⁶¹ Τσούκα Χρυσάφω, Η ενοποίηση του κοινοτικού οικογενειακού διεθνούς δικαίου – Σύντομες σκέψεις με αφορμή το «Πράσινο Βιβλίο σχετικά με το εφαρμοστέο δίκαιο και τη διεθνή δικαιοδοσία σε υποθέσεις διαζυγίου», ΧρΙΔ 2006, σελ. 773.

¹⁶² Στο άρθρο αυτό αναφέρεται σχετικά:

«1. Εξασφαλίζεται η ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων εντός της Ένωσης.

2. Η ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων συνεπάγεται την κατάργηση κάθε διακρίσεως λόγω ιθαγενείας μεταξύ των εργαζομένων των κρατών μελών, όσον αφορά την απασχόληση, την αμοιβή και τους άλλους όρους εργασίας...»

¹⁶³ Kessler Guillaume, Les partenariats enregistrés en droit international privé, L.G.D.J., 2004, σελ. 264-266.

¹⁶⁴ Οδηγία 2004/38/ΕΚ της 29-04-2004, διαθέσιμη στον ιστότοπο <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:32004L0038>, η οποία αντικατέστησε τον Κανονισμό 1612/68/ΕΚ.

ελεύθερη κυκλοφορία προσώπων και 2003/86/EK¹⁶⁵ σχετικά με την οικογενειακή επανένωση, όπου γίνονται αναφορές στην καταχωρημένη συμβίωση, χωρίς όμως να γίνεται κάποια προσπάθεια ορισμού της συμβίωσης.

Στην πρώτη αναφερόμενη Οδηγία, ο ευρωπαϊός νομοθέτης αναφέρει ότι ο ορισμός του «μέλους της οικογένειας» θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει τον καταχωρημένο σύντροφο, εάν η νομοθεσία του κράτους-μέλους υποδοχής αναγνωρίζει τη σχέση καταχωρημένης συμβίωσης ως ισοδύναμη προς τον γάμο. Σε περίπτωση όμως που δεν αναγνωρίζονται οι δύο θεσμοί ως ισοδύναμοι, το ζευγάρι θα αντιμετωπίζεται υπό το πλαίσιο της de facto ένωσης. Διευρύνεται με αυτόν τον τρόπο η έννοια των μελών της οικογένειας, με την πλήρωση κάποιων προϋποθέσεων.

Προκειμένου να διατηρηθεί η ενότητα της οικογένειας, με την ευρεία έννοια που αυτή εννοείται στην υπό κρίση Οδηγία, στο άρθρο 3 προβλέπεται η υποχρέωση των κρατών-μελών να διευκολύνουν την είσοδο και τη διαμονή στο έδαφός τους των προσώπων που δεν περιλαμβάνονται στον στενό ορισμό των μελών της οικογένειας, διατηρούν ωστόσο σταθερή και αποδεδειγμένη σχέση με υπήκοο κράτους-μέλους της Ε.Ε., κάθε δε άρνηση εισόδου θα πρέπει να αιτιολογείται ειδικά. Βάσει δε του άρθρου αυτού, τα κράτη-μέλη οφείλουν την ίδια αντιμετώπιση τόσο στα ετερόφυλα όσο και στα ομόφυλα ζευγάρια, η μη αναγνώριση των οποίων αποτελεί απαγορευμένη διάκριση σχετικά με το γενετήσιο προσανατολισμό¹⁶⁶.

Στην δεύτερη Οδηγία σχετικά με την οικογενειακή επανένωση, ο νομοθέτης προσφέρει και πάλι τη δυνατότητα στα κράτη μέλη να θεωρήσουν ως μέλη της οικογένειας και τον καταχωρημένο σύντροφο. Το άρθρο 5 της Οδηγίας αναφέρει χαρακτηριστικά: *«τα κράτη μέλη μπορούν, με νομοθετική ή κανονιστική πράξη, να επιτρέψουν την είσοδο και τη διαμονή, δυνάμει της παρούσας οδηγίας και υπό την επιφύλαξη της τήρησης των όρων που ορίζονται στο κεφάλαιο IV, του εκτός γάμου συντρόφου, υπηκόου τρίτης χώρας, ο οποίος διατηρεί με τον συντηρούντα σταθερή σχέση μακράς διάρκειας, δεόντως αποδεδειγμένη, ή του υπηκόου τρίτης χώρας ο οποίος συνδέεται με τον συντηρούντα με καταχωρισμένη σχέση συμβίωσης, σύμφωνα με το άρθρο 5 παράγραφος 2»*. Ωστόσο σε καμία από τις δύο Οδηγίες δεν διατυπώνεται ρητή υποχρέωση σχετικά με την επέκταση του εν λόγω δικαιώματος και στις ομόφυλες ενώσεις¹⁶⁷, παρά μόνο η επέκταση αυτή συνάγεται συμπερασματικά, όπως ανωτέρω αναφέρεται.

Κατ' εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης, ένα κράτος-μέλος που αναγνωρίζει το θεσμό του συμφώνου συμβίωσης, έχει την υποχρέωση να παρέχει τα ίδια δικαιώματα και σε συντρόφους – υπηκόους άλλων κρατών

¹⁶⁵ Οδηγία 2003/86/EK της 22-09-2003, διαθέσιμη στον ιστότοπο <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX:32003L0086>.

¹⁶⁶ Η απαγόρευση των δυσμενών διακρίσεων λόγω γενετήσιου προσανατολισμού προβλέπεται στο άρθρο 9 και 21 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε. και στο άρθρο 13 της Συνθήκης του Άμστερνταμ.

¹⁶⁷ Curry – Summer Ian, Same-sex relationships in Europe: trends towards tolerance?, Amsterdam L.F. 2011, σελ. 55-56.

μελών που διαμένουν στο έδαφός του. Τέτοιου είδους δικαίωμα θα μπορούσε να είναι το προηγουμένως αναλυθέν δικαίωμα της οικογενειακής επανένωσης. Εάν ένα κράτος-μέλος αναγνωρίζει σε πολίτες του το δικαίωμα αυτό, να τους ακολουθήσει δηλαδή ο σύντροφός τους στο έδαφός του ανεξαρτήτως ιθαγένειας του, θα πρέπει να δίνει την ίδια δυνατότητα και στους πολίτες και άλλων κρατών-μελών¹⁶⁸.

Ακόμα, η μη αναγνώριση σε ένα κράτος-μέλος μίας καταχωρημένης συμβίωσης που έχει συναφθεί στην αλλοδαπή αντίκειται στο δικαίωμα προστασίας και σεβασμού της ιδιωτικής και της οικογενειακής ζωής, το οποίο κατοχυρώνεται από το άρθρο 8 ΕΣΔΑ. Όπως έχει διαμορφωθεί από τη νομολογία του ΕΔΔΑ¹⁶⁹, η έννοια της οικογενειακής ζωής είναι ευρύτερη στο άρθρο 8 ΕΣΔΑ από την έννοια της οικογένειας στο άρθρο 12 ΕΣΔΑ. Στο άρθρο 8 ΕΣΔΑ περιλαμβάνονται και οικογενειακές σχέσεις, οι οποίες συνδέονται άμεσα με την ελεύθερη βούληση και γενικότερα δεν στηρίζονται αποκλειστικά στην στενή έννοια του γάμου. Συνεπώς, οι καταχωρημένες συμβιώσεις υπάγονται στο προστατευτικό πεδίο του άρθρου 8 ΕΣΔΑ, η τυχόν μη αναγνώρισή τους δε έρχεται ευθέως σε αντίθεση με την εν λόγω διάταξη.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν σε επίπεδο ευρωπαϊκού ιδιωτικού διεθνούς δικαίου δύο Κανονισμοί, η εφαρμογή ή μη των οποίων στις καταχωρημένες συμβιώσεις αλλά και σε γάμους ομοφυλόφιλων έχει αποτελέσει αντικείμενο έντονης συζήτησης. Αναφορικά με τον Κανονισμό 2201/2003 (Κανονισμός Βρυξέλλες II bis)¹⁷⁰ για τη διεθνή δικαιοδοσία και την αναγνώριση και εκτέλεση των αποφάσεων σε γαμικές διαφορές και διαφορές γονικής μέριμνας, τέθηκε το ζήτημα της ένταξης στο πεδίο εφαρμογής του και των γάμων, οι οποίοι συνάπτονται μεταξύ ομόφυλων ζευγαριών. Εκ της διατύπωσης τόσο της Αιτιολογικής Έκθεσης όσο και του κειμένου του Κανονισμού δεν προκύπτει από κανένα σημείο ότι θα πρέπει να περιορισθεί η εφαρμογή του εν λόγω νομοθετικού κειμένου μόνο στα ετερόφυλα ζευγάρια. Θα πρέπει όμως σε κάθε περίπτωση να σταθμίζεται η εφαρμογή του Κανονισμού με τα προβλεπόμενα σχετικά στην εθνική νομοθεσία κάθε κράτους-μέλους, καθόσον, όπως και στην Ελλάδα, ο γάμος μεταξύ ομόφυλων ζευγαριών δεν προβλέπεται νομοθετικά, επομένως δε μπορεί να υπάρξει μια κοινή τοποθέτηση σχετικά με το πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού, η οποία θα τοποθετεί στην ίδια κλίμακα κράτη-μέλη που προβλέπουν το θεσμό με αυτά που βρίσκονται ακόμα πολλά βήματα μακριά.

Ο δεύτερος Κανονισμός που απασχόλησε τη θεωρία είναι ο 4/2009 για τη διεθνή δικαιοδοσία, το εφαρμοστέο δίκαιο, την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων και τη συνεργασία σε θέματα υποχρεώσεων διατροφής¹⁷¹.

¹⁶⁸ Kessler Guillaume, Les partenariats enregistrés en droit international privé, L.G.D.J, 2004, σελ. 266.

¹⁶⁹ Βλ. κατωτέρω, σελ. 77.

¹⁷⁰ Διαθέσιμος στον ιστότοπο: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=celex%3A32003R2201>

¹⁷¹ Αναλυτικά βλ. Μουσταίρα Ελίνα, Κανονισμός 4/2009 για τη διεθνή δικαιοδοσία, το εφαρμοστέο δίκαιο, την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων και τη συνεργασία σε θέματα

Σύμφωνα με το άρθρο 1 παρ. 1 του εν λόγω Κανονισμού: «ο παρών κανονισμός εφαρμόζεται στις υποχρεώσεις διατροφής που απορρέουν από οικογενειακές σχέσεις ή σχέσεις συγγένειας, γάμου ή αγχιστείας». Από τη διατύπωση αυτή συνάγεται ευχερώς το συμπέρασμα ότι εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του όλες ανεξαιρέτως οι σχέσεις, ανεξαρτήτως φύλου ή νομικής μορφής δέσμευσης, αρκεί να μπορούν να αποδειχθούν οικογενειακής φύσεως δεσμοί μεταξύ των μελών¹⁷².

Η πρόθεση της Ε.Ε. να συμπεριλάβει και το θεσμό του συμφώνου συμβίωσης στους Κανονισμούς της αποτυπώνεται κυρίως στην πρόταση Κανονισμού σχετικά με τη διεθνή δικαιοδοσία, το εφαρμοστέο δίκαιο και την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων στον τομέα των περιουσιακών σχέσεων των καταχωρημένων συντρόφων. Η Επιτροπή έχει υποβάλει δύο αυτοτελείς προτάσεις, οι οποίες καλύπτουν το πεδίο των περιουσιακών σχέσεων των συζύγων και των καταχωρημένων συντρόφων. Ειδικότερα, για το ζήτημα αυτό αναφέρονται τα εξής: «Λόγω των ιδιαιτεροτήτων της καταχωρημένης συμβίωσης και του γάμου και των διαφορετικών νομικών συνεπειών αυτών των μορφών ένωσης, η Επιτροπή υποβάλλει δύο αυτοτελείς προτάσεις κανονισμών: μία σχετικά με τη διεθνή δικαιοδοσία, το εφαρμοστέο δίκαιο και την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων στον τομέα των περιουσιακών σχέσεων των καταχωρημένων συντρόφων και μία σχετικά με τη διεθνή δικαιοδοσία, το εφαρμοστέο δίκαιο και την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων στον τομέα των περιουσιακών σχέσεων των συζύγων»¹⁷³. Τέλος αναφορά γίνεται και στον ρόλο που επιτελεί η καταχωρημένη συμβίωση ως θεσμός, διότι αναφέρεται σχετικά πως μόνο με την καταχώρηση της συμβίωσης τους ενώπιον δημόσιας αρχής, οι σύντροφοι δημιουργούν μεταξύ τους σταθερές και νομικώς αναγνωρισμένες σχέσεις, οι οποίες πρέπει να τεθούν υπό ένα πλήρες σύνολο κανόνων ιδιωτικού διεθνούς δικαίου.

Νομολογία ΔΕΕ σχετικά με τις καταχωρημένες συμβάσεις

Αναφορικά με το ζήτημα της αναγνώρισης των καταχωρημένων συμβιώσεων που έχουν συναφθεί στην αλλοδαπή, η νομολογία του ΔΕΕ είναι αρκετά επιφυλακτική. Χαρακτηριστικά, στην υπόθεση Reed¹⁷⁴, η Ann

---

υποχρεώσεων διατροφής, σε Οικογενειακό Διεθνές Δίκαιο (επιμ. Τσούκα Χρυσάφω), Νομική Βιβλιοθήκη 2016, σελ. 281-295.

¹⁷² Boele – Woelki Katharina, The legal recognition of same-sex relationships within the European Union, Tulane Law Review, 2008, σελ. 1974-1975.

¹⁷³ COM/2011/0127 τελικό – CNS 2011/0060/ Πρόταση ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ σχετικά με τη διεθνή δικαιοδοσία, το εφαρμοστέο δίκαιο και την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων στον τομέα των περιουσιακών σχέσεων των καταχωρημένων συντρόφων, στον ιστότοπο <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/ALL/?uri=CELEX:52011PC0127>.

¹⁷⁴ Υπόθεση C-59/85, Απόφαση της 17-04-1986, διαθέσιμη στον ιστότοπο: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61985CJ0059>

Florence Reed προσέφυγε ενώπιον του ΔΕΕ αιτούμενη την αναγνώριση του δικαιώματός της να ακολουθήσει τον επί πέντε έτη εκτός γάμου σύντροφό της στην Ολλανδία, στηρίζοντας την προσφυγή της στο άρθρο 10 του Κανονισμού 1612/68/ΕΚ για την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων εντός της Ένωσης. Το προαναφερθέν άρθρο προέβλεπε ότι οι εργαζόμενοι σε διαφορετικό κράτος-μέλος δύνανται να συνοδεύονται και από τον/την σύζυγό τους.

Το ΔΕΕ απέρριψε ωστόσο αρνήθηκε να ερμηνεύσει διασταλτικά την ανωτέρω διάταξη της Οδηγίας, κρίνοντας ότι αναφέρεται μόνο στους συντρόφους οι οποίοι έχουν τελέσει γάμο. Σημαντική παρά ταύτα ήταν η κρίση του σχετικά με τη δυνατότητα των εργαζομένων σε άλλο κράτος να συνοδεύονται από τους συντρόφους τους, καθώς συνιστά σημαντικό κοινωνικό πλεονέκτημα, αφού επηρεάζει θετικά την ένταξη στην νέα πραγματικότητα και στις καινούριες κοινωνικές συνθήκες. Δυνάμει του άρθρου 7 του ανωτέρω Κανονισμού 1612/68/ΕΚ για την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων εντός της Ένωσης, το κράτος υποδοχής οφείλει να εξασφαλίζει στον εργαζόμενο που προέρχεται από άλλο κράτος-μέλος τα κοινωνικά και φορολογικά πλεονεκτήματα που παρέχει στους ημεδαπούς. Επομένως, εφόσον τα κράτη που αναγνωρίζουν το θεσμό του συμφώνου συμβίωσης ή της ελεύθερης εν γένει συμβίωσης αναγνωρίζουν το δικαίωμα του εκτός γάμου συντρόφου να συνοδεύει το σύντροφό του εντός του εδάφους τους, έτσι το ίδιο δικαίωμα πρέπει να αναγνωρίζεται και στον εκτός γάμο σύντροφο του πολίτη κράτους-μέλους της Ε.Ε. Το ΔΕΕ εν προκειμένω, επέκτεινε την προστασία και στους συντρόφους οι οποίοι δεν έχουν τελέσει γάμο, παρά το γεγονός ότι δεν ερμήνευσε διασταλτικά τις διατάξεις της Οδηγίας και δεν δέχθηκε τελικά την υπαγωγή τους στην έννοια του «συζύγου».

Στη υπόθεση Grant¹⁷⁵, η προσφεύγουσα επικαλέσθηκε την παραβίαση του άρθρου 141 της ΣΕΕ και της Οδηγίας 76/207/ΕΚ περί ίσης μεταχείρισης των δύο φύλων σχετικά με την πρόσβαση στην εργασία, η παραβίαση δε είχε διαπραχθεί από την αγγλική εταιρεία South West Trains Ltd. Η εταιρεία αυτή, αν και προσέφερε μειωμένα εισιτήρια στους υπαλλήλους της και τους συγγενείς τους, στους οποίους συμπεριλαμβάνονταν σύζυγοι και ετερόφυλοι σύντροφοι, αρνήθηκε τη χορήγηση εισιτηρίων με μειωμένο αντίτιμο προς τη σύντροφό της.

Το ΔΕΕ έκρινε ότι δεν υπήρχε άνιση μεταχείριση λόγω φύλου, διότι τα εν λόγω οφέλη δεν χορηγούνταν γενικά σε ομόφυλους συντρόφους. Συγκεκριμένα, απεφάνθη ότι οι μειώσεις των εισιτηρίων δε θα χορηγούνταν ούτε σε έναν άνδρα εργαζόμενο, εάν διατηρούσε σχέση εκτός γάμου με πρόσωπο του ίδιου φύλου, όπως ακριβώς δε χορηγήθηκε και στη σύντροφο της προσφεύγουσας, η οποία διατηρούσε εκτός γάμου σχέση με την προσφεύγουσα-υπάλληλο της εταιρείας¹⁷⁶. Επιπρόσθετα το Δικαστήριο, αφού

¹⁷⁵Υπόθεση C-249/96, Απόφαση της 17-02-1998, διαθέσιμη στον ιστότοπο: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61996CJ0249>

¹⁷⁶Σκέψη 27 της Απόφασης.

επικαλέσθηκε το άρθρο 12 ΕΣΔΑ, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή, αναλόγως και του βαθμού εξέλιξης που έχει επιτύχει το ενωσιακό δίκαιο, οι σταθερές σχέσεις μεταξύ προσώπων του ίδιου φύλου δεν μπορούν να εξομοιωθούν με τις σχέσεις μεταξύ έγγαμων προσώπων ή με τις σταθερές εκτός γάμου σχέσεις μεταξύ προσώπων του αντίθετου φύλου¹⁷⁷.

Από τα ανωτέρω συνάγεται η προσπάθεια αναγνώρισης των δικαιωμάτων που απορρέουν από την προσωπική κατάσταση ομόφυλων αλλά και ετερόφυλων ζευγαριών, μεγάλη σημασία δε για τη θεματική του συμφώνου συμβίωσης έχει η υπόθεση *D. And Sweden v. Council*¹⁷⁸, με τη οποία το ΔΕΕ τάχθηκε υπέρ της προστασίας κατά των διακρίσεων λόγω γενετήσιου προσανατολισμού. Στην υπόθεση αυτή ένας Σουηδός, ο οποίος εργαζόταν στο Συμβούλιο της Ευρώπης, ζήτησε να του αποδοθούν οι συζυγικές παροχές στέγασης όπως οριζόταν στον Κανονισμό Υπηρεσιακής Καταστάσεως των υπαλλήλων της Ε.Ε., καθώς την 23-06-1995 προέβη στη ληξιαρχική καταχώριση στη Σουηδία της σχέσεώς του με άλλο Σουηδό υπήκοο του ίδιου φύλου, οπότε από την ημερομηνία εκείνη θεωρούνταν ότι είχε συνάψει, νομίμως κατά το σουηδικό δίκαιο, σχέση καταχωρημένης συμβίωσης. Η αρμόδια Υπηρεσία απέρριψε την αίτησή του, λόγω του ότι οι διατάξεις του ανωτέρω Κανονισμού δεν παρέχουν τη δυνατότητα εξομοιώσεως του συμφώνου συμβίωσης με τον γάμο, οπότε δε δικαιούνταν την παροχή του επιδόματος που είχε αιτηθεί.

Ο υπάλληλος προσέφυγε ενώπιον του Πρωτοδικείου της Ε.Ε., το οποίο συμφώνησε με την απόφαση της αρμόδιας Υπηρεσίας, με το σκεπτικό ότι στην εκάστοτε εθνική νομοθεσία μπορεί να απονέμονται έννομες συνέπειες αντίστοιχες με αυτές του γάμου. Όμως στην προκειμένη περίπτωση δεν έχει καμία σημασία, διότι η έννοια «γάμος» και η έννοια «οικογένεια» έχουν αυτόνομο περιεχόμενο στον Κανονισμό των υπαλλήλων της Ε.Ε., το οποίο δεν είναι απαραίτητα σύμφωνο με το περιεχόμενο που προσδίδεται στις έννοιες αυτές από την εσωτερική νομοθεσία των κρατών-μελών¹⁷⁹.

Στην υπόθεση αυτή, ουσιαστικά το ΔΕΕ κλήθηκε να ερμηνεύσει τον ορισμό του ορού «spouse», ο οποίος περιεχόταν στο άρθρο του Κανονισμού που προέβλεπε το επίδομα στέγασης. Απεφάνθη ότι η ατελής εξομοίωση της ληξιαρχικώς καταχωρημένης σχέσεως με τον γάμο σε περιορισμένο αριθμό κρατών-μελών δεν μπορεί να έχει ως συνέπεια να περιλαμβάνονται, στην έννοια του Κανονισμού για τον «έγγαμο υπάλληλο» άτομα που ανήκουν σε νομικό καθεστώς διαφορετικό από αυτό του γάμου. Ο θεσμός του συμφώνου συμβίωσης δηλαδή είναι ξεχωριστός από τον γάμο και παρά το γεγονός ότι η

¹⁷⁷Σκέψη 35 της Απόφασης.

¹⁷⁸Απόφαση της 31-05-2001 σε συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-122/99 P και C-125/99 P, *Sexual Orientation and Gender Identity in Human Rights Law, Jurisprudential, Legislative and Doctrinal References from the Council of Europe and the European Union*, October 2007, διαθέσιμο στον ιστότοπο <http://www.refworld.org/pdfid/4a54bbb5d.pdf>, σελ. 186-191.

¹⁷⁹Υπόθεση T-264/97 της 28-01-1999, διαθέσιμη στον ιστότοπο: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/PDF/?uri=CELEX:61997TJ0264&from=FR>

Σουηδία αναγνωρίζει τα ίδια δικαιώματα και καθήκοντα στους εκτός γάμου συντρόφους και στους συζύγους, δε θα μπορούσε να επιχειρηθεί εν προκειμένω μία εξομοίωση εκτός σουηδικού εδάφους.

Παρατηρήθηκε όμως μία μεταστροφή στη νομολογία του Δικαστηρίου αναφορικά με την προστασία κατά των διακρίσεων λόγω γενετήσιου προσανατολισμού. Η στάση αυτή οφείλεται κατά κύριο λόγο στην υιοθέτηση του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε., στο άρθρο 21 του οποίου υπάρχει σχετική μνεία για την απαγόρευση των συγκεκριμένων διακρίσεων. Το Δικαστήριο δηλαδή έκρινε ότι για τη χορήγηση του επιδόματος στέγασης δεν αποτελεί προϋπόθεση το φύλο του συντρόφου, αλλά η νομική φύση της δέσμευσης με τον υπάλληλο της Ε.Ε.¹⁸⁰. Επομένως, το ΔΕΕ δεν αναγνώρισε και σε αυτή την απόφαση την καταχωρημένη συμβίωση μεταξύ ομόφυλων προσώπων ως αντίστοιχη προς το γάμο, καθόσον έκρινε ότι η έννοια του γάμου περικλείει και ενώσεις μεταξύ προσώπων διαφορετικού φύλου¹⁸¹. Έχει υποστηριχθεί ωστόσο ότι η εν λόγω απόφαση δε θα ήταν διαφορετική ακόμα και εάν επρόκειτο για καταχωρημένη συμβίωση μεταξύ ετερόφυλου ζευγαριού, διότι το κριτήριο σύμφωνα με το οποίο εξεδόθη ήταν η νομική φύση του δεσμού μεταξύ των δύο συντρόφων και δεν επηρέασε το φύλο τους¹⁸².

Μετά την έκδοση της απόφασης αυτής ο ανωτέρω Κανονισμός τροποποιήθηκε¹⁸³ ώστε να καλύπτει και ζευγάρια τα οποία δεν έχουν τελέσει γάμο αλλά σύμφωνο συμβίωσης. Ωστόσο, τα δικαιώματα δεν παραχωρούνται άνευ περιορισμών, προβλεπόμενων συγκεκριμένων προϋποθέσεων. Δεν παρέχονται τα ίδια δικαιώματα ανεξαιρέτως σε όλους όσους έχουν συνάψει σύμφωνο συμβίωσης αλλά μόνο εκείνους στους οποίους δεν παρέχεται η εναλλακτική του γάμου¹⁸⁴. Επομένως, από την κατηγορία αυτή αποκλείονται τόσο τα ζευγάρια στη χώρα των οποίων προβλέπεται το σύμφωνο συμβίωσης και ο γάμος μεταξύ ομόφυλων, όπως η Σουηδία, η Ολλανδία ή το Βέλγιο, όσο και τα ζευγάρια στην χώρα των οποίων προβλέπεται ο γάμος και το σύμφωνο συμβίωσης μεταξύ ετερόφυλων, όπως το γαλλικό ή το βελγικό μοντέλο.

---

¹⁸⁰ Σκέψη 47 και 48 της Απόφασης.

¹⁸¹ Σκέψη 34 της Απόφασης.

¹⁸² Kessler Guillaume, Les partenariats enregistrés en droit international privé, L.G.D.J, 2004, σελ. 261.

¹⁸³ ΕΚ 723/2004 της 22-03-2004 για την τροποποίηση του κανονισμού υπηρεσιακής κατάστασης των υπαλλήλων της Ε.Ε., διαθέσιμος στον ιστότοπο: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/el/TXT/?uri=CELEX%3A52005PC0289>

¹⁸⁴ Το άρθρο έχει ως εξής: «*an official who is registered as a stable non-marital partner, provided that: (i) the couple produces a legal document recognized as such by a Member State, or any competent authority of a Member State, acknowledging their status as non-marital partners, (ii) neither partner is in a marital relationship or in another non-marital partnership, (Hi) the partners are not related in any of the following ways: parent, child, grandparent, grandchild, brother, sister, aunt, uncle, nephew, niece, son-in-law, daughter-in-law; (iv) the couple has no access to legal marriage in a Member State; a couple shall be considered to have access to legal marriage for the purposes of this point only where the members of the couple meet all the conditions laid down by the legislation of a Member State permitting marriage of such a couple;*».

Νομολογία ΕΔΔΑ

Επί της συγκεκριμένης θεματικής, υπάρχει σημαντική νομολογία και από το ΕΔΔΑ. Αντίθετα με το ΔΕΕ, το ΕΔΔΑ αναγνωρίζει την εκτός γάμου συμβίωση, ως εμπίπτουσα στο πεδίο της ΕΣΔΑ, κάτι το οποίο απέδειξε στις αποφάσεις *Marckx v. Belgium*¹⁸⁵ και *Saucedo Gómez v. Spain*¹⁸⁶. Το Δικαστήριο εδώ έκρινε ότι μία σταθερή, εκτός γάμου ετερόφυλη συμβίωση εμπίπτει στην έννοια της οικογενειακής ζωής, όπως αναφέρεται στο άρθρο 8 ΕΣΔΑ. Το ΕΔΔΑ δηλαδή στηρίζει την έννοια της οικογένειας τόσο στους δεσμούς αίματος μεταξύ των προσώπων, όσο και στην πραγματικότητα της κοινής συμβίωσης¹⁸⁷.

Στην υπόθεση *Johnston and Others v. Ireland*¹⁸⁸, οι προσφεύγοντες Roy Johnston, ιρλανδικής ιθαγένειας και Janice William-Johnston, βρετανικής ιθαγένειας, επικαλέσθηκαν ενώπιον του ΕΔΔΑ την απουσία από την ιρλανδική νομοθεσία της δυνατότητας διαζυγίου και αναγνώρισης της οικογενειακής ζωής των προσώπων με τα οποία διατηρούσαν σχέση εκτός γάμου και είχαν αποκτήσει τέκνα από τη σχέση αυτή. Πράγματι το Σύνταγμα της Ιρλανδίας απαγόρευε το διαζύγιο, με αποτέλεσμα τα πρόσωπα που συμβιούν, μετά από τη διακοπή του γάμου του ενός εξ αυτών, να μη δύνανται να συνάψουν νομίμως γάμο μεταξύ τους και να θεωρηθούν οικογένεια. Επιπλέον, το ίδιο Σύνταγμα προέβλεπε ότι οι εκτός γάμου σύντροφοι δεν έχουν καν υποχρέωση αμοιβαίας βοήθειας αλλά ούτε και κληρονομικά δικαιώματα.

Το ΕΔΔΑ υποστήριξε ότι το άρθρο 8 ΕΣΔΑ δεν κάνει διάκριση μεταξύ νόμιμης και μη οικογενειακής ζωής και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι προσφεύγοντες αποτελούσαν οικογένεια κατά την έννοια του άρθρου 8 ΕΣΔΑ, καθόσον συμβίωναν πάνω από δεκαπέντε χρόνια, δεν είχαν όμως τη δυνατότητα να προβούν σε κάποια νομιμοποίηση της σχέσης τους, λόγω της έλλειψης κατάλληλου νομοθετικού πλαισίου από το ιρλανδικό δίκαιο¹⁸⁹. Επομένως, κρίθηκε ότι οι προσφεύγοντες ενέπιπταν στο πεδίο εφαρμογής του 8 ΕΣΔΑ, παρά την εκτός γάμου σχέση τους.

Εξελισσόμενης της νομολογίας του, το ΕΔΔΑ ειδικά τα τελευταία χρόνια είναι ιδιαίτερος ευνοϊκό απέναντι σε εκτός γάμου σχέσεις ομόφυλων ζευγαριών. Αν και σε παλαιότερες αποφάσεις του απλά έκρινε ότι ως μοναδική προστασία που πρέπει να παρέχεται σε σχέσεις ομόφυλων ζευγαριών εκτός γάμου είναι αυτή της προστασίας της ιδιωτικότητάς τους, στην υπόθεση X, Y,

¹⁸⁵ Απόφαση της 13-06-1976, διαθέσιμη στον ιστότοπο: <https://www.crin.org/en/library/legal-database/marckx-v-belgium>

¹⁸⁶ Απόφαση της 26-01-1998, διαθέσιμη στον ιστότοπο: [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["002-228"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{)

¹⁸⁷ Σχετική είναι και η απόφαση *Berrehab v. Netherlands*, διαθέσιμη στον ιστότοπο: <http://www.refworld.org/docid/3ae6b6f424.html>

¹⁸⁸ Απόφαση της 18-12-1986, διαθέσιμη στον ιστότοπο: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:61984CJ0222&from=EN>

¹⁸⁹ Σκέψη 55 και 56 της Απόφασης.

Z v. United Kingdom¹⁹⁰, αναγνώρισε ότι η σχέση μεταξύ δύο προσώπων εκ των οποίων το ένα είναι αμφισεξουαλικό εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 8 ΕΣΔΑ, συνεκτιμώντας μία σειρά από κριτήρια τα οποία διαδραμάτιζαν καθοριστικό ρόλο στη σχέση του ζεύγους, όπως η χρονική διάρκεια της συμβίωσης, οι υποχρεώσεις μεταξύ των συντρόφων, η απόκτηση τέκνων.

Εν προκειμένω τα μέρη (X, γυναίκα η οποία είχε αλλάξει φύλο και Y) είχαν αποκτήσει ένα τέκνο, τη Z, με τεχνητή γονιμοποίηση. Η αρμόδια υπηρεσία στην Αγγλία αρνήθηκε να καταχωρήσει την πατρότητα του X, καθόσον επικαλούνταν το θηλυκό φύλο του παρά την εγχείρηση αλλαγής φύλου που είχε πραγματοποιήσει. Το ΕΔΔΑ συνεκτιμώντας τους ανωτέρω αναφερόμενους παράγοντες και ιδιαίτερα τη συμπεριφορά του X απέναντι στο τέκνο και εν γένει τον ρόλο που είχε αυτός αναλάβει στην οικογένεια, έκρινε ότι το άρθρο 8 ΕΣΔΑ προστατεύει όλες τις de facto οικογενειακές σχέσεις, είναι δε πολύ στενή η ερμηνεία ότι περιλαμβάνει μόνο όσες οικογενειακές σχέσεις προκύπτουν αποκλειστικά από έγγαμη συμβίωση.

Εν κατακλείδι, στην υπόθεση Schalk and Kopf v. Austria¹⁹¹, το ΕΔΔΑ έπρεπε να αποφανθεί επί των εξής πραγματικών περιστατικών: τον Σεπτέμβριο του 2002 δύο αυστριακοί ζήτησαν άδεια προκειμένου να συνάψουν γάμο από την αρμόδια υπηρεσία της Βιέννης. Ωστόσο, έλαβαν αρνητική απάντηση, λόγω του άρθρου 44 του ΑΚ της Αυστρίας, σύμφωνα με το οποίο έγκυρος γάμος μπορεί να συναφθεί μόνο μεταξύ προσώπων διαφορετικού φύλου. Αφού εξάντλησαν τα εσωτερικά ένδικα μέσα, οι ενδιαφερόμενοι άνδρες προσέφυγαν ενώπιον του ΕΔΔΑ, επικαλούμενοι την παραβίαση του δικαιώματός τους στο γάμο (άρθρο 12 ΕΣΔΑ) και τη δυσμενή διάκριση στην οικογενειακή τους ζωή που πραγματοποιήθηκε από το αυστριακό κράτος σε σχέση με τα ετερόφυλα ζευγάρια (άρθρα 14 και 8 ΕΣΔΑ). Ωστόσο, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η Αυστρία δεν παραβίασε την ΕΣΔΑ με το να απαγορεύσει στους προσφεύγοντες να παντρευτούν, όμως για πρώτη φορά, στην εν λόγω υπόθεση, διατυπώθηκε η άποψη ότι το δικαίωμα στον γάμο, του άρθρου 12 ΕΣΔΑ, δεν περιορίζεται μόνο στα ετερόφυλα ζευγάρια και η αναφορά σε «άνδρες και γυναίκες» δεν σημαίνει ότι «το δικαίωμα του γάμου (...) πρέπει σε κάθε περίπτωση να περιορίζεται πρόσωπα του αντίθετου φύλου»¹⁹².

Το ΕΔΔΑ εν προκειμένω κατέληξε ότι εναπόκειται στα κράτη-μέλη να ρυθμίσουν τους όρους σύναψης γάμου, να θέσουν τους αναγκαίους περιορισμούς και να αποφασίσουν τελικά εάν θα επιτρέψουν τη σύναψη γάμου μεταξύ ατόμων του ιδίου φύλου¹⁹³. Και τούτο, με την σκέψη ότι ο γάμος είναι ένας θεσμός βαθιά ριζωμένος σε κάθε κοινωνία, με πολιτισμικές αποχρώσεις

¹⁹⁰ Απόφαση της 22-04-1997, διαθέσιμη στον ιστότοπο: [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-58032"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{)

¹⁹¹ Αριθμός Προσφυγής 30141/04, Απόφαση της 24-06-2010, τελικό 22-11-2010.

¹⁹² Η γραμματική διατύπωση του άρθρου 12 ΕΣΔΑ αντιμετωπίστηκε και χάρη στο άρθρο 9 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

¹⁹³ Vaige Laima, The problematic of recognition of same-sex marriages originating from member states according to the EU regulation, Societal Studies, 2012, 4, σελ. 764-765.

που διαφέρουν από τόπο σε τόπο¹⁹⁴. Έτσι, το Δικαστήριο έκρινε ότι δεδομένης της απουσίας ενός κοινού ευρωπαϊκού παρονομαστή, το ζήτημα του γάμου μεταξύ ομοφύλων εναπόκειται στο περιθώριο εκτίμησης των κρατών-μελών.

Συνοψίζοντας, όπως αποτυπώνεται και από τη νομολογία του ΔΕΕ και του ΕΔΔΑ, ο θεσμός της καταχωρημένης συμβίωσης προβλέπεται πλέον στα περισσότερα ευρωπαϊκά νομικά συστήματα. Ισχυρό εμπόδιο βέβαια εξακολουθεί να αποτελεί η ανομοιογένεια των προβλεπόμενων ρυθμίσεων και των εν γένει κοινωνικοπολιτικών διαφορών μεταξύ των κρατών, οπότε η λύση της αναγνώρισης ενός αλλοδαπού συμφώνου συμβίωσης προτείνεται πιο εύκολα σε σχέση με την μέθοδο των κανόνων σύγκρουσης, ώστε να αποφευχθούν φαινόμενα λανθασμένων χειρισμών ή χωλών σχέσεων, ειδικά σε ευαίσθητης φύσεως ζητήματα, όπως είναι οι οικογενειακού δικαίου ρυθμίσεις.

Η δημόσια τάξη **Ορισμός**

Ένα αλλοδαπό σύμφωνο συμβίωσης το οποίο επιδιώκει να αποκτήσει ισχύ και να επεκτείνει τις έννομες συνέπειές του σε ένα άλλο κράτος, είτε αυτό πραγματοποιηθεί με τη μέθοδο της αναγνώρισης είτε με τη μέθοδο των κανόνων σύγκρουσης, ενδέχεται να έλθει αντιμέτωπο και να ενεργοποιήσει την ασπίδα της δημόσιας τάξης του κράτους στο οποίο επιδιώκεται η αναγνώριση.

Η δημόσια τάξη είναι έννοια γνωστή στο Ιδιωτικό Διεθνές δίκαιο, προβλέπεται δε και στα κείμενα των ευρωπαϊκών Κανονισμών και είναι το μοναδικό μέσο περί μη εφαρμογής αλλοδαπού κανόνα δικαίου αλλά και αναγνώρισης, όπως εν προκειμένω, κάποιας αλλοδαπής ρύθμισης, είτε δικαστικής απόφασης είτε αλλοδαπού θεσμού. Στην ελληνική έννομη τάξη, η δημόσια τάξη του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου προβλέπεται από το άρθρο 33ΑΚ¹⁹⁵. Για να κληθεί σε εφαρμογή το άρθρο αυτό, θα πρέπει μία αλλοδαπή έννομη σχέση να κλονίζει ισχυρά την έννομη τάξη του forum, ώστε να τίθενται σε κίνδυνο θεμελιώδεις κοινωνικές, πολιτισμικές, ηθικές ή και οικονομικές αρχές του forum αυτού¹⁹⁶.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναλυθεί περαιτέρω η έννοια της δημόσιας τάξης, για την καλύτερη κατανόηση της θεματικής¹⁹⁷. Η δημόσια

¹⁹⁴ Μάλλιος Βαγγέλης, Συμβίωση και γάμος ομόφυλων ζευγαριών: τρία νέα μικρά βήματα. Σχόλιο στην απόφαση ΕΔΔΑ, Schalk και Kopf κατά Αυστρίας, 24.6.2010, διαθέσιμο στον ιστότοπο <http://www.constitutionalism.gr/mallios-schalk-kopf>

¹⁹⁵ Το άρθρο 33ΑΚ είναι ως εξής: *Διάταξη αλλοδαπού δικαίου δεν εφαρμόζεται, αν η εφαρμογή της προσκρούει στα χρηστά ήθη ή γενικά στη δημόσια τάξη.*

¹⁹⁶ Μειδάνης Χάρης, Η δημόσια τάξη στο Κοινοτικό Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, Σάκκουλας Αντ. Ν, 2004, σελ. 66.

¹⁹⁷ Ίσως ο καλύτερος ορισμός στην ελληνική βιβλιογραφία είναι αυτός που έχει καταγραφεί από τους Στρέιτ και Βάλληνδα, *Ιδιωτικών Διεθνές Δίκαιον*, Εκδόσεις Πυρσού, Αθήνα 1937, σελ. 326, ιδιαίτερα στο σημείο όπου αναφέρεται ότι «*Η επιφύλαξις της δημοσίας τάξεως παρεμβάλλεται τότε μόνον, όταν εν τη συγκεκριμένη περιπτώσει εφαρμογή της κανονικώς*

τάξη έχει ποικίλα χαρακτηριστικά τα οποία εξηγούν και τον τρόπο λειτουργίας της. Αποτελεί εθνική και μεταβλητή έννοια, ελαστική και σχετική, καθόσον υπάρχουν περιπτώσεις κατά τις οποίες ο ίδιος θεσμός αλλοδαπού δικαίου μπορεί άλλοτε να αντίκειται και άλλοτε όχι στη δημόσια τάξη του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου και συνακόλουθα στην έννομη τάξη του *forum*. Η έννοια αυτή είναι γενική και αόριστη και δεν μπορεί να εξειδικευθεί σε ικανοποιητικό βαθμό, διότι απαρτίζεται από σύνολο αντιλήψεων οι οποίες διαμορφώνονται κοινωνικά και πολιτισμικά σε δεδομένο χρόνο και δεδομένο χώρο. Η δημόσια τάξη μπορεί μόνο εξαιρετικά να προβληθεί, καθώς παρακωλύει τη φυσιολογική και συνήθη λειτουργία των κανόνων σύγκρουσης και θα πρέπει να αιτιολογείται η εφαρμογή της και να εντοπίζεται ακριβώς η αντίθεση στην έννομη τάξη του *forum*. Τέλος αποτελεί και νομική έννοια, καθώς ελέγχεται αναιρετικά και λαμβάνεται υπόψη αυτεπαγγέλτως από τον δικάζοντα δικαστή¹⁹⁸. Ουσιαστικά δηλαδή πραγματοποιείται έλεγχος των συνεπειών που θα επέλθουν στην έννομη τάξη του *forum* από την εφαρμογή ενός αλλοδαπού δικαίου.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η έννοια της δημόσιας τάξης αναφέρεται σε πολλά νομοθετικά κείμενα, κυρίως Κανονισμών, αποτελεί δε βασικό μέσο μη αναγνώρισης στο *forum* κάποιου αλλοδαπού θεσμού ή κάποιας αλλοδαπής δικαστικής απόφασης. Δεδομένο είναι ότι η έννοια της δημόσιας τάξης διαφοροποιείται ανάλογα το κείμενο και τον σκοπό που αυτό επιχειρεί κάθε φορά να υπηρετήσει, σίγουρα όμως ο πυρήνας της έννοιας παραμένει ο ίδιος¹⁹⁹, όπως προεκτέθηκε. Άλλωστε η επίκληση της δημόσιας τάξης δε μπορεί να γίνεται για τον οποιοδήποτε λόγο, αλλά θα πρέπει να δικαιολογείται η προσφυγή της σε αυτήν. Δε πρέπει δηλαδή να αποτελεί απλά μέσο μη εφαρμογής οποιουδήποτε αλλοδαπού θεσμού, αλλά αποκλειστικά αυτού, ο οποίος πραγματικά πλήττει τις κοινωνικοηθικές αντιλήψεις και τα χρηστά ήθη του *forum*. Προκύπτει δηλαδή ότι ο αλλοδαπός αυτός θεσμός δε δύναται να προσαρμοστεί με τις αντιλήψεις του *forum* ή, σε κάποιες περιπτώσεις, δε μπορεί να συνδυαστεί με τη *lex fori* και επιφέρει εντελώς αντίθετες ρυθμίσεις από ότι προβλέπει αυτή.

Στην Ελλάδα η αντίθεση στη δημόσια τάξη θα πρέπει να ερευνηθεί τόσο υπό το προηγούμενο νομοθετικό καθεστώς του νόμου 3719/2008, όσο και υπό τον νόμο 4356/2015.

Υπό το φως της προηγούμενης νομοθετικής ρύθμισης, το σύμφωνο συμβίωσης προβλεπόταν μόνο για ετερόφυλα ζευγάρια. Έτσι, στην περίπτωση

εφαρμοστέας αλλοδαπής διατάξεως θα εκλόγιζε θεμελιώδεις αντιλήψεις πολιτειακάς, κοινωνικοοικονομικές ή ηθικές της ημεδαπής νομοθεσίας.» αποτυπώνεται ακριβώς ο ρόλος της στην προστασία της έννομης τάξης του *forum*.

¹⁹⁸ Κρίστινης Ηλίας, *Ιδιωτικών Διεθνές Δίκαιον – Γενικών Μέρους*, Εκδόσεις Π. Κλεισιούνη, Αθήνα, 1970, σελ. 365-370, Βρέλλης Σπυρίδων, *Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2008 σελ. 125.

¹⁹⁹ Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναλογισθεί κανείς ότι είναι διαφορετική η έκφανση της δημόσιας τάξης σχετικά με την αναγνώριση αλλοδαπών δικαστικών αποφάσεων, που προβλέπεται στον Κανονισμό 1215/2012 και σε άλλο σημείο θα αναζητηθεί η αντίθεση στη δημόσια τάξη σχετικά με την αναγνώριση ενός αλλοδαπού γάμου.

κατά την οποία ένα αλλοδαπό σύμφωνο συμβίωσης μεταξύ ενός ομόφυλου ζευγαριού εισφερόταν προς αναγνώριση στην ελληνική έννομη τάξη, οι αρμόδιες υπηρεσίες πιθανώς θα αρνούσαν την αναγνώριση, λόγω αντίθεσής του στην ημεδαπή δημόσια τάξη. Η έλλειψη νομοθετικής σχετικής πρόβλεψης επομένως θα επηρέαζε την αναγνώριση του αλλοδαπού θεσμού, καθόσον αυτός είναι μεν γνωστός στην έννομη τάξη του forum, αλλά όχι μεταξύ ατόμων διαφορετικού φύλου.

Με τον νόμο 4356/2015, πλέον επιτρέπεται και σε ομόφυλα ζευγάρια η σύναψη συμφώνου συμβίωσης. Επομένως, ένα αλλοδαπό σύμφωνο συμβίωσης θα αναγνωρισθεί στην ελληνική δημόσια τάξη, ανεξάρτητα εάν έχει συναφθεί μεταξύ ετερόφυλων ή ομόφυλων ζευγαριών, καθόσον, σε γενικές γραμμές τουλάχιστον, δεν υπάρχει κάποιο στοιχείο που να δημιουργεί αντίθεση στη δημόσια τάξη του forum. Μία περίπτωση αντίθεσης στην ελληνική έννομη τάξη θα είναι, επί παραδείγματι, ένα σύμφωνο συμβίωσης το οποίο έχει συναφθεί μεταξύ περισσότερων προσώπων ή μεταξύ προσώπων τα οποία είναι πολύ μικρά σε ηλικία. Εάν ζητηθεί η αναγνώριση ενός τέτοιου συμφώνου συμβίωσης στο ελληνικό forum, είναι πολύ πιθανό να προβληθεί το κώλυμα της δημόσιας τάξης.

Για την καλύτερη κατανόηση της προβληματικής της αντίθεσης στη δημόσια τάξη, θα πρέπει να παρατεθεί ένα ακόμα παράδειγμα. Αυτό δε θα μπορούσε να είναι διαφορετικό από το γάμο μεταξύ ομόφυλων ζευγαριών, ο οποίος ακόμα δεν προβλέπεται στην Ελλάδα. Έτσι, εάν ένα ομόφυλο ζευγάρι επιθυμήσει την αναγνώριση της έγγαμης συμβίωσής του στην ελληνική έννομη τάξη, αυτή δε θα γίνει δεκτή, ακριβώς λόγω της αντίθεσης της στη δημόσια τάξη. Δεν θα αναγνωρισθεί δηλαδή η εγκυρότητα ενός τέτοιου γάμου, όπως προφανώς δε θα αναγνωρισθούν και τυχόν αλλοδαπές διατάξεις που έχουν ως αποτέλεσμα την καθιέρωση του γάμου μεταξύ ομόφυλων ζευγαριών²⁰⁰.

Από τα ανωτέρω προκύπτει η βαρύνουσα σημασία της δημόσιας τάξης και η προστασία που αυτή μπορεί να παρέχει στα κράτη, ώστε να μην εισχωρήσουν σε αυτά θεσμοί άγνωστοι, οι οποίοι αφομοιώνονται δύσκολα. Για το σύμφωνο συμβίωσης, ειδικά μετά το νόμο 4356/2015, δεν φαίνεται να υπάρχει κάποια αντίθεση στη δημόσια τάξη, οπότε ενδεχόμενη αναγνώριση του θεσμού στην Ελλάδα, θα ολοκληρωθεί χωρίς εκπλήξεις. Ζήτημα αντίθεσης βεβαίως θα προκύπτει σε έννομες τάξεις οι οποίες δεν αναγνωρίζουν το θεσμό, ακόμα και μεταξύ ετερόφυλων ζευγαριών.

Σε ζητήματα οικογενειακού δικαίου, η προστασία της δημόσιας τάξης θα ενεργοποιείται από την ενδεχόμενη αναγνώριση ενός αλλοδαπού γάμου μεταξύ ομόφυλου ζευγαριού. Ακόμα, δε θα πρέπει να παραβλεφθεί η περίπτωση να εμφανισθεί ο γάμος αυτός ως πρόκριμα, σε σχέση με ένα άλλο κύριο ζήτημα που ερευνάται τη δεδομένη στιγμή. Τα έννομα αποτελέσματα που θα αναπτύξει ο κανόνας δικαίου, στον οποίο υπάγονται τα εκάστοτε

²⁰⁰ Αναλυτικά για την αναγνώριση των γάμων που έχουν τελεσθεί στην αλλοδαπή βλ. Ψάρρα Μαρία, Γάμος, σε Οικογενειακό Διεθνές Δίκαιο (επιμ. Τσούκα Χρυσάφω), Νομική Βιβλιοθήκη, 2016, σελ.156.

πραγματικά περιστατικά, τις περισσότερες φορές εξαρτώνται από την ύπαρξη ή ανυπαρξία μίας άλλης έννομης σχέσης, στην οποία και βασίζεται η υπό κρίση έννομη σχέση²⁰¹. Σε κάθε περίπτωση, ο αρμόδιος προς απάντηση των ζητημάτων είναι ο δικάζων δικαστής, στον οποίο επαφίεται η ερμηνεία και η κρίση των ανακυπτόμενων προβλημάτων.

Η διεθνής έκφανση της δημόσιας τάξεως

Στην προηγούμενη παράγραφο, επιχειρήθηκε ένας ορισμός της δημόσιας τάξης, όπως έχει διαμορφωθεί στη θεωρία και έγινε προσπάθεια κατανόησης της εφαρμογής της στην ελληνική έννομη τάξη, αναφορικά με την υπό κρίση προβληματική. Ωστόσο, όπως και ανωτέρω αναλυτικά εκτέθηκε, η δημόσια τάξη είναι έννοια μεταβλητή και διαφέρει στην κάθε έννομη τάξη. Στα κράτη όπου δε κατοχυρώνεται ο θεσμός του συμφώνου συμβίωσης, θα είναι δυσκολότερη η αναγνώριση και συνεπώς η επίκληση της αντίθεσης στη δημόσια τάξη συχνότερη. Σίγουρα, η κάθε περίπτωση θα πρέπει να αντιμετωπίζεται διαφορετικά, αφού η άρνηση αναγνώρισης εκ των προτέρων είναι υπερβολική. Η μόνη δικαιολόγηση που θα μπορούσε να δοθεί σε τέτοιες αντιδράσεις θα ήταν η αντίθεση σε κανόνες αναγκαστικού δικαίου ή η παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων²⁰².

Από την άλλη πλευρά, τα κράτη που αναγνωρίζουν το θεσμό, στα οποία βρίσκεται και η Ελλάδα όπως προεκτέθηκε, θα πρέπει να είναι περισσότερο ανεκτικά σχετικά με την αναγνώριση των αλλοδαπών συμφώνων συμβίωσης. Συγκριμένα στη Γαλλία υποστηρίζεται ότι²⁰³, από τη στιγμή που εισήχθη στην έννομη τάξη ο θεσμός αυτός, η αναγνώριση παρόμοιων σχέσεων δε θα μπορούσε να θεωρείται σε καμία περίπτωση ως αντίθετη στη δημόσια τάξη της χώρας.

Ακόμα και σε αυτή την έννομη τάξη ωστόσο η επίκληση της δημόσιας τάξης είναι αναπόφευκτη. Πιο συγκεκριμένα, προβλέπονται κάποιες εξαιρέσεις, οι οποίες εν τέλει επιτρέπουν να εφαρμοσθεί η ασπίδα του κωλύματος της δημόσιας τάξης και οι οποίες θέτουν όρια στην αναγνώριση, ειδικά σε περιπτώσεις κατά τις οποίες παραβιάζονται διατάξεις, στις οποίες προβλέπονται τα κωλύματα για τη σύναψη ενός συμφώνου συμβίωσης. Όπως και στο ολλανδικό δίκαιο, έτσι και στο γαλλικό, η δημόσια τάξη ενεργοποιείται προκειμένου να μην αναγνωρισθεί μία καταχωρημένη συμβίωση μεταξύ συγγενών ή μεταξύ προσώπων το ένα εκ των οποίων συνδέεται ήδη με γάμο με τρίτο πρόσωπο.

Μια ιδιαιτερότητα του γαλλικού δικαίου συνίσταται στην απαγόρευση σύναψης άλλου συμφώνου συμβίωσης, εάν υπάρχει ήδη άλλο σύμφωνο. Όμως

²⁰¹Γραμματικάκη-Αλεξίου, Παπασιώπη-Πασιά, Βασιλακάκης, *Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο*, Ε' Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, σελ. 104.

²⁰²Kessler Guillaume, *Les partenariats enregistrés en droit international privé*, L.G.D.J, 2004, σελ. 210.

²⁰³ό. π. σελ. 212.

εάν έχει συναφθεί ένα σύμφωνο συμβίωσης σε άλλη χώρα, για παράδειγμα στην Ολλανδία, δεν εμποδίζονται τα συμβαλλόμενα σε αυτό μέρη να συνάψουν σύμφωνο με τρίτα πρόσωπα στη Γαλλία. Καθίσταται σαφές, ωστόσο, ότι η αναγνώριση της συμβίωσης, που συνήφθη στη Γαλλία, δε θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί στην Ολλανδία, διότι θα αντέβαινε στην δημόσια τάξη της²⁰⁴.

Ακόμα και σε αυτές τις περιπτώσεις τίθεται ένα όριο στην επίκληση της δημόσιας τάξης. Έτσι, αυτή τίθεται σε εφαρμογή μόνο εάν η υπό αναγνώριση σχέση εμφανίζει στενό σύνδεσμο με τη χώρα στην οποία ζητείται η αναγνώριση. Η προβληματική πλέον μετατίθεται στον προσδιορισμό της έννοιας του στενού συνδέσμου με το κράτος της αναγνώρισης.

Ως πρώτο κριτήριο προτείνεται αυτό της ιθαγένειας, δηλαδή ένα σύμφωνο συμβίωσης θα μπορούσε να αντιτίθεται στη δημόσια τάξη του κράτους αναγνώρισης εάν ένα τουλάχιστον από τα συμβαλλόμενα μέρη είχε την ιθαγένεια του κράτους αυτού. Το μειονέκτημα που παρουσιάζει αυτή η λύση είναι ότι ο πρωταρχικός σκοπός της εφαρμογής του κωλύματος της δημόσιας τάξης είναι η προστασία του κράτους της αναγνώρισης από αυθαίρετα σύμφωνα συμβίωσης, καθώς και η προστασία των μερών και η εξασφάλιση των δικαιωμάτων τους. Παραβλέπεται με την εν λόγω λύση η περίπτωση να ενδιαφέρει ένα σύμφωνο συμβίωσης έστω και εάν κανένα από τα συμβαλλόμενα μέρη δεν έχει την ιθαγένεια του κράτους αναγνώρισης. Συνακόλουθα, ανεπαρκές εμφανίζεται και το κριτήριο της συνήθους διαμονής των μερών, καθώς δε μπορεί να είναι απολύτως σίγουρος ο τύπος διαμονής τους ή μπορεί εύκολα και απλά να δηλωθεί ένας διαφορετικός από τον πραγματικό²⁰⁵.

---

²⁰⁴Kessler Guillaume, Les partenariats enregistrés en droit international privé, L.G.D.J, 2004, σελ. 216.

²⁰⁵ό.π., σελ. 282-284.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ως γνωστόν, η νομική επιστήμη δε μπορεί να μένει ανεπηρέαστη από τις αλλαγές και τις κοινωνικές απαιτήσεις, καθώς είναι γεγονός η συχνή αλληλεπίδραση, που προκαλεί την ολοένα και μεγαλύτερη εξέλιξη και των δύο, κάτι που αποτυπώνεται στο χώρο και του οικογενειακού δικαίου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο θεσμός του συμφώνου συμβίωσης, ο οποίος αποτελεί πλέον μια αδιαμφισβήτητη κοινωνική πραγματικότητα. Πραγματικότητα, η οποία χαρακτηρίζεται ως ιδιαίτερα πολύπλοκη, λόγω της ετερογένειας και της εν γένει ανομοιομορφίας των ρυθμίσεων που υπάρχουν σε κάθε κράτος. Σημαντικό ρόλο, όπως καταδείχθηκε, διαδραματίζουν οι κοινωνικές αντιλήψεις, οι αρχές και οι αξίες κάθε κράτους σχετικά με την αφομοίωση του θεσμού, το χρόνο και τον τρόπο αντίδρασης σε νέες μορφές συμβιώσεως, οι οποίες θα προβλέπουν ενδεχομένως περισσότερες έννομες συνέπειες, αλλά και την εν γένει αναγνώριση των αλλοδαπών καταχωρημένων συμβιώσεως. Χαρακτηριστικό της δυσκολίας αποτελεί το γεγονός ότι δεν υπάρχει κάποια αμοιβαία συμφωνία μεταξύ των κρατών, τουλάχιστον στον ευρωπαϊκό χώρο, ως προς την πρόβλεψη κοινών ρυθμίσεων ή έστω την ρύθμιση ενός νέου θεσμού που να κατοχυρώνει τα ίδια δικαιώματα, όπως το σύμφωνο συμβίωσης.

Ο θεσμός αυτός προβλέπεται στην Ελλάδα ήδη από το 2008, όπου δειλά στην αρχή ο νομοθέτης προσπάθησε να τον εισάγει στην ελληνική έννομη τάξη, προβλέποντας τη κατάρτιση του σύμφωνου μόνο για τα ετερόφυλα ζευγάρια. Αντιλαμβανόμενος όμως το κοινωνικό σύνολο και τις εν γένει κατευθύνσεις στον διεθνή χώρο, πραγματοποίησε ένα άλμα προόδου, προβλέποντας το θεσμό και στα ομόφυλα ζευγάρια. Παράλληλα, προσάρμοσε τον κανόνα σύγκρουσης του άρθρου 13 του νόμου 4356/2015 στην κοινή, όπως αναφέρθηκε, διεθνή πρακτική της εφαρμογής του δικαίου του τόπου όπου καταρτίζεται το αλλοδαπό σύμφωνο συμβίωσης, χωρίς ωστόσο να αποφεύγει κάποιες ασάφειες, οι οποίες απαιτούν επίπονη και σκληρή εργασία ώστε να εξασφαλίσουν αρμονικές λύσεις. Από την εν συνόλω επισκόπηση του ανωτέρω νόμου, όμως, παρουσιάζεται η εξισορρόπηση του οικογενειακού με το συμβατικό στοιχείο, χαρακτηριστικά τα οποία δίνουν στο θεσμό την έννοια της εναλλακτικής μορφής οικογένειας.

Υπάρχουν και άλλες έννομες τάξεις, οι οποίες αναγνωρίζουν τη μικτή φύση του συμφώνου συμβίωσης, αποδεικνύοντας έτσι τη σημασία του ορθού νομικού χαρακτηρισμού που πρέπει να συντελεσθεί, προκειμένου να μην υπάρξουν άδικες ή παράλογες λύσεις, ειδικά σε περιπτώσεις όπου το συμφέρον των τέκνων επιβάλλει άκρως προσεκτικούς χειρισμούς. Παράλληλα, από την αναφορά στη μέθοδο αναγνώρισης και στην εξέταση του ενδεχομένου εφαρμογής της στο θεσμό, αποδείχθηκε ότι σε αρκετές περιπτώσεις ισοδυναμεί με απώλεια δικαιωμάτων, τα οποία έχουν νομίμως αποκτηθεί, ενώ σε άλλες περιπτώσεις θίγεται η δημόσια τάξη της κάθε έννομης τάξης.

Καταλήγοντας, η παρούσα εργασία προσπάθησε να αποτυπώσει συνοπτικά τη θεώρηση που υπάρχει διεθνώς σχετικά με το σύμφωνο συμβίωσης, την αντιμετώπιση του από άλλες έννομες τάξεις αλλά την ανάδειξη των προβλημάτων του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου στο εν λόγω ζήτημα. Αναγκαία κρίνεται, εν προκειμένω, η παρέμβαση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, προκειμένου να επιτευχθεί ένα σύνολο κανόνων σύγκρουσης, οι οποίοι θα συμβάλλουν αποτελεσματικά στην πολυπόθητη ασφάλεια δικαίου. Από το γεγονός όμως ότι ο θεσμός του συμφώνου συμβίωσης είναι συνυφασμένος με κοινωνικά αλλά και θρησκευτικά στερεότυπα αποδεικνύει ότι η εναρμόνιση δεν αποτελεί εύκολο εγχείρημα. Για ακόμη μία φορά, το ιδιωτικό διεθνές δίκαιο καλείται να συμβάλλει στην αντιμετώπιση της κατάστασης, καθώς είναι ο τομέας του δικαίου, ο οποίος «τον γκρίζο ουρανό διαβάζει, σε ηλιόλουστη μετάφραση²⁰⁶».

---

²⁰⁶Στοίχος από το ποίημα με τίτλο «ΜΕΤΑΦΡΑΖΟΝΤΑΣ ΣΕ ΕΡΩΤΑ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ» της Κατερίνας Αγγελάκη – Ρουκ, από την ποιητική συλλογή με τον ανωτέρω τίτλο, Εκδόσεις Καστανιώτη, Μάρτιος 2003.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

- Αγγαλοπούλου Πηνελόπη, Οι έννομες συνέπειες της ελεύθερης συμβίωσης, ΝοΒ 37/1989, σελ. 865επ.
- Βαθρακοκόιλης Βασίλης, Το σύμφωνο συμβίωσης (Ν.3719/2008) και οι τροποποιήσεις οικογενειακού δικαίου, Αθήνα, 2009.
- Βρέλλης Σπ., Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, Νομική Βιβλιοθήκη, Γ Έκδοση, 2008.
- Γραμματικάκη-Αλεξίου, Παπασιώπη-Πασιά, Βασιλακάκης, Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, Ε' Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη.
- Καΐσης Αθανάσιος, Εκφάνσεις της δημόσιας τάξης στην αναγνώριση κι εκτέλεση αλλοδαπών δικαστικών και διαιτητικών αποφάσεων, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2003.
- Κανελλοπούλου Ε., Σχέσεις Γονέων και Τέκνων, σε Οικογενειακό Διεθνές Δίκαιο (επιμ. Τσούκα Χρυσάφω), Νομική Βιβλιοθήκη, 2016, σελ. 297-332.
- Κονδύλη Ι. Σύμφωνο Συμβίωσης και δικαίωμα στη νόμιμη μοίρα, ΕφΑΔ, 2(1), σελ 36-41, 2009.
- Κουγιουμτζή Ε., Η αναγνώριση της ελεύθερης συμβίωσης από το δικαιο-ενοσιολογική προσέγγιση, Αρμ1991,10, σελ. 1053επ.
- Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Έφη, Οικογενειακό Δίκαιο, Τόμος ΙΙ, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2016.
- Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Ε., Κοτζάμπαση Α., Αναστασιάδου – Νικηφόρου Σ. Σύμφωνο Συμβίωσης και Μεταρρυθμίσεις στο Οικογενειακό Δίκαιο (Ν. 3719/2008). Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2009.
- Κουτσουράδης Αναστάσιος, Ο Ν, 3719/2008: Audietur et altera pars et Cetera!, ΕφΑΔ 2, 2009, σελ. 56-69.
- Κρίσπης Ηλίας, Ιδιωτικόν Διεθνές Δίκαιον – Γενικόν Μέρος, Εκδόσεις Π. Κλεισιούνη, Αθήνα, 1970
- Μάλλιος Βαγγέλης, Συμβίωση και γάμος ομόφυλων ζευγαριών: τρία νέα μικρά βήματα. Σχόλιο στην απόφαση ΕΔΔΑ, Schalk και Kopf κατά Αυστρίας, 24.6.2010, διαθέσιμο στον ιστότοπο <http://www.constitutionalism.gr/mallios-schalk-kopf>

- Μαυρομιχάλης Μ. Η λειτουργία του Συμφώνου Συμβίωσης σε άλλες Ευρωπαϊκές χώρες (Γερμανία– Γαλλία) ΕφΑΔ 1(2), 2009, σελ. 26-30.
- Μειδάνης Χάρης, Η δημόσια τάξη στο Κοινοτικό Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, Σάκκουλας Αντ. Ν, 2004.
- Μουσταίρα Ελίνα, Κανονισμός 4/2009 για τη διεθνή δικαιοδοσία, το εφαρμοστέο δίκαιο, την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων και τη συνεργασία σε θέματα υποχρεώσεων διατροφής, σε Οικογενειακό Διεθνές Δίκαιο (επιμ. Τσούκα Χρυσάφω), Νομική Βιβλιοθήκη 2016, σελ. 281-295.
- Νικολόπουλος, Ο αποκλεισμός των ομοφύλων από το σύμφωνο ελεύθερης συμβίωσης του ν. 3719/2008 και η απόφαση της 07-11-2013 του ΕΔΔΑ, Βαλλιανάτος και άλλοι κατά Ελλάδα, ΝοΒ 62, 2014, σελ. 1785επ.
- Παμπούκης Χ., Η μέθοδος αναγνώρισης στο ιδιωτικό διεθνές δίκαιο σε Τιμητικός Τόμος Σπυρίδωνος Βλ. Βρέλλη, Νομική Βιβλιοθήκη.
- Παναγόπουλος Κωνσταντίνος, Γάμος, Σύμφωνο Συμβίωσης και Ελεύθερη Ένωση, Εκδόσεις Βας. Κατσαρού, Αθήνα, 2010.
- Παντελίδου, Κριτικές παρατηρήσεις στο Σχέδιο Νόμου «Σύμφωνο ελεύθερης Συμβίωσης», ΕφΑΔ 1, 2008, σελ. 389
- Παπασιώπη-Πασιά Ζ., Το εφαρμοστέο δίκαιο στον τύπο του Συμφώνου Ελεύθερης Συμβίωσης (άρθρο 13 Ν. 3719/2008 και συνέπειες στην προσωπική κατάσταση των αλλοδαπών, ΕφΑΔ 11/2010, σελ. 1147επ.
- Παπαχρίστου Θ. Σύμφωνο Ελεύθερης Συμβίωσης: αντίπαλο δέος του γάμου ή εναλλακτική μορφή συμβίωσης; (Αντίλογος στις κριτικές παρατηρήσεις) ΕφΑΔ 4(1): 393-394, 2008.
- Παπαχρίστου, Κουμουτζής, Τσούκα, Το Σύμφωνο Συμβίωσης, Ερμηνευτικός Οδηγός στα άρθρα 1-13 του Ν. 3719/2008, Δίκαιο & Οικονομία, Π.Ν. Σάκκουλας, 2009.
- Περάκη Β. Η εκτός γάμου συμβίωση: ελεύθερη ή με σύμφωνο. Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2010.
- Ρήγα Α., Ο θεσμικός ρόλος του συμβολαιογράφου στο σύμφωνο συμβίωσης, Ν. 3719/2008, ΕφΑΔ 1/2009, σελ.31επ.
- Σοφού Μαγδαληνή, Διαζύγιο, Οικογενειακό Διεθνές Δίκαιο (επιμ. Χρυσάφω Τσούκα), Νομική Βιβλιοθήκη, 2016, σελ. 361-401

- Σπύρου Κ. Το επώνυμο των συζύγων στις σύγχρονες έννομες τάξεις, ΕφΑΔ, 2(1), σελ 42-46, 2009.
- Σταματιάδης Δ. σε Διεθνές Κληρονομικό Δίκαιο (επιμ. Χάρης Παμπούκης), Νομική Βιβλιοθήκη, 2016, σελ. 201-230
- Στρέιτ και Βάλληνδα, Ιδιωτικόν Διεθνές Δίκαιον, Εκδόσεις Πυρσού, Αθήνα 1937.
- Σωμαράκης Γ., Η μέθοδος αναγνώρισης νομικών καταστάσεων στο Ιδιωτικό Διεθνές και Ευρωπαϊκό Δίκαιο, Νομική Βιβλιοθήκη, 2015.
- Τσούκα Χρυσάφω, Η ενοποίηση του κοινοτικού οικογενειακού διεθνούς δικαίου – Σύντομες σκέψεις με αφορμή το «Πράσινο Βιβλίο σχετικά με το εφαρμοστέο δίκαιο και τη διεθνή δικαιοδοσία σε υποθέσεις διαζυγίου», ΧρΙΔ 2006, σελ. 773
- Χριστοδούλου Κ., Σύμφωνο Συμβίωσης-Καταγραφή επιμέρους ζητημάτων ουσιαστικού και δικονομικού δικαίου, Δ 2009, σελ. 346-347.
- Χριστοδούλου Κ. Σύμφωνο Συμβίωσης: Κατάλυση ή ενδοτικοποίηση του θεσμού του γάμου; Προς μια αξιολογική ομογενοποίηση του δικαίου της συμβίωσης, ΕφΑΔ, 2(1), 2009.
- Ψάρρα Μαρία, Γάμος, σε Οικογενειακό Διεθνές Δίκαιο (επιμ. Τσούκα Χρυσάφω), Νομική Βιβλιοθήκη, 2016, σελ. 159-166.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

- Boele -Woelki Katharina, The legal recognition of same-sex relationships within the European Union, Tulane Law Review, vol.82, 2008.
- Claude Martin, Ir`ene Th`ery. The PACS and marriage and cohabitation in France. International Journal of Law, Policy and the Family, Oxford University Press (OUP), 2001, 14 (3), διαθέσιμο στον ιστότοπο: <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00199963/document>
- Curry-Summer Ian, Same-sex relationships in Europe: trends towards tolerance?, Amsterdam L.F. 2011.
- Daniel Borillo, Th “Pacte Civil de solidarité” in France-Midway between Marriage and Cohabitation σε Legal Recognition of Same-Sex Partnerships: A Study of National, European and International Law (επιμ. Robert Wintemute – Mads Andenaes), HART Publishing, Oxford-Portland Oregon 2001, διαθέσιμο στον ιστότοπο: <https://books.google.gr/books?id=eMzbBAAAQBAJ&pg=PA477&lpg=PA477&dq=Secher+v.+Air+France&source=bl&ots=tfRdUiocGb&sig=tBsT06T7V0bqfQja0q-CwLmSso&hl=el&sa=X&ved=0ahUKEwj61MLZirDRAhVDPPhQKHfvvBTAQ6AEILTAC#v=onepage&q=Secher%20v.%20Air%20France&f=false>
- De Groot Gerard-Ren`e, Private International Law Aspects terlating to homosexual couples, EJCL, VOL. 11.3, 2007.
- Harnois Caroline, Hirsch Juliane, Notes sur les développements en droit interne et droit international privé sur la cohabitation hors mariage, y compris les partenariats enregistrés, HccH Mars 2008, <https://assets.hcch.net/docs/2ac5c1bc-af74-464d-9be4-cfe184eadba3.pdf>.
- Kessler Guillaume, Les partenariats enregistrés en droit international privé, L.G.D.J, 2004.
- Lagarde Paul, Loi du 16 février 2011 relative à l'élimination de la discrimination à l'égard des unions homosexuelles: Partenariats, RevCrDIP 2001.

- Lagarde Paul, La reconnaissance mode d'emploi, Vers de nouveaux équilibres entre ordres juridiques - Liber amicorum Hélène Gaudemet-Tallon, Dalloz, 2008.

- Mayer Pierre, Les méthodes de la reconnaissance en droit international privé: esprit et mélanges en l' honneur de Paul Lagarde, Dalloz 2005.

- Pampoukis Ch., L' acte public étranger en droit international privé, LGDJ, Paris, 1993.

- Pampoukis Ch., La renaissance - métamorphose de la méthode de reconnaissance, Rev. crit. DIP 97 (2008).

- Probert Rebecca - Barlow Anne, Regulating Marriage and Cohabitation: Changing Family Values and Policies in Europe and North America-An Introductory Critique, Law and Policy, Vol. 26, No. 1, pp. 1-11, January 2004, διαθέσιμο στον ιστότοπο https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=553249

- Tsouca Chryssa, Le partenariat enregistré en droit grec: Loi No 3719/2008 modifiant certaines règles relatives à la famille et à l' enfant, RevCrDIP 2010.

- Vaige Laima, The problematic of recognition of same-sex marriages originating from member states according to the EU regulation, Societal Studies, 2012, 4.

- Phocion Francescakis, La théorie du renvoi et les conflits de systèmes en droit international privé, Paris, Sirey, 1958.

- Wautelet Patrick, Private International Law aspects of same-sex marriages and partnerships in Europe: divided we stand? Legal Recognition of Same-sex Relationships in Europe, Intersentia 2012.